

T.C
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

PATRİSTİK DÖNEMDE ADVERSUS JUDAEOS GELENEĞİ:
TERTULLIAN'IN ADVERSUS JUDAEOS'U ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şeyma KAÇ

BURSA-2022

T.C

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

PATRİSTİK DÖNEMDE ADVERSUS JUDAEOS GELENEĞİ:
TERTULLIAN'IN ADVERSUS JUDAEOS'U ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şeyma KAÇ

Danışman:

Prof. Dr. Bülent ŞENAY

BURSA-2022

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı'nda 701921024 numaralı Şeyma KAÇ'ın Hazırladığı “**Patristik Dönemde Adversus Judaeos Geleneği: Tertullian’ın Adversus Judaeos’u Örneği**” başlıklı Yüksek Lisans Tezi tezi ile ilgili savunma sınavı, 26/07/2022 günü 16:00-17:00 saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı / ~~başarısız~~) olduğuna (oybirliği / ~~oy çokluğu~~) ile karar verilmiştir.

Üye

Prof. Dr. Bülent ŞENAY

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof.Dr. Muhammet TARAKÇI

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç.Dr. Mahmut Salihoğlu

İstanbul Üniversitesi

.../.../ 2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Patristik Dönemde Adversus Judaeos Geleneği: Tertullian’ın Adversus Judaeos’u Örneği**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Şeyma KAÇ

Öğrenci No: 701921024

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Programı: Dinler Tarihi

Tezin Türü: Yüksek Lisans

İNTİHAL RAPORU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 26/07/2022

Tez Başlığı/Konusu: “**Patristik Dönemde Adversus Judaeos Geleneği: Tertullian’ın Adversus Judaeos’u Örneği**”

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 120 sayfalık kısmına ilişkin, 29/06/2022 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %1’dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları’nı inceledim ve bu Uygulama Esasları’nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

26/07/2022

Adı Soyadı: Şeyma KAÇ

Öğrenci No: 701921024

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din bilimleri

Programı: Dinler Tarihi

Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman:

Prof. Dr. Bülent ŞENAY

26/07/2022

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

ÖZET

Yazar Adı Soyadı	: Şeyma KAÇ
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Dinler Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xi+156
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Bülent ŞENAY

Patristik Dönemde Adversus Judaeos Geleneği: Tertullian'ın Adversus Judaeos'u Örneği

Bu çalışmada, Patristik Dönem Adversus Judaeos geleneğinden hareketle Yahudilik ve Yahudilere dair çeşitli eserler ve konular, Yahudi-karşıtlığının kökenini bulmak amacıyla ele alınmıştır. Ayrıca Adversus Judaeos geleneğini de müstakil bir şekilde tetkik edilmiştir ve Tertullian'ın Adversus Judaeos'u da Yahudilik ve Yahudilere dair meseleler açısından incelenmiştir.

Tezin birinci bölümünde, miladi ilk dört asırdaki Yahudi-Hristiyan ilişkileri tarihinden bahsedilmiştir. Yine bu bölümde siyasi, iktisadi ve hukuki alanda Hristiyanlar açısından yaşanan müspet gelişmeler, Patristik Dönem Adversus Judaeos geleneğinin gelişimine paralel olan vakıalar açısından tarihsel bir metotla aktarılmıştır.

İkinci bölümde, Patristik Dönem'de Adversus Judaeos geleneği, özellikleri, bu dönemle ilgili birtakım kavramlar ve bazı Kilise Babaları'nın eserlerinde Yahudilik ve Yahudilere dair konular ele alınmıştır. Bahsi geçen konular ele alınırken deskriptif metot kullanılmıştır.

Üçüncü bölümde, Tertullian'ın Adversus Judaeos'u, Yasa ile ilgili konular, Mesihanik konular ve Teolojik konular şeklinde üç başlık altında incelenmiştir. İkinci bölümde olduğu gibi bu bölümde de konuları ele alma açısından deskriptif metot kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Patristik Dönem, Adversus Judaeos Geleneği, Adversus Judaeos, Kilise Babaları, Tertullian, Yahudilik, Yahudiler, Yahudi-Hristiyan İlişkileri, Yahudi-Karşıtlığı.

ABSTRACT

Name & Surname : Şeyma KAÇ
University : Bursa Uludag University
Institute : Institute of Social Science
Field : Philosophy and Religious Studies
Subfield : History of Religions
Degree awarded : Master
Page Number : xi+156
Date of degree awarded :
Supervisor : Prof. Dr. Bülent ŞENAY

The Adversus Judaeos Tradition in the Patristic Era: The Example of Tertullian's Adversus Judaeos

In this study, considering the Patristic Era Adversus Judaeos Tradition, various works and topics concerning Judaism and Jews have been tackled to find the origin of anti-semitism. Also, the Adversus Judaeos tradition has been investigated separately, and Tertullian's Adversus Judaeos, written in this era, has been examined in terms of the topics of Judaism and Jews in the same way.

In the first part of the thesis, the history of Jewish-Christian relations in the first four centuries has been brought up. Again, in this part, the positive progressions in favor of Christians that had occurred in the field of political, legal, and economic have been demonstrated in terms of parallel cases that contributed to the improvement of Adversus Judaeos Tradition in the Patristic Era with a historical method.

In the second part, the Adversus Judaeos Tradition in the Patristic Era, its characteristics, several concepts related to this era, and the topics about Judaism and Jews in the Church Fathers' works have been discussed with a descriptive method.

In the third part, Tertullian's Adversus Judaeos has been inspected in the three titles as the topics related to the Law, the issues about the Messiah, and the theological matters. Again in this part, when dealing with the issues, the descriptive method has been used just as in the second part.

Keywords: The Patristic Era, The Adversus Judaeos Tradition, Adversus Judaeos, Tertullian, Judaism, Jews, Jewish-Christian Relations, Anti-Semitism.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ.....	iii
İNTİHAL RAPORU.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
1. Çalışmanın Konusu ve Önemi.....	1
2. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı.....	2
3. Çalışmanın Yöntemi ve Literatür.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

İLK DÖRT ASIRDA YAHUDİ-HRİSTİYAN İLİŞKİLERİ TARİHİ

1.1. İlk İki Asırda Yahudi-Hristiyan İlişkileri.....	6
1.1.1. İncillerde Yahudiler ve Yasa.....	7
1.1.1.1. Markos İncili.....	8
1.1.1.2. Matta İncili.....	11
1.1.1.3. Luka İncili.....	15
1.1.1.4. Yuhanna İncili.....	17
1.1.2. Pavlus, Yahudiler ve Yasa.....	20
1.1.2.1. Yahudiler.....	21
1.1.2.2. Yasa.....	23
1.1.3. Yavneli Rabbiler ve Hristiyanlar.....	27
1.1.3.1. Minim.....	28

1.1.4. Farklı Kaynaklardan Hareketle Yahudilerin Hristiyanlara Tepkileri	30
1.2. II. Asırdan IV. Asra Kadar Yahudi-Hristiyan İlişkileri.....	32
1.2.1. Milano Fermanı.....	33
1.2.2. İznik Konsili	35
1.2.3. Selanik Fermanı	38
1.2.4. İlk Dört Asrın Neticesi Olarak II. Theodosius Kanunları.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

PATRİSTİK DÖNEMDE ADVERSUS JUDAEOS GELENEĞİ

2.1. Patristik Terimi.....	42
2.2. Patristik Dönem ve Özellikleri	43
2.3. Kilise Babaları Terimi	43
2.4. Adversus Judaeos Terimi	45
2.5. Patristik Dönemde Adversus Judaeos Geleneği	47
2.5.1. Grek Kilise Babalarının Eserlerinde Yahudilik ve Yahudiler	50
2.5.1.1. Justin Martyr ve Dialogue with the Trypho	51
2.5.1.2. Origen ve Against Celsus.....	57
2.5.1.3. John Chrysostom ve Eight Homilies Against the Jews.....	61
2.5.1.4. Şamlı John ve An Exact Exposition of the Orthodox Faith.....	72
2.5.2. Latin Kilise Babalarının Eserlerinde Yahudilik ve Yahudiler.....	76
2.5.2.1. Tertullian ve Adversus Marcionem.....	77
2.5.2.2. Kartacalı Cyprian ve Three Books of Testimonies Against the Jews.....	80
2.5.2.3. Jerome ve The Letters	84
2.5.2.4. Hippolu Augustine ve The City of God (18. Kitap-46. Bölüm) /Against the Jews	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADVERSUS JUDAEOS'TA YAHUDİLİK VE YAHUDİLER

3.1. Tertullian'ın Hayatı, Eserleri, Hristiyan Teolojisi'ne Katkıları ve Kartaca'da Yahudi Varlığı.....	94
3.1.1. Hayatı	94
3.1.2. Eserleri	95
3.1.3. Hristiyan Teolojisine Katkıları.....	97
3.1.4. Kartaca'da Yahudi Varlığı	100
3.2. Tertullian'ın Adversus Judaeos'u.....	105
3.2.2. Eser Hakkındaki İddialar	105
3.2.3. Eser Hakkında Yapılan Çalışmalar.....	107
3.2.4. Eserin Nüshaları.....	108
3.2.5. Eserde Kullanılan Metotlar	109
3.2.6. Eserin Bölümleri ve Muhtevası	114
3.3. Adversus Judaeos'ta Kavramlarla Yahudilik ve Yahudiler	120
3.3.1. Yasa ile İlgili Konular.....	121
3.3.1.1. Doğal Yasa	121
3.3.1.2. Sünnet.....	123
3.3.1.3. Şabat.....	124
3.3.1.4. Kurban.....	125
3.3.2. Mesihanik Konular	127
3.3.2.1. Rebeka'nın Soyu	127
3.3.2.2. Mesih.....	128
3.3.2.3. İmmanuel.....	131
3.3.2.4. Çarmih.....	132
3.3.2.5. Yeruslaim'in Tahribi.....	134

3.3.3. Teolojik Konular.....	135
3.3.3.1. Putperestlik.....	135
3.3.3.2. Ahit.....	135
3.3.3.3. Evrensellik.....	136
SONUÇ	140
EKLER	143
KAYNAKÇA.....	146

KISALTMALAR

Ad. Jud. Tradition	: The Adversus Judaeos Tradition in the Church Fathers: The Exegesis of Christian Anti-Judaism
bkz.	: Bakınız
Fath. Church	: The Fathers of the Church: An Introduction to the First Christian Teachers
Geç Antik Çağ'da Hıristiyanlık	: Geç Antik Çağ'da Hıristiyanlık: Doğu'da İsa Doktrini'nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi
Gr.	: Grekçe/Grekçesi
Lat.	: Latince/Latincesi
M.S.	: Milattan Sonra
t.	: Tercümesi
Testimonies Against the Jews	: The Treaties of Cyprian: Treatise XII (Three Books of Testimonies Against the Jews)
The Ante-Nicene Fathers	: The Ante-Nicene Fathers the Writings of the Fathers down to A.D. 325
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
vs.	: Vesaire

GİRİŞ

1.Çalışmanın Konusu ve Önemi

Dinler Tarihi sahasındaki tez çalışmaları arasında ya yalnızca dinlerin kendi içlerindeki konuların çalışıldığı ya da İslam ve Hristiyanlık ilişkilerine yönelik konularda yoğunlaşmaların olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Türkçede, Yahudi-Hristiyan ilişkileri konusundaki ilmi çalışmalar yok denecek kadar azdır. İlmî sahada bu konu ile ilgili eksikliğin giderilmesine katkıda bulunabilmek adına, bu tez çalışmasında Yahudi-Hristiyan ilişkileri odak noktası olarak tercih edilmiştir. Bu konu hakkında Katolik Kilisesi'nin bir günah çıkarma eylemi haline gelen II. Vatikan Konsili ve Dinler Arası Diyalog sonrası ilişkiler yerine meselenin bidayetini teşkil ettiği düşünülen, Hz. İsa'dan sonra gelen dönemdeki Yahudi-Hristiyan ilişkileri öncelenmiştir. Bu nedenle, Yahudiler hakkında ilk müstakil eserlerin yazılmaya başlandığı miladi ikinci asır itibarıyla oluşan Patristik Dönem *Adversus Judaeos* Geleneği ve bu gelenek bağlamında Tertullian'ın *Adversus Judaeos* (Yahudilere Reddiye) isimli eseri seçilmiştir.

Hristiyanlığın henüz bir din olarak telakki edilmediği dönemde, Yahudiler ve Gentileler olarak ortaya konmaya başlanan ayrımla birlikte oluşan *Adversus Judaeos* literatürü, Hristiyanların, Yahudilik ve Yahudilere bakışının ilk örneklerini barındırmaktadır. Bu ayrışmayı ortaya koyan ve derinleştirenlerin Yahudi kökenli İsa taraftarları değil, putperestlikten İsa'nın öğretisine ihtida eden kimseler olduklarını tarihsel süreç göstermektedir. Ayrışmanın yaşandığı Apostolik dönem sonrasına denk düşen ve Patristik Dönem olarak adlandırılan bu devir, Yahudiler-Gentileler ve Yahudilik-Hristiyanlık arasındaki ayrışmanın yazıya aktarıldığı, delillendirildiği, yaşantıya döküldüğü ve inanca eklemeli olduğu dönem olarak tarihteki yerini almıştır. Dolayısıyla bu dönem, Yahudi-Hristiyan ilişkilerinin nasıl başladığı, geliştiği ve günümüzdeki mevcut hâle hangi merhalelerden geçerek geldiğinin fark edilebileceği önemli bir zaman dilimi olarak da ortaya çıkmaktadır. Tertullian'ın *Adversus Judaeos*'unun da Yahudi-Hristiyan ilişkileri bağlamında yazılan ilk müstakil eserlerden biri olması hasebiyle bu sürecin başlangıcına ışık tutacağı öngörülmektedir. Ayrıca bu sürece bir Kilise Babası'nın eserinden ve yine onun yorumlarından hareketle bakmanın,

Hristiyanların, Yahudiliğe ve Yahudilere nasıl baktığının objektif bir şekilde ortaya koyulmasına katkıda bulunacağı da düşünülmektedir.

Sonuç olarak bu araştırma, Patristik Dönem'deki Adversus Judaeos geleneğinin Yahudi-Hristiyan ilişkilerine etkisini, Latin Kilise Babaları'nın ilki kabul edilen Tertullian'ın Adversus Judaeos adlı eseri örneği ile birlikte incelemektedir.

2. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Bu tezin amaçları arasında, 19.yüzyıl itibariyle “anti-semitizm” olarak isimlendirilen Yahudi düşmanlığının ilk nüvelerinin, Hristiyanlığın erken dönemlerinden itibaren var olup olmadığını irdelemek; bu irdelemeyi yaparken de erken dönem Yahudi-Hristiyan ilişkileri sürecini ortaya koymak yer almaktadır. Çalışmanın bir diğer hedefi, Adversus Judaeos literatürünün nasıl oluştuğunu ve hangi temeller üzerine bina olduğunu, Tertullian'ın eserinin ise bu literatürdeki yerini ve önemini göstermektir.

Çalışmanın kapsamını, Patristik Dönem'de Adversus Judaeos geleneğinin genel hatları ve bazı seçilmiş Kilise Babaları'nın eserlerinden hareketle literatürün ağırlıklı olarak hangi temalar üzerine temellendiği oluşturmaktadır. Yine Tertullian'ın, Adversus Judaeos'undaki çeşitli anlatımlar, yorumlar ve kavramlardan hareketle Yahudilik ve Yahudilere dair düşüncelerinin ortaya konulmasına da bu kapsam dâhilinde yer verilmektedir. Son olarak çalışmanın kapsamını, miladi ilk dört asırdaki İnciller, Pavlus'un Mektupları, Rabbi ifadeleri, İznik Konsili ve fermanlar bağlamında ele alınan Yahudi-Hristiyan ilişkileri oluşturmaktadır.

Tez; giriş, üç bölüm ve sonuçtan müteşekkildir. Birinci bölüm, miladi ilk iki asır ve ilk iki asırdan dördüncü asra kadar olan süreç olmak üzere iki alt başlık şeklinde Yahudi-Hristiyan İlişkilerinden bahsetmektedir. Dolayısıyla bu bölüm, Hristiyanlar cephesinde Yahudileri alakadar etmeyen ve aynı şekilde Yahudiler tarafında Hristiyanları ilgilendirmeyen konuları kapsamamaktadır. Ayrıca bu ilişkilere referansta bulunan her bir olayın anlatılması da hedeflenmemiştir. Dolayısıyla birinci bölümde, ilk dört asra kadar olan Yahudi-Hristiyan ilişkiler tarihinin önemli ve etkili olaylarının anlatılması; sonuç olarak da Yahudi-Hristiyan ilişkilerine dair genel bir perspektif oluşturulması amaçlanmıştır. İkinci bölümde ise Patristik Dönem'de Adversus Judaeos

Geleneği'nin seyrinin bazı seçili eserlerden hareketle ortaya konması hedeflenmiştir. Bu bölümle birlikte, İznik Konsili öncesi ve sonrası dönemlerde yaşamış olan Grek ve Latin Kilise Babaları'ndan sekiz müellifin eserinde geçen Yahudilik ve Yahudilere dair bazı açıklamalar ile yorumlara dikkat çekilmesi gaye edinilmiştir. Tertullian'ın Adversus Judaeos'unda Yahudilik ve Yahudiler başlığını taşıyan üçüncü bölümde, bahsi geçen eser bağlamında erken dönemde putperest hayatı İsa'ya tabiiyetle sonuçlanan Tertullian'ın, Yahudilik ve Yahudilere nasıl baktığının ortaya konması amaçlanmıştır.

Netice olarak bu tez çalışması, müstakil bir metnin (Adversus Judaeos), aynı metnin dönemselsel bağlamının (Patristik Dönem) ve dönemselsel bağlamından alınan diğer paralel metinlerin (Kilise Babaları'nın eserleri), ilişkiler tarihi ile birlikte düşünülmesi (erken dönem Yahudi-Hristiyan ilişkileri) üzerine inşa edilmiştir.

3.Çalışmanın Yöntemi ve Literatür

Tezin birinci bölümünde, Yahudi-Hristiyan ilişkilerinin metinler, fermanlar ve İznik Konsili'nden hareketle ele alınması bakımından tarihsel ve deskriptif metotlar tercih edilmiştir.

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümleri ise önemli kavramların açıklanması, eserlerde yer alan Yahudilik ve Yahudiler ile ilgili konuların aktarılması; Tertullian'ın Adversus Judaeos'undaki açıklamaları, yorumları ve dikkat çektiği hususların aktarılması açısından deskriptif bir metotla incelenmiştir. Ayrıca hem ikinci hem üçüncü bölümde Kilise Babaları'nın ve Tertullian'ın yaptığı Kutsal Metin alıntıları doğrudan onların eserlerinde aktardıkları şekilde ve tercümesi yapılarak bu bölümlere dâhil edilmiştir. Tertullian'ın ve bazı Kilise Babaları'nın Adversus Judaeos türündeki eserlerini kaleme aldığı dönemde ne Eski ne de Yeni Ahit olarak isimlendirilen kitapların kanonik hale gelmemiş olması sebebiyle böyle bir yöntem izlenmesi tercih edilmiştir.

Tezin sonuç bölümünde ise bu çalışmadan elde edilen neticeler, fark edilen hususlar ve yapılan çıkarımlar eleştirel bir şekilde ortaya konmuştur. Çalışmanın konusunu dinî meselelerin oluşturması hasebiyle bu duruma uygun bir üslup kullanılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca çalışmanın tamamında Hz. Musa ile Hz.

İsa'dan bahsedilirken, okuyucuya bu iki önemli şahsiyet hakkında aktarılanların İslamî perspektiften sunulmadığını göstermek amacıyla 'Hazreti' ifadesi kullanılmamıştır. Yine araştırmacının ortaya koyduğu neticelerin, yaptığı çıkarım ve yorumların mutlak bir doğru ortaya koymakla ilgilenmediği hatırlatılmalıdır. Araştırmacının bu çalışmanın anlam ve önemine uygun olarak ulaştığı ve dile getirdiği neticeler, Avrupa-merkezci ve tekelci okumalara karşı Müslümanca ve akademik bir düşünme minvalinde alternatif okuma, anlama ve yorumlama biçimlerinin var olduğunu gösterme arzusu ve eyleminin bir sonucudur. Dolayısıyla araştırmacı birbiriyle ilişkili olan iki tarafı, sonuçlarla belirlenmiş kalıplar içine koymaktan kaçınmış; bunun yerine mevcut yazılı kaynaklardan hareketle erken dönemde yaşananları anlama, anlamlandırma ve açıklama ile ilgilenmiştir.

Tezin, ilişkiler tarihi, reddiye geleneği ve eser incelemesi ihtiva etmesi hasebiyle kullanılan kaynaklar da oldukça çeşitlilik arz etmektedir. Birincil derecede önemli kaynaklar arasında Johannes Quasten tarafından hazırlanan, Patristik literatürün bibliografyası sayılabilecek olan ve ilk basımı 1950 yılında yapılan *Patrology* (4 cilt) adlı eser gelmektedir. İznik Konsili öncesi Kilise Babaları'nın eserlerinin Grekçe ve Latineden İngilizceye yapılan tercümelerini ihtiva eden ve editörlüğünü A. Cleveland Coxe'un yaptığı, basımı 1896'da tamamlanan *The Ante-Nicene Fathers* (10 cilt) isimli külliyat da birincil kaynaklar arasındadır. Bahsi geçen külliyatın devamı olarak ilk serisinin (14 cilt) editörlüğünü Philip Schaff'ın, ikinci serisinin (14 cilt) editörlüğünü ise Philip Schaff ile birlikte Henry Wace'in yaptığı *The Nicene and Post-Nicene Fathers* adlı eserler de aslî kaynaklar arasındadır. İlk basımı 1995 yılında yapılan ve Stephen Wilson'ın çoğunlukla yüzeysel bir şekilde ele alınan ya da göz ardı edilen ilk iki asırdaki Yahudi-Hristiyan ilişkileri konusunda sürdürülebilir bir yaklaşım ortaya koymaya çalıştığı *Related Strangers: Jews and Christians 70-170 C.E.* adlı eseri de birincil kaynaklar arasında yer almaktadır. Yine erken dönemlerden modern zamanlara kadar olan Yahudi-Hristiyan ilişkilerine yer veren ve ilk basımı 2010 yılında yapılan Edward Kessler'ın *An Introduction to Jewish-Christian Relations*'ından da yararlanılmıştır. Tertullian'ın *Adversus Judaeos*'u için ise *The Ante-Nicene Fathers* isimli külliyattaki Rahip Sydney Thelwall tarafından 1870'te Latineden İngilizceye yapılmış *An Answer to the Jews* adındaki ilk tercüme ile 2004 yılında Geoffrey Dunn'ın "*Tertullian*" adlı kitabında "*Against the Jews*" şeklinde yer alan ve bu eserin diğer

dillerdeki tercümelerinden de faydalanılarak ortaya konan ikinci tercümesi kullanılmıştır. Ayrıca Dunn'ın bahsi geçen çalışması, eser hakkındaki birtakım konular için de birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Kavramların açıklanması hususunda kullanılan ikincil kaynakların başında ise, Hristiyanlığın ilk sekiz asrına ait (Patristik Dönem) kişileri, tarihsel konuları vb. uzmanlarının kendi alanlarına göre ele aldığı ve genel editörlüğünü Angelo Di Berardino'nun yaptığı, 2014'te yayımlanan *The Encyclopedia of Ancient Christianity*'den (3 cilt) istifade edilmiştir. Yine interdisipliner bir çalışma olarak, geçmişten günümüze dinlerin cihanşumül tarihi açısından önemli olan eğilimler, anlamlar, fikirler, ritüeller, kişiler, mitler ve dinlerin fonksiyonu, yine dinlerle ilgili yorumsal meselelere yer veren, ilk kez 1987'de yayımlanan ve editörlüğünü Mircea Eliade'nin üstlendiği *The Encyclopedia of Religion*'dan (16 cilt) yararlanılmıştır. Son olarak dinlerle ilgili çalışmalarda sözlüklere duyulan ihtiyacın giderilmesinin amaçlanması sebebiyle kelime ve kavramların kökenine önem veren, bu nedenle de başucu kaynakları arasında olmaya devam eden, editörlüğünü James Hastings'in yapmış olduğu ve 1908-1927 yılları arasında tamamlanmış olan *The Encyclopedia of Religion and Ethics* (13 cilt) adlı eser kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İLK DÖRT ASIRDA YAHUDİ-HRİSTİYAN İLİŞKİLERİ TARİHİ

Yahudi-Hristiyan ilişkileri söz konusu olduğunda uzun soluklu ve katmanlı bir ilişkiler tarihi akla gelmektedir. Bahsi geçen ilişkilerin mevcut taraflardan herhangi birinin sahip olduğu sosyal ve siyasal statülere göre de oldukça değişim geçirdiği bilinen bir gerçektir. Bu değişimlerin, bazı kalıp yargılar üzerine temellendiği, zikredilen kalıpların da başta tamamıyla öyle olmasa da sonradan Yahudi Kutsal Metinleri'nin kristolojik meselelerle harmanlanarak yorumlanmasıyla Hristiyan Kutsal Metinleri ile ilişkilendirilerek sunulduğu görülmektedir.

Tezin konusunu Patristik Dönemde Yahudilere reddiye geleneğinin oluşturması hasebiyle bu başlık altında ilk dört asırda yaşanan gelişmeler ve değişimler Yahudi ve Hristiyan kaynakları açısından ele alınacaktır. Yine bu başlık altında birtakım konuların ele alınması, yalnızca Yahudileri veya yalnızca Hristiyanları ilgilendiren meseleler bağlamında değil, Yahudileri ve Hristiyanları müştereken alakadar eden konulardan hareketle yapılacaktır.

Bölümün ilk alt başlığında İnciller, Pavlus'un Mektupları, Rabbi ifadeleri gibi kaynaklardan hareketle Yasa ve Yahudilere bakış ile Hristiyanlara -ve İsa'ya- dair ifadeler ele alınacaktır. İkinci alt başlıkta ise Milano Fermanı ve İznik Konsili'nin ardından Hristiyanların diğer ferman ve kanunlarla birlikte kazandığı sosyal ve siyasal imtiyazların, Musa şeriatı ve İsa'nın tebliğine olan iman arasında meydana gelen ayrışmaya nasıl etki ettiğine ve dolayısıyla da sürecin sonunda gelinen noktaya değinilecektir.

1.1. İlk İki Asırda Yahudi-Hristiyan İlişkileri

Yahudi-Hristiyan ilişkilerinin başlangıcı açısından miladi ilk iki asır önem arz etmektedir. Fakat bu dönem söz konusu olduğunda, hem Yahudi hem de Hristiyan kaynakların oldukça sınırlı olduğu bilinmektedir. Bu az ve sınırlı kaynaktan hareketle Yahudi-Hristiyan ilişkilerindeki olumsuz veya olumlu durumları doğrudan belirli bir tarihi olayın sebebi veya sonucu olarak görmek de zorlaşmaktadır. Dolayısıyla bu dönemle ilgili olarak oluşturulacak kanaatlerin, elde edinilecek veya karşılaştırma

yapacak bilgilerin yetersiz olması sebebiyle hem mutlak hem hakikatin kendisi olarak sunulması mümkün değildir. Ayrıca ilerleyen kısımlarda görüleceği üzere her ne kadar ilk iki asırda olumsuz bir havanın hâkim olduğu araştırmacılar tarafından genel bir kanaat haline getirilmiş olsa da, Yahudi-Hristiyan ilişkilerinin gerçekten ve yalnızca bu minvalde ilerleyip ilerlemediği sorgulanacaktır. Yine bu bölümdeki anlatımın, eldeki verilerden hareketle, makuliyet ve meselenin özüne uygunluk arasındaki dengede, ihtimal ve istisnalara da dikkat ederek inşa edilmesine gayret edilecektir.

Miladi ilk iki asırdaki Yahudi-Hristiyan ilişkilerine dair bilgiler, genellikle İnciller üzerinden elde edilmektedir. Ayrıca bu ilişkiler daha çok Yasa ve Yahudi gruplarla ilgili olarak gündeme gelmektedir. Bu nedenle de bu başlık altında ilk aşamada kaynak ve konu olarak İncillerde Yasa ve Yahudilere bakış konu edilecektir. İkinci olarak ise yine Hristiyanlar için çok önemli bir şahsiyet olan ve Yeni Ahit kitapları arasında mektupları bulunan Pavlus'un, kendisine ait olduğu üzerinde ittifak edilen mektuplarından hareketle Yasa ve Yahudilerle ilişkisi ve onlar hakkındaki düşünceleri incelenecektir. Üçüncü olarak ise Yavneli Rabbilerin ve Yavneli olmayan Rabbilerin ifadelerinden hareketle Yahudiler nazarında Hristiyanlar ve İsa'ya bakış ele alınacaktır.

1.1.1.İncillerde Yahudiler ve Yasa

Dört incilin her birindeki anlatılar, zaman zaman birtakım tarihi vakıalar etkisinde ele alınarak inşa edilmiştir. Buna göre her zaman olmasa da Markos'ta felaket ve yıkım, Matta'da otorite ve eylemler (praxis), Luka'da ise sinagog ve Roma Devleti ile yaşananların etkisinde bir anlatımın olduğu görülebilmektedir.¹ İncillerin zaman zaman olayların etkisinde kaleme alınmış olmasının yanında, onları kaleme alan İncil yazarlarının Yahudi asıllı veya Gentile Hristiyan olmasının ya da olma ihtimalinin de anlatımın seyrini etkilediği fark edilmektedir. Dolayısıyla bu başlık altında İncillerden hareketle ele alınacak olan Yasa ve Yahudiler konusunun, İncil yazarlarının üslubuna göre farklılıklar arz edebileceği kanaatine varılabilir. Fakat İnciller'de, temelde Yasa ve Yahudiler konusunda birtakım benzerliklerin olabileceği ve bu benzerlikler sonucunda İsa nazarında bu iki meseleye bakışta ortalama bir tutarlılığın yakalanabileceği de hatırdta tutulmalıdır.

---

¹ Stephen G. Wilson, *Related Strangers: Jews and Christians 70-170 C.E.* (Minneapolis: Fortress Press, 2005).

Yine İnciller söz konusu olduğunda her ne kadar Yasa ve Yahudiler hakkında olumsuz kanaatlerin bir araya geldiği düşünülse de, bazı olumlu anlatıların da mevcut olup olmadığına değinilecektir. Buradan elde edilecek olan sonuca göre de Yasa ve Yahudilere dair görüşler anlaşılmaya çalışılacak, meselenin esas noktasının sunulmasına gayret edilecektir.

1.1.1.1. Markos İncili

Markos İncili, söz konusu Yahudi ulusu ve liderleri olduğunda diğer İncillere nazaran tutarlı olduğu düşünülen İncillerden biridir.² İncildeki anlatının akışına göre Yahudi ulusu başlarda İsa'dan etkilenen,³ onun mucizevi fiillerini “[beklenen kişi] o değilse kimdir?” diyerek metheden,⁴ öğreti ve eylemlerinin tesirinde kalan,⁵ kalabalıklar halinde merakla etrafını saran⁶ bir ulus olarak anlatılmaktadır.⁷ Bunlar dışında birkaç hususi örnek bağlamında da Yahudilerden bahsedilmiştir. Örneğin bir sinagog lideri olarak tanımlanan Jairus adlı Yahudi, kızını iyileştiren İsa'ya iman eden bir kimse olarak anlatılmaktadır.⁸ Bir başka yerde iki büyük emirle⁹ ilgili olarak İsa'nın yaptığı açıklamalara katılan Yazıcı bir Yahudiden “Tanrı'nın krallığından uzak olmayan bir kişi”¹⁰ olarak bahsedilmektedir.¹¹ İsa'yı kabre koyan Arimatealı Yusuf'tan da “Tanrı'nın krallığını bekleyen” bir şahıs olarak bahsedilmektedir.¹²

Devamında İsa'nın, etrafındaki kimseleri mucizelerini yaymamaları konusunda uyarması fakat onların buna uymayarak izharda bulunmaları,¹³ İsa'nın tebliğini anlayamamaları¹⁴ ve bu tebliğe cahil kalmış kimseler oldukları aktarılmaktadır. Anlatının sonunda ise Yahudi ulusu, büyük bir değişimle İsa'nın kanına Pilatus'tan

² Wilson, *Related Strangers*, 37.

³ *Kitabı Mukaddes* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2015) Mar. 1:22, 27; 6:2; 11:18 vb.

⁴ Markos, 2:12; 4:41 vb.

⁵ Markos, 4:41; 7:37 vb.

⁶ Markos, 1:45; 2:2, 13; 3:19-20 vb.

⁷ Wilson, *Related Strangers*, 37-39.

⁸ Wilson, *Related Strangers*, 39; Markos, 5:22,36,38.

⁹ İki büyük emir, On Emir'in birinci ve ikinci emri olan “Dinle, ey İsrail; Tanrımız Rab bir olan Rabdir. Ve Rab Tanrını bütün yüreğinle, bütün canınla, bütün fikrinle ve bütün kuvvetinle seveceksin.” ile “Komşunu kendin gibi seveceksin.” emirleridir. Markos, 12:28-32.

¹⁰ Markos, 12:34.

¹¹ Wilson, *Related Strangers*, 39.

¹² Markos, 15:42-43; Daniel Harrington, *When Judaism and Christianity Began*, “How Jewish Was Mark's Gospel?”, ed. Alan Peck vd., *Supplements to the Journal for the Study of Judaism* 85 (2004), 343-359; Wilson, *Related Strangers*, 40.

¹³ Markos, 7:36-37 vb.

¹⁴ Markos, 4:13; 7:18 vb.

önce talip olan,¹⁵ fakat bu taliplikleri Baş Kâhinlerin kışkırtmasından kaynaklanan¹⁶ bir ulus olarak tasvir edilmektedir.¹⁷ Dolayısıyla Yahudi ulusu artık İsa ile mücadele eden, ona meydan okuyan ve hatta onu öldürme planları yapan bir topluluk olarak betimlenmektedir.

Markos İncili'nin diğer pasajlarında ise Ferisiler, Yazıcılar, Baş Kâhinler, Herodyanlar gibi birtakım gruplardan bahsedilmektedir. Ferisiler, İsa'ya sorular yönelten ve onu sorgulayan;¹⁸ Yazıcılar ise her yerde beliren, toplum dışı kimselerle yemek yeme,¹⁹ el yıkama²⁰ gibi konular hakkında İsa'ya sorular yönelten, aç gözlülükle suçlanan²¹ ve Ferisilerle bu gibi hususlarda benzerlik gösteren kimseler olarak aktarılmaktadır.²² Baş Kâhinler ve ihtiyarlar ise daha çok yukarıda geçen ve ayrıca İsa'nın eziyet görmesi, reddedilmesi ve öldürülmesine ile ilgili alakalı konularda Yazıcılarla ilişkilendirilmektedirler.²³

Hristiyanlıkla ilgili konular üzerine çalışmalarıyla tanınan Hristiyan Din Profesörü Stephen Wilson, Markos İncili'nde bahsi geçen dinî otoritelerin birlikte hareket ediyor gibi aktarılmasından ve aynı gibi tasvir edilmesinden hareketle onların, Markos yazarı tarafından tek bir karakter olarak ifade edildiğini dile getirmektedir.²⁴ Wilson, Markos yazarının, hem farklı gruplar arasında hem de Celile ile Yehuda'daki olaylar arasında birden fazla bağlantı kurmasından, ayrıca Yahudilerin tartıştıkları meselelerle İsa'ya karşı çıktıkları meseleler arasında net bir ayrım yapmamasından hareketle böyle bir sonucun çıkarılabileceğini aktarmaktadır.²⁵ Yani her ne kadar tekil olarak bazı gruplardan bahsedilse de Markos tarafından bahsi geçen grupların da, olayların da, anlatının sonunda Yahudilerin tamamını teşkil eder hâle getirildiğini ifade etmektedir. Wilson'un, Markos'taki anlatının başlarda öyle olmasa da sonlara doğru tekipleştirici hale geldiğini tespiti ve yine Yahudilere müspet manada yer verilen pasajlardan hareketle, İsa'nın mesajı ile problemi olanların ve eleştirilen kimselerin, tek

---

¹⁵ Markos, 15:11-15.

¹⁶ Markos, 15:11.

¹⁷ Wilson, *Related Strangers*, 38.

¹⁸ Markos, 7:1-3, 5; 8:11 vb.

¹⁹ Markos, 2:16.

²⁰ Markos, 7:1-5.

²¹ Markos, 12:38-40.

²² Wilson, *Related Strangers*, 39; Harrington, *When Judaism and Christianity Began*, 359.

²³ Markos, 8:31; 11:27 vb; Wilson, *Rel. Strangers*, 39.

²⁴ Wilson, *Related Strangers*, 40.

²⁵ Wilson, *Related Strangers*, 39.

tek tüm Yahudiler olmadığı, aksine Musa şeriatına tabi olduğunu iddia eden birtakım gruplar olduğu anlaşılmaktadır. Bu önemli nüsanstan hareketle, İsa'nın, Ferisiler gibi Yahudi grupları eleştirmesinin sebebinin Musa Şeriatı'na tabi olmaları değil, şeriatı hakkıyla uygulamamalarından doğan ahlaki problemler olduğu anlaşılmaktadır. Eleştirinin daha da yoğun olduğu pasajlar ile bahsi geçen toplulukların alamet-i fârikası haline gelmiş olan –Mabet'in tekelci bir şekilde kullanımı gibi²⁶- ahlaki arızaların eleştirildiği pasajlar arasında paralellikler fark edilmektedir. Ayrıca menfi özelliklerle ifade edilen Ferisiler, Yazıcılar ve Baş Kâhinler gibi toplulukların, Musa Şeriatı'na tabi olan sıradan Yahudilerden -herhangi bir toplulukla anılmayan bu Yahudilerin lehine olarak- ayrılması için İsa tarafından kasten isimleriyle zikredilmiş olma ihtimali de bulunmaktadır. Her ne kadar Markos'un anlatımında olumsuz bakış açısı Yahudilerin tamamına genelleştirilerek bitmiş olsa da, İsa'nın ifadelerinde dikkat çekilenler ve eleştirilenler yalnızca grupların kendisi olmuş, ayrıca bir genelleme yapılacaksa da toplulukların dışına taşırılmamış ve tek tek tüm Yahudiler buna dâhil edilmemiştir.

Yasa bahsine gelindiğinde ise, onu Yahudi-Hristiyan ilişkileri açısından tartışmalı hale getiren konuların başında Şabat gelmektedir. Markos'ta Şabat hakkında iki ihtilaf bulunmaktadır. İhtilaflardan ilkinde göre Şabat'a riayet²⁷ sorgulanmakta,²⁸ ikincisine göre ise Şabat'a riayetın manası²⁹ gündeme taşınmaktadır.³⁰ Bir diğer konu olarak Musa Şeriatındaki boşanma hükümlerinin terk edildiği dile getirilmekte,³¹ on emirden ilk ikisinin büyük emirler olduğu ve kurbanlar ile takdimelerden üstün olduğu vurgulanmakta,³² tüm yemeklerin temiz olduğu ifade edilmektedir.³³

Wilson, Markos'ta Yasa konusunda kaleme alınan bu meselelerle ilgili olarak, çok sayıda şeriat kuralının kaldırıldığını, Markos'un muhtemelen bir Gentile olduğunu; bazı emirler hakkında müspet yaklaşımları bulunsa da o emirlerle kristolojik ve ahlaki açıdan ilgilendiğini; şeriatla iştiğal olduğunda ise metin ile onu açıklama anlamındaki gelenek arasındaki farkı kavrayamamış olabileceğini ifade etmektedir. Yine Markos'un

---

²⁶bkz. Zafer Duygu, "İsa ve Musa Yasası Meselesi", *Bilimname* 35 (2018), 296; Markos, 11:15-19.

²⁷ Markos, 2:23-28.

²⁸ Wilson, *Related Strangers*, 41.

²⁹ Markos, 3:1-6.

³⁰ Wilson, *Related Strangers*, 41.

³¹ Markos, 10:27-22.

³² Markos, 12:28-34.

³³ Markos, 7:19; Wilson, *Related Strangers*, 42.

ahlaki ile dinî yükümlülükler arasında ve emirlerin yüzeysel anlamları ile derunî anlamları arasında bir ayırım yapmış olabileceğini fakat bunu temellendirmeyip havada bıraktığını dile getirmektedir.³⁴

Sonuç olarak Markos İncili'nde Yasa ve Yahudilere dair karmaşık bir durum söz konusudur. Her ne kadar bu husus, menfi görülmeye daha çok yatkınsa da bahsi geçen olumlu ifadelerin görmezden gelinemeyeceği; İsa'nın eleştirdiği Yahudilerin de tek tek tüm Yahudiler olmadığı görülmektedir. Yasa ile ilgili meselelerin ise eleştirilen grupların davranışları, anlayışları ve Yasa üzerindeki tekelcilikleri ile ilgili olduğu, dolayısıyla da buradan hareketle İsa'nın Yasa'ya riayet etmediği gibi bir görüşün çıkarılamayacağı anlaşılmaktadır.³⁵

1.1.1.2.Matta İncili

Matta İncili, Yahudi gruplarla menfi anlamdaki ilişkiler bahis olduğunda ön plana çıkan incildir. Söz konusu Yahudiler olduğunda Markos İncilindeki gibi çeşitli grup adlarının zikredildiği ve bazılarının diğerlerine nazaran daha çok dikkat çektiği görülmektedir. Örneğin Yazıcılar ve Ferisiler, Baş Kâhinler ve İhtiyarlardan farklı olarak daha çok göze çarpmaktadırlar. Dolayısıyla da Matta'daki menfi bakışın bazen sadece Yazıcılar veya Ferisilere, bazen ise her ikisine odaklandığı, İncil yazarının kendi zamanındaki hasım gördüğü Yahudilerin de daha çok bu iki grup olduğu ortaya çıkmaktadır.³⁶

Yazıcılar ve Ferisiler, İsa ile ilgili olayların neredeyse her aşamasında bulunmaktadır. Bu iki grubun menfi olarak yansıtıldığı konuların başında daha çok ibadet, eylem ve geleneklerine dair meseleler gelmektedir. Örneğin İsa'nın Yahudi toplumundan olmayan kimselerle yemek yemesi,³⁷ öğrencilerinin oruç tutmaması,³⁸ Şabat günündeki birtakım eylemleri,³⁹ öğrencilerinin yemekten önce el yıkamamaları⁴⁰

³⁴ Wilson, *Related Strangers*, 42-43.

³⁵ Duygu, "İsa ve Musa Yasası Meselesi", 293.

³⁶ Wilson, *Related Strangers*, 51.

³⁷ Matta, 9:11.

³⁸ Matta, 9:14.

³⁹ Matta, 12:2, 14.

⁴⁰ Matta, 15:1, 12.

vb. gibi konularda Yazıcıların ve Ferisilerin olaylara müdahil olduğu, İsa'nın yaptıklarının doğru olmadığını düşünerek ona sorular yönelttikleri görülmektedir.⁴¹

Markos İncili'ne kıyasla Matta'da daha çok atıf alan Yazıcılar ve Ferisiler, İsa'nın ölümündeki payları,⁴² Yasa'ya dair tartışmalarda İsa'ya muhalif olmaları,⁴³ söz konusu sinagoglarla ilgili meseleler olduğunda ilk planda yer almaları⁴⁴ nedeniyle de gündeme gelmektedirler. Bahsi geçen iki grup dışında Baş Kâhinler ve İhtiyarların ise daha çok Yeruşalim, Mabet ve Sanhedrin ile bağlantılı olarak aktarıldığı görülmektedir.⁴⁵ Yine onların rolü İsa'nın ölümünün öngörülmesi,⁴⁶ planlanması ve uygulanması⁴⁷ konusunda ortaya çıkmaktadır.⁴⁸

Nihayetinde Matta İncili'nde, Markos İncili'nde olduğu gibi Yahudi liderlerin ve/veya grupların tek bir karakter olarak sunulduğu ve bu karakterin de İsa ve ona iman edenlere karşı müşterek bir hasımlık güder şekilde aktarıldığı görülmektedir. Ayrıca anlatının sonuna doğru Matta yazarı, Markos yazarının bir adım ötesine geçerek, kalabalıkların İsa'yı reddetmek hususunda dinî otoriteler tarafından kandırılmakla kalmayıp "Onun kanı bizim ve çocuklarımızın üzerindedir."⁴⁹ ifadelerinden anlaşıldığı üzere İsa'nın kanına da ortak olduklarını dile getirmektedir. Ayrıca 27. bap 25. pasajdaki ifadeden sonra Yahudilerin suçları büyütülmekte ve gelecekteki ahvalleri, kurtuluş veya salaha erip ermeyecekleri hususunda belirsizliğe büründürülmektedir.⁵⁰

Bunun yanı sıra Matta İncili'nde tam anlamıyla müspet sayılamayacaksa da müspet olmaya yakın birkaç şeyden bahsedilebilir. Örneğin Matta'nın yazarının zikredilen menfi görüşleri genel olarak bazı Yahudi gruplarla ilgili görünmektedir. Bu gruplar, çoğunluğa veya Yahudi toplumuna karşıt olarak Yasa'nın tefsirini adeta Yasa gibi kabul eden ve savunan topluluklar olarak aktarılmaktadır.⁵¹ Yani Matta burada bir genellemeye gitmeyerek, bu eğilime dâhil olmayan Yahudiler hakkında bir kanaat dile

⁴¹ Duygu, "İsa ve Musa Yasası Meselesi", 295-296; Wilson, *Related Strangers*, 51.

⁴² Matta, 21:45; 22:15; 27:62.

⁴³ Matta, 12:2; 19:3; 23 vb.

⁴⁴ Matta, 12:9.

⁴⁵ Matta, 16:21; 21:23 vb.; Wilson, *Rel. Strangers*, 50.

⁴⁶ Matta, 16:21.

⁴⁷ Matta, 28.

⁴⁸ Wilson, *Related Strangers*, 50-51.

⁴⁹ Matta, 27:25.

⁵⁰ Wilson, *Related Strangers*, 50.

⁵¹ Wilson, *Related Strangers*, 51.

getirmemekte, müspet olmasa da menfi de sayılamayacak bir tavır sergilemektedir. Yine Dağdaki Vaaz'ın, Yazıcılar ve Ferisilerin ihlal ettiği erdemlilik ahlakıyla karakterize edilmesi,⁵² 23. bapta onların davranışlarıyla ilgili meselelerden şikâyet edilmesi, Yasa'yı anlama biçimlerinin Yasa'nın maksadını tahrif ettiğinden bahsedilmesi; riyakârlık, aç gözlülük ve ölümlere sebebiyet verdiklerinden bahsedilmesi de bu iki gruba dâhil olmayan Yahudiler için müspet görülebilir. Ayrıca 28. bap 19. pasajda geçen "*Tüm ulusları öğrencilerim yapın*" ifadesindeki uluslar (gentile) kavramının, yalnızca Gentileleri değil Yahudileri de kapsadığı, İsa'nın 10. bap 5-6. pasajlarda havarilerine "*...İsrail halkının yitik koyunlarına gidin.*" şeklindeki ifadesinden anlaşılabilir. Dolayısıyla bu durum Yahudilerin, İsa'nın tebliğine layık bir ulus olarak görüldüğünü düşündürmektedir. Bunlar dışında Markos'ta olduğu gibi Matta'da da Çarmıh hadisesi öncesinde İsa'nın tebliğine hayranlık duyan, onu belde belde takip eden ve Yasa üzerindeki otoritesi ile mucizelerine şahit olan Yahudilerden bahsedilmektedir.

Söz konusu Yasa olduğunda ise İnciller arasında bu konuda en hassas olanının Matta olduğu düşünülmektedir. Matta'da Yasa, İsa'nın ona dair birtakım yorumlarda bulunmasıyla sınırlandırılmış görünmektedir.⁵³ Örneğin, İsa'nın sevgi ile ilgili ifadeleri,⁵⁴ merhamet göstermekle ilgili vurguları,⁵⁵ sevgiyi Yasa'nın anlamının anahtarı olarak betimlemesi,⁵⁶ Matta'da Yasa'nın daha çok bu bakış açılarıyla ele alındığını göstermektedir. Dolayısıyla Matta'dan hareketle İsa'nın amacının, Yasa'yı tefsir etmek ve atıfta bulunulan gerçek gayeyi ortaya çıkarmak olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁷ Bu bakışın bir neticesi olarak da İsa'nın öğretisinin Yasa'ya dair bir meydan okuma değil, aksine onun bir yorumu olduğu noktasına varılmaktadır.⁵⁸ İsa'nın On Emir ile ilgili ifadelerinde,⁵⁹ onun Yasa'ya dair öğretisinin karakterinin baştan itibaren Yasa'nın anlamını ortaya çıkarmak üzerine olduğu "*Sanmayın ki, ben şeriatı(Yasa) yahut*

---

⁵² Matta, 5:20 vd.

⁵³ Wilson, *Related Strangers*, 49.

⁵⁴ Matta, 5:43-48; 7:12; 19:19 .

⁵⁵ Matta, 5:7; 9:13; 12:7 vb.

⁵⁶ Matta, 22:34-48.

⁵⁷ Bart D. Ehrman, *The New Testament: A Historical Introduction To The Early Christian Writings* (New York; Oxford: Oxford University Press, 2008), 110; Wilson, *Related Strangers*, 49.

⁵⁸ Ehrman, *The New Testament: A Historical Introduction To The Early Christian Writings*, 111; Wilson, *Related Strangers*, 49.

⁵⁹ Matta, 5:21-48.

peygamberleri yıkmaya geldim; ben yıkmaya değil, fakat tamam etmeye geldim.”⁶⁰ ifadesinden de anlaşılmaktadır.⁶¹

Bununla beraber Matta İncili'nin 5.bap 21-48. pasajlarındaki Yasa'ya dair değişiklik yapıldığını düşündüren beyanlar hakkında Wilson, iki farklı sonuca varılabileceğini ifade etmektedir. İlk sonuca göre, Yasa ve peygamberlerin ebedi olarak mukaddes kabul edilmekte olduğu, İsa'nın Yasa'ya dair ifadelerinden de esasında birtakım yorumlama ve açıklamalarla birlikte yine ona riayete devam edildiği sonucu çıkarılabilir. İkinci olarak ise Yasa ve peygamberlerin üstünlüğünün, kendi yaşamı ve öğretisi yeni bir otorite haline gelen İsa ile son bulduğu görüşüne varılabilir. Wilson bu iki görüşten hareketle, bahsi geçen pasajlarda İsa'nın Yasa'ya karşıtlık oluşturuyormuş gibi görünen ifadelerinin, ilk sonuca matuf olma ihtimalinin yüksek olduğunu dile getirmektedir.⁶² Çünkü Wilson, bu karşıtlık gibi görünen beyanların ve Yasa'ya dair tartışmaların, ne Yasa ne de peygamberlerle mücadele etmek üzere değil, daha ziyade Yasa'nın emirlerinin gerçek manasının ortaya çıkarılmasına yönelik olmasının daha makul olduğunu aktarmaktadır.⁶³

Matta'da Yasa ile ilgili olarak göze çarpan bir başka şey, Yasa'nın son bulmadığına dair işaretlerle birlikte, onun Ferisiler tarafından yapılan yorumunun terk edildiğidir.⁶⁴ İsa'nın havarilerinin Şabat günü bir tarladan başak toplamaları ve bunun üzerine Ferisilerin “...işte, şakirtlerin Sebt (Şabat) günü caiz olmayanı yapıyorlar...”⁶⁵ demesi, ardından İsa'nın mezkur ifadelere dair açıklamalarda bulunarak -Yasa'yı ilga ederek değil-, ekin toplanmasını havarilerin açıklıklarına referansla yorumlamaya gitmesi, Ferisilerin Yasa'ya dair yorumlarının terk edildiğine örnek olarak gösterilebilir.⁶⁶ Matta'da Yasa ile ilgili bir başka husus, onun hangi yükümlülüklerinin yerine getirilmeye devam edildiğinin müphem kalmış olmasıdır. Ancak bununla birlikte Şabat'a ve yiyecek kurallarına riayet edilmemesi için herhangi bir sebep bulunmaması,

---

⁶⁰ Matta, 5:17.

⁶¹ Benzer bir görüş için bkz. Dale B. Martin, *New Testament History and Literature* (New Haven; London: Yale University Press, 2012), 101'den aktaran Zeynep Yazıcı, *Sinoptik İnciller'de Yahudiliğe Ait İzler: Mesih, Tanrı'nın Krallığı, Yasa, Temizlik* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 47.

⁶² Benzer bir görüş için bkz. Duygu, “İsa ve Musa Yasası Meselesi”, 291-292.

⁶³ Wilson, *Related Strangers*, 49.

⁶⁴ Wilson, *Related Strangers*, 48.

⁶⁵ Matta, 12:2.

⁶⁶ Duygu, “İsa ve Musa Yasası Meselesi”, 293.

sünnet meselesi ile ilgili olarak da sessiz kalınması çoğu insanın bu emirleri yerine getirmeye devam ediyordüğünü düşündürmektedir.⁶⁷

Sonuç olarak Markos İncili'ndeki durumun Matta İncili'nde daha da net bir şekilde mevcut olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bazı grupların -özellikle de Ferisilerin- İsa tarafından eleştirilmesi, tüm Yahudileri şamil değildir. Yasa ile ilgili olarak dile getirilenler ise, onun terk edildiği ya da ona riayet edilmediği gibi bir duruma değil, bilakis İsa tarafından Ferisilerin yorumlarıyla çarpıtıldığı düşünülen hususların açıklandığı ve bu şekilde tebliğ edildiğini göstermektedir.⁶⁸

1.1.1.3. Luka İncili

Luka'da Yahudi ulusunun İsa'nın öğretilerinden etkilendiği ve onu memnuniyetle kabul ettiği, ayrıca mucizelerinden dolayı hayrete düştükleri aktarılmakla birlikte; Yahudi liderlerin, Hakimlerin, Sadukilerin, Baş Kahinlerin, liderlerin ve Mabet yöneticilerinin hasmane bir tavırla kaleme alındıkları göze çarpmaktadır.⁶⁹

Luka'daki anlatıda İsa'nın, Nâsıra'daki bir sinagogta söyledikleri sebebiyle Yahudiler tarafından reddedildiği aktarılmaktadır.⁷⁰ Bazı yerlerde ise doğrudan Ferisilerle ilgili tasvirler mevcuttur. Örneğin onlar, kristolojik meseleler nedeniyle İsa'yı küfürle suçlamaktadırlar, fakat onların bu suçlayışı daha ziyade Yahudi toplumundan olmayanlarla yemek yeme,⁷¹ el yıkama,⁷² oruç tutma⁷³ ve Şabat kurallarına⁷⁴ dair halakik meselelerle ilgili görünmektedir. Ferisi ve vergi toplayıcısı meseline⁷⁵ Ferisinin yerilmesi, vergi toplayıcısının ise övülmesinden hareketle de Ferisilerin dindarlıklarının zayıf gösterilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Yine İsa'nın,

---

⁶⁷ Frederick J. Murphy, *When Judaism and Christianity Began*, "The Jewishness of Matthew: Another Look", ed. Alan Peck vd., *Supplements to the Journal for the Study of Judaism* 85/1 (2004), 383; Wilson, *Related Strangers*, 50.

⁶⁸ Zafer Duygu, "İsa ve Musa Yasası Meselesi", *Bilimname* 35 (2018), 293-297; Matta, 22:29 ; 23:23.

⁶⁹ Wilson, *Related Strangers*, 57.

⁷⁰ Luka, 4:16-30.

⁷¹ Luka, 5:30.

⁷² Luka, 11:37-38.

⁷³ Luka, 5:33-39.

⁷⁴ Luka, 14:1-6.

⁷⁵ Luka, 18:9-14.

onların paraya düşkün ve riyakâr olduklarından, halkın takdirini kazanmak isteyip Yasa'nın temel emirlerini ihmal ettiklerinden bahsettiği de aktarılmaktadır.⁷⁶

Müspet sayılabilecek birtakım örnekler de mevcuttur. Örneğin Ferisiler, İsa'yı kendileriyle birlikte yemek yemeye davet etmekte⁷⁷; onu Herod'un kendisine karşı kurduğu tuzağa karşı uyarmakta⁷⁸ ve İsa Yerus alim'e girdikten sonraki olaylarda yer almamaktadırlar.⁷⁹ Yine İsa'nın çarmıha gerilmesinden önceki anlatılarda, İsa ve onun tebliğine olumlu bakan İsrailoğullarından da bahsedilmektedir.⁸⁰

Luka'da Yasa bahsine gelindiğinde ise öncelikle İsa'nın Şabat'a dair  ğretileri⁸¹, temel emirlere riayet,⁸²  l  defnetme,⁸³ boşanma⁸⁴ vb. konularla ilgili ifadeleri aktararak onun Yasa'yı değiştirdiği fakat bunu dile getirmediği gibi bir tablo ortaya çıkarılmaktadır. Ancak 16. bap 17. pasajda “*Fakat gökle yerin geçmesi, şeriatın bir noktasının düşmesinden daha kolaydır.*” denilerek yukarıda aktarılanın aksine bir durumun varlığına, yani Yasa'nın geçerliliğinin sürdüğüne de işaret edilmektedir.⁸⁵ Yine boşanma gibi konularda Yasa'nın daimiliğine değinilerek İsa'nın Yasa'ya zarar vermediğinin de gösterilmeye çalışıldığı pasajlar mevcuttur.⁸⁶

Wilson'a göre Luka, İsa'nın Yasa'ya bakışını tasvir ederken belirsizliklere ve birden fazla yoruma sebebiyet vermekte, bu nedenle de çeşitli ihtimallere kapı aralamaktadır. İlk ihtimale göre Luka, Yasa ile ilgilenmiyor gibi görünmektedir. İkinci ihtimale göre Yasa'ya bağlı olan Yahudi Hristiyanları tasvip etmekte ve Yahudi Yasası'nın, hem Yahudiler hem Gentileler için münasip olduğunu dile getirmektedir.   nc  bir ihtimal olarak ise Luka, Yasa'ya bakışını, havarisel emirlerin, Musa

⁷⁶ Luka, 11:42-44; 12:1; 16:14; Wilson, *Related Strangers*, 58.

⁷⁷ Luka, 7:36-50.

⁷⁸ Luka, 13:31.

⁷⁹ Luka, 19:39 ve sonrası; Wilson, *Related Strangers*, 58.

⁸⁰ Lloyd Gaston, “Anti-Judaism and the Passion Narrative in Luke and Acts”, *Anti-Judaism in Early Christianity: Paul and the Gospels*, ed. Peter Richardson - David Granskou (Canada: Wilfrid Laurier University Press, 1986), 1/140.; Luka, 7:16; 18-35-43 vd.

⁸¹ Luka, 6:1-11; 13:10 vb.

⁸² Luka, 10:25-28; 18:18-30.

⁸³ Luka, 9:60.

⁸⁴ Luka, 16:18.

⁸⁵ Stephen G. Wilson, *Luke and the Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 13.

⁸⁶ Wilson, *Related Strangers*, 59-60.

Yasası'nı, Gentileler için özetleyen emirler olup olmadığı arasında bir yere konumlandırmaktadır.⁸⁷

Fakat sonuç olarak diğer iki incilde de olduğu gibi Yahudiler hakkındaki müspet ifadelerin görmezden gelinemeyeceği, eleştirilenlerin genelde gruplar olduğu, Yasa ile alakalı olarak ise onun hükmünün İsa tarafından kaldırıldığına dair bir ibare bulunmadığı, aksine ona riayet ediliyor olabileceğine dair imaların olduğu görülmektedir.

1.1.1.4. Yuhanna İncili

Yuhanna İncili'nde Yahudiler ile ilgili referansların başında, diğer İncillerden farklı olarak yetmiş bir⁸⁸ kez kullanılmış olan "Ioudaios/Ioudaioi" terimi gelmektedir. Bu terim daha çok "hoi Ioudaioi"⁸⁹ şeklinde kullanılmaktadır. Kullanımların çoğu Samiriler, Celileliler, Gentileler'den farklı olarak İsa'nın muasırları olan Yahudılara/Yahudilere işaret eder şekilde kullanılmaktadır. Bu terimin otuz yedi kadar yerde İsa ve ona iman edenlere karşı beslenen düşmanlıkla ilintili olarak kullanıldığı görülmektedir.⁹⁰ Bu tip kullanımların daha çok Yahudilerin İsa ile münakaşa ettikleri, onun cinlendiğini/içine ruh girdiğini iddia ettikleri, küfürle itham ettikleri, tuzak kurup onu tutuklatarak ölüme gönderdikleri anlatılarda ortaya çıktığı fark edilmektedir. Yuhanna İncili'ne genel olarak bakıldığında ise Yahudilere dair hasmane tavrın 5-12. ve 18-19. baplar arasında olduğu görülmektedir. Özellikle de 8. bap 31-59. pasajlar arasında Yahudilerin şeytanın çocukları olduğu ifade edilmektedir.⁹¹

Diğer İncillerin aksine Yazıcılar, Sadukiler ve Herodyanlar gibi gruplar Yuhanna'da yoktur. Ferisiler, Baş Kâhinler ve Hâkimlerin ise yine diğer incillerle karşılaştırıldığında daha az bahsi geçmekte ve "Yahudiler" terimiyle birbirleri yerine kullanılıyor gibi görünmektedir. Ayrıca Yuhanna'da Ferisiler vb. grupların farklı karakterdeki özelliklerinin ortadan kalktığı ve "Yahudiler" terimi altında bu grupların tek tip hale getirildiği fark edilmektedir. Örneğin 9. bapta Ferisilerden bahsedildikten

⁸⁷ Wilson, *Related Strangers*, 61-62.

⁸⁸ Ya da yetmiş civarı kullanılmıştır. bkz. Amy-Jill Levine, *The Misunderstood Jew: The Church and the Scandal of the Jewish Jesus* (USA: HarperOne, 2007), 102.

⁸⁹ Buradaki "hoi" Grekçede çoğul belirtili tanım ekidir.

⁹⁰ Ehrman, *The New Testament: A Historical Introduction To The Early Christian Writings*, 166.

⁹¹ Wilson, *Related Strangers*, 74.

sonra,⁹² ilerleyen pasajlarda aynı gruba işaret eder şekilde Yahudiler⁹³ terimi kullanılmaktadır. Yine 1. bap 19 ve 24. pasajlarda, 7. bap 32 ve 35. pasajlarda, 8. bap 13 ve 22. pasajlarda da aynı durum göze çarpmaktadır.⁹⁴

Bu olumsuz ve genelleyici tavra istisna olarak bazı ilginç hususlar da söz konusudur. Örneğin, Yahudilerin aksine İsa'nın eylemlerini ve sözlerini kabul eden, Yahudilerden ayrılmış gibi ifade edilen Celileliler (Galileliler)⁹⁵ vardır.⁹⁶ Yine Samiriler, İsa'nın kurtarıcı olduğunu kabul eden kimseler olarak aktarılmaktadır.⁹⁷ Arimatealı Yusuf da kendisine müspet manada atıfta bulunulan bir Yahudi olarak yer almaktadır.⁹⁸ İsrail terimi de aynı şekilde olumlu referanslar taşımaktadır.⁹⁹ Yine Yahudiler teriminin kendisi de birkaç yerde müspet olarak kullanılmıştır.¹⁰⁰

Olumlu manada referansta bulunulan Celileliler, Samiriler ya da Yahudiler gibi grupların kendileri de Yahudi olmasına rağmen, Yuhanna yazarının kullandığı “Yahudiler” kavramının genelleştirici ve tek tipleştiriciliğinden uzak olarak ele alınmış görünmektedirler. Yine İsa ve onun havarileri de Yahudi olarak bilinmesine rağmen, sanki Yuhanna'da bahsedilen Yahudilerden farklıymış gibi aktarılmaları da söz konusudur.

“Ioudaioi” teriminin daha çok diaspora Yahudileri hakkında, gayri Yahudiler tarafından bir bütün olarak Yahudi olanlara işaretle bulunması amacıyla kullanıldığı bilinmektedir. Yuhanna İncili'nde geçen Yahudiler ve Gentileler arasındaki çatışmalar, İsa'dan çok sonra ortaya çıkmış olmasına rağmen bahsi geçen terimin kullanımının İsa'nın muhatap olduğu Yahudilerin aksine tüm Yahudileri şamil olan evrensel bir manaya evrildiği görülmektedir. Bu husustan anlaşılacağı üzere Yuhanna yazarının, İsa ile münasebeti olumsuz olan tüm Yahudileri tek bir çatı altında topladığı ve bağlantılı olsalar da olmasalar da diaspora Yahudilerini de dahil ettiği fark edilmektedir.¹⁰¹ Her ne

---

⁹² Yuhanna, 9:13, 15.

⁹³ Yuhanna, 9:18, 22.

⁹⁴ Wilson, *Related Strangers*, 75.

⁹⁵ Yuhanna, 1:35-51; 2:22; 4:43-45 vb.

⁹⁶ Wilson, *Related Strangers*, 75.

⁹⁷ Martin, *New Testament History and Literature*, 154.

⁹⁸ Harrington, *When Judaism and Christianity Began*, 358.

⁹⁹ Yuhanna, 1:47-49 vb. ; Wilson, *Related Strangers*, 75.

¹⁰⁰ Yuhanna, 11:45; 12:11; 8:30-31 vb. ; Wilson, *Related Strangers*, 75.

¹⁰¹ Judy Yates Siker, “Anti-Judaism in the Gospels According to Matthew, Mark, Luke, John, and Mel”, *Pastoral Psychology* 53/4 (2005), 307.

kadar bazı araştırmacıların Yuhanna yazarının bu genel Yahudi tasviriyle, dini otoriteleri kastettiği görüşünde oldukları ifade edilse de, birtakım istisnaların mevcut olması nedeniyle dini otoriteleri kastetmiyor olabileceği de dile getirilmektedir. Nihai olarak ise Yuhanna yazarının ne bu terimi niçin bu şekilde kullandığı ne de terimin anlamını niçin daraltmadığı tam olarak açıklanamamaktadır.¹⁰²

Yuhanna İncili'nde Yasa bahsine gelindiğinde, Yasa'ya dair anlayışın İsa'nın, Musa ve Yasa'dan üstün olduğu düşünmesi üzerine bina edildiği görülmektedir. Dolayısıyla ilgi ve odak Yasa'ya itaatle ilgili değil, çoğunlukla kristolojik meselelerle ilgilidir.¹⁰³ Yasa'ya bir nevi ikincil önem atfeden bu tavır, Yasa'nın kendisine her yönüyle önem verilmesinden değil Musa ve diğer peygamberlerin kendi zamanlarından itibaren İsa'ya işarete bulduklarının düşünülmesinden ve yine onların bir nevi İsa'nın nc şahitleri olarak görülmelerinden kaynaklanmaktadır.¹⁰⁴

Yuhanna'da, Yasa'ya dair yükümlülüklerle ilgili olarak nadir de olsa birtakım tartışmalar aktarılmaktadır. Örneğin Yasa'da iki kişinin şahitliğinin geçerli olması hususundan hareketle, İsa'nın kendisine dair şahitliğinin de geçerli sayılabileceđi¹⁰⁵ ve şabat günü İsa'nın şifa dağıtmasından hareketle¹⁰⁶ de şabat'a riayetin bozulabileceğinden bahsedilmektedir.¹⁰⁷ Yine Yasa ile ilgili olarak, Yahudilerin onu anlayamadığından, ona riayet etmediklerinden¹⁰⁸ ve dolayısıyla da Yahudilerin, Yasa'nın İsa'ya işarete bulunduğunu fark edemeyen kimseler olduđundan¹⁰⁹ bahsedilmektedir.¹¹⁰ Nihayetinde Yasa, yine İsa'ya dair durumlarla ilişkilendirilerek kristolojik bir şekilde açıklanmaktadır.¹¹¹ Bundan dolayı onun tek fonksiyonunun İsa ile ilişkili durumlarla sınırlı olduğu, başka ağır basan bir yönünün bulunmadığı görülmektedir.

---

¹⁰² Wilson, *Related Strangers*, 76.

¹⁰³ Urban C. von Wahlde, "The Gospel of John an the Presentation of Jews and Judaism", *Within Context: Essays on Jews and Judaism in the New Testament*, ed. David P. Efroymson vd. (Collegeville, Minnesota: The Liturgical Press, 1993), 76.

¹⁰⁴ Yuhanna, 1:45; 5:39,45-47; Wilson, *Related Strangers*, 76-77.

¹⁰⁵ Yuhanna, 8:17-18.

¹⁰⁶ Yuhanna, 5:1-18; 7:19-24; 9:13-17 vd.

¹⁰⁷ Wilson, *Related Strangers*, 77.

¹⁰⁸ Yuhanna, 7:19.

¹⁰⁹ Yuhanna, 9:28-29.

¹¹⁰ Wilson, *Related Strangers*, 77.

¹¹¹ şabat örneğinde olduğu gibi. bkz. Lutz Doering, *The New Testament and Rabbinic Literature*, "Sabbath Laws in the New Testament Gospels", ed. Reimund Bieringer vd., *Brill* 136 (2010), 246.

Sonuç olarak Yuhanna’da Yahudiler, diğer İncillerle kıyaslandığında kavramsal olarak da genelleştirici bir şekilde çoğunlukla olumsuz olaylarla ilintili olarak kullanılmıştır. Her ne kadar bazı olumlu istisnalar söz konusu olsa da, diğer İncillerden daha olumsuz bir tavır sergileniyor görünmektedir. Yasa ise, kendisinden daha uzak bir manaya, İsa aracılığıyla gelen vahye işaret olarak algılanmaktadır.¹¹²

1.1.2.Pavlus, Yahudiler ve Yasa

Pavlus’un, İsa’nın tebliğine inanması ve onu kabul etmesinin ardından Yahudiler ve Yasa’ya dair dile getirdikleri, Yahudi-Hristiyan ilişkilerinin seyri açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle bu başlık altında Pavlus’un mektuplarından hareketle Yasa ve Yahudilere dair görüşlerine yer verilecektir. Bu iki konu hakkındaki görüşlerine geçmeden önce Pavlus’un, “Hristiyanlığın mimarı” gibi ifadelerle mevsuflandırılması ve yeni bir dinin kurucusu olup olmadığı hakkındaki iddianın nispeten ele alınması gerekmektedir. Bunun için de ilk olarak Pavlus’un, İsa’nın tebliğinin ve İsa’ya inanan kimselerin inancının ifadesi olarak “Hristiyanlık” kelimesini kullanıp kullanmadığını bilmek önemlidir.

‘Hristiyan’ kelimesinin Yeni Ahit metinlerinde kullanıp kullanmadığı hususu araştırıldığında, bu kavramın İncillerde ve Pavlus’un mektuplarında bulunmayıp, yalnızca bunlar dışındaki iki metinde ve üç yerde kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki Resullerin İşleri 11. bap 26. pasajda, ikincisi yine Resullerin İşleri 26. bap 28. pasajda, son olarak üçüncüsü ise Petrusun Birinci Mektubu 4. bap 16. pasajda yer almaktadır.¹¹³ Yine bu referansların hiçbirinde ‘Hristiyan’ kelimesinin yeni bir dinin mensupları anlamında kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Pavlus’un da bu kavramı hiçbir şekilde kullanmadığı ortaya çıkmaktadır.

“Hristiyanlık” kelimesine gelindiğinde ise bu kelimenin Yeni Ahit’teki metinlerin hiçbirinde hiçbir şekilde geçmediği görülmektedir. Üstelik Pavlus da mektuplarının hiçbirinde kendisini bir Hristiyan veya Hristiyanlık diye isimlendirilen yeni bir dinin müntesibi olarak tanımlamamaktadır. Aksine, Romalılara Mektup 11. bap 1. pasajda Pavlus, bir ‘İsrailî’ olduğunu ifade etmektedir. Fakat aynı zamanda kendisini

---

¹¹² Wilson, *Related Strangers*, 78.

¹¹³ E. Peretto, “Christian-Christianity”, *Encyclopedia of Ancient Christianity* (Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014), 1/504.

'Milletlerin (Gentilelerin) elçisi' olarak vasıflandırmaktadır.¹¹⁴ Ardından ise şu sözleri söylemektedir: "*Belki bir yolla soyumdan olanları gayretlendiririm ve onlardan bazılarını kurtarırım.*"¹¹⁵ Hem bir İsrailî hem de Milletlerin elçisi olan Pavlus'u Yahudilerden ayıran şey İsa'nın Mesih olduğuna inanan bir İsrailî olması,¹¹⁶ onu Gentilelerden ayıran şey ise kendini Milletlerin elçisi olarak tanımlayıp Yasa'ya saygı ve riayete devam ediyor görünmesidir. Dolayısıyla bu bölümdeki Yasa ve Yahudiler konusu, Pavlus'un başkaları tarafından bir Hristiyan olarak tasvir edildiği¹¹⁷ meşhur anlayıştan ziyade onun kendini nasıl tanımladığından hareketle ele alınacaktır.

Son olarak Pavlus'un Yahudiler ve Yasa hakkındaki düşüncelerine geçmeden önce, onun tüm mektuplarının bu başlık altında ele alınmayacağı bilinmelidir. Araştırmacılar, kendisine atfedilen on üç mektubun birtakım eksiklikler barındırması sebebiyle yalnızca yedi tanesinin ona ait olduğundan emindir.¹¹⁸ Bunlar Romalılara Mektup, Korintoslulara Birinci ve İkinci Mektup, Galatyalılara Mektup, Filipililere Mektup, Selaniklilere Birinci Mektup ve Filimona Mektup'tur.¹¹⁹ Dolayısıyla bu başlıkta Pavlus'un yedi mektubu dışındaki mektuplara değinilmeyecektir. Ayrıca bu yedi mektubun da tamamına değil, ilgili olanlara ilgili olduğu ölçüde referansta bulunulacaktır.

1.1.2.1.Yahudiler

Söz konusu Yahudiler olduğunda Pavlus'un menfi ve müspet denebilecek iki türlü tavrı olduğu görülmektedir. Bu iki bakış açısını birbirinden ayırmak ya da birbirleriyle ilişkisi olup olmadığını anlamak her zaman için mümkün olmayıp Yahudi-Hristiyan ilişkileri konusunda yaygın hale gelen tek yönlü perspektiften de kaçınmak gerekmektedir. Pavlus mevzu bahis olduğunda, Yahudiler hakkında doğrudan hasmane ya da dostane mantığını uygulamaktan ziyade, onların ne zaman ve hangi kritere göre

---

¹¹⁴ Romalılar, 11:13.

¹¹⁵ Romalılar, 11:14.

¹¹⁶ Edward Kessler, *An Introduction to Jewish-Christian Relations* (New York: Cambridge University Press, 2010), 40.

¹¹⁷ Pavlus, kendisi hakkında yazılar kaleme alan kişiler tarafından "Hristiyan" olarak ifade edilmiştir. bkz. Pamela Eisenbaum, *Paul Was Not a Christian: The Original Message of a Misunderstood Apostle* (USA: HarperOne, 2009), 1. Pavlus'un erken dönemde tipik bir ihtida durumu olarak (Hristiyanlığa) aktarılan tasviri, Pavlus'un mektuplarından hareketle değil, başka kaynaklardan hareketle ortaya koyulmuştur. bkz. Eisenbaum, *Paul Was Not a Christian: The Original Message of Misunderstood Apostle*, 32.

¹¹⁸ Kessler, *An Introduction to Jewish-Christian Relations*, 41.

¹¹⁹ Kessler, *An Introduction to Jewish-Christian Relations*, 41.

eleştirildikdikleri ya da takdir edildikleri ile ilgilenmek gerekmektedir. Bağlam ve şartlara göre değerlendirmeden önce Yahudilerle ilgili olumlu ve olumsuz ifadeler öncelikle ayrı ayrı ele alınacaktır.

Pavlus'un Yahudilere dair menfi tavrına Romalılara Mektup'tan örnek verilebilir. Ona göre Yahudiler, Tanrıyı bildikleri halde ona şükretmeyen,¹²⁰ anlayışsız yürekleri kararan,¹²¹ Tanrının hakikatini yalanla değiştiren,¹²² Yaratan'dan ziyade yaratılana kulluk eden¹²³ kimseler olarak tasvir edilmektedirler. Yine Pavlus'a göre onlar, incil nazarında Gentilelerin düşmanı olarak zikredilmektedirler.¹²⁴

Pavlus'un Yahudiler hakkındaki müspet tavrına gelindiğinde ise, onun menfi tavrını açıklayacak ve gölgede bırakacak türden birtakım açıklamalara rastlanmaktadır. Öncelikle Pavlus, kendisinden sonra çokça değinilecek olan Tanrı'nın lütfunun Yahudilerden alınıp alınmadığı meselesi ile ilgili olarak, Tanrı'nın İsrail'e olan lütfunun geri alınamayacağından bahsetmektedir.¹²⁵ Dolayısıyla Pavlus'un düşüncesinde Yeni İsrail'in Kilise olduğu ve Eski İsrail olan Yahudilerin yerine geçtiği gibi bir durum söz konusu değildir.¹²⁶ Çünkü Pavlus, yine Romalılara Mektup 11. bap 28-33. pasajlar arasında bir zamanlar Gentilelerin Tanrı'ya itaatsiz kimseler olduğunu fakat Yahudiler sebebiyle kendilerine merhamet lutfedildiğini ifade etmektedir. Fakat ardından Yahudilerin söz dinlemez hale geldiğini ve belki Gentilelere lutfedilen merhametle onların yeniden rahmete erecek olmalarını temenni etmektedir. Yine 11. bapta Tanrı'nın kendi kavmi olan Yahudileri reddetmeyeceğinden,¹²⁷ kendi soyundan olan Yahudileri gayretlendirme derdini taşıdığından, kurtuluşlarını arzu ettiğinden¹²⁸ bahsetmektedir. Ardından Gentilelere seslenerek Yahudilere karşı övünmemelerini çünkü onların kökü temsil ettiğini, Gentilelerin ise bu kökün sağlamlığına sonradan aşılıp nail olduğunu dile getirmektedir.¹²⁹ Dolayısıyla kökün parçası olan bazı dalların kesilmesi sebebiyle Gentilelerin aşılacak yerler bulmasının onları Yahudilere karşı üstün kılmayacağını,

---

¹²⁰ Romalılar, 1:21.

¹²¹ Romalılar, 1:21.

¹²² Romalılar, 1:25.

¹²³ Romalılar, 1:25.

¹²⁴ Romalılar, 11:28.

¹²⁵ Romalılar, 11:28-29.

¹²⁶ Kessler, *An Introduction to Jewish-Christian Relations*, 41.

¹²⁷ Romalılar, 11:1-2.

¹²⁸ Romalılar, 11:14-16.

¹²⁹ Romalılar, 11:16-28; E. P. Sanders, *Paul: The Apostle's Life, Letters and Thoughts* (Minneapolis: Fortress Press, 2015), 687.

bilakis Yahudilerin Gentileleri de taşıyan bir kök olduğundan söz etmektedir.¹³⁰ Devamında ise Tanrı'nın bu kökten -Yahudilerden- bazı dalların kesilmesine mani olmadığı gibi, bu köke sonradan eklenen Gentilelerin de kesilip atılmasına engel olmayabileceğini söylemektedir.¹³¹ Nihayetinde ise konuyu, hem Yahudiler hem Gentileler için esas temel olarak gördüğü imana bağlayarak, şayet iman ederseler kesilip atılan dalların -daha önce imansızlığa düşen bazı Yahudilerin- da tekrar aşılabilceğini ifade etmektedir.¹³² Tüm bu pasajlardan anlaşılacağı üzere Pavlus, Yahudileri Tanrı'nın lütfundan ayrı görmemiş, onları Eski İsrail olarak nitelendirmemiş ve onları Tanrı'nın ahdinin mirasçıları olarak görmeye devam etmiştir.¹³³ Fakat ilave olarak Pavlus tarafından bahsi geçen İsrail kavramına Gentileler de dâhil edilmiş görünmektedir. Her ikisinin de ortak noktası İsa'nın tebliğini kabul ediyor olmalarıdır. Dolayısıyla İsa'nın mesajını tasdik etmeyen Yahudiler imansız olarak addedilseler de seçilmişliklerini kaybetmemişlerdir. Gentilerle birlikte İsa'ya iman eden Yahudilere tekrar dönülecek olursa onlar, Tanrı'ya olan bağlılıklarını İsa vasıtasıyla büyütenlerdir. Gentileler ise İsa'ya inanmaları vesilesiyle Yahudilerin Tanrı ile olan ahitlerine dâhil edilmiş olanlardır.¹³⁴

Sonuç olarak Yahudilerin menfi bir şekilde ele alındıkları hususlar kapsayıcı ve genelleştirici olmamakla birlikte, Tanrı tarafından seçilmiş ve ahit yapılmış bir ulus olmalarından onları men etmeyen, İsa'ya iman etmeleri veya etmemeleri kaydı ile sınırlı olan meselelerdir. Ayrıca Gentileler onlarla yer değiştiren milletler olarak değil, bilakis onlara eklenen ve Tanrı ile yapılmış bir ahdin sonradan muhatapları haline gelen kimseler olarak yansıtılmaktadır.

1.1.2.2.Yasa

Pavlus'un Yahudilerle ilgili ifadelerinde de değinildiği üzere, onun Yasa anlayışı da salih bir imanla kurtuluşa erilebileceği anlayışı ile ilintilidir. Galatyalılara Mektup ve Romalılara Mektubu arasında Yasa'ya dair birtakım tutarsız düşünceleri bulunsa da, aslında Pavlus'un daha tutarlı ve kâmil olan düşüncesi Romalılara Mektup'ta yer

---

¹³⁰ Romalılar, 11:18-20.

¹³¹ Romalılar, 11:21.

¹³² Romalılar, 11:23; Sanders, *Paul: The Apostle's Life, Letters and Thoughts*, 687.

¹³³ Kessler, *An Introduction to Jewish-Christian Relations*, 41-42.

¹³⁴ Kessler, *An Introduction to Jewish-Christian Relations*, 177.

almaktadır. Fakat bu başlık altında hem Galatyalılardaki hem de Romalılardaki görüşlerinin ikisine de yer verilecektir.

Söz konusu Pavlus'un Yasa'ya dair düşünceleri olduğunda en çok karşılaşılan ve yine Yasa meselesini bir miktar anlaşılmazlığa sürükleyen konu başlığının, sünnet olduğu görülmektedir. Pavlus'un bu konu ile ilgili düşüncelerini yoğun bir şekilde dile getirdiği mektubu Galatyalılara yazdığı mektuptur. Bahsi geçen mektupta ikinci, beşinci ve altınca baplar bu açıdan önem arz etmektedir.

Pavlus, Galatyalılar ikinci bapta Gentilelerle yemek yiyen Petrus'un, Yahudilerin -Pavlus onlardan sünnetli olarak bahsetmekte- gelmesi üzerine çekindiği için oradan ayrılması sebebiyle onu azarladığından bahsetmektedir.¹³⁵ Üstelik Petrus'la birlikte orada bulunan kimselerin de aynı şekilde davranıp orayı terk ettiklerini dile getirmekte ve Petrus'a şöyle söylediğini ifade etmektedir:

*"...mademki sen Yahudi iken Yahudi gibi değil, Milletçe[Gentile] yaşıyorsun, Milletleri[Gentile] Yahudileşmeye nasıl icbar ediyorsun? ...insanın şeriat[Yasa] işlerinden değil, ancak Mesih İsa imanı ile sâlih sayılacağını bildiğimizden, biz de Mesih İsa'ya iman ettik; ta ki şeriat[Yasa] işlerinden değil, Mesih imanından sâlih sayılalım; çünkü hiçbir adam şeriat[Yasa] işlerinden sâlih sayılmayacaktır."*¹³⁶

Sonrasında beşinci bapta ise şunları söylemektedir:

*"İşte, ben Pavlus size diyorum: Eğer sünnet olursanız, Mesih size hiç faide etmez. Ve sünnet olunan her adama bütün şeriatı tutmaya borçlu olduğuna tekrar şahadet ediyorum. Ey şeriatte salih kılınmak isteyen sizler, Mesih'ten ayrıldınız, inayetten düştünüz... Çünkü Mesih İsa'da ne sünnetlilik, ne de sünnetsizlik, fakat sevgi ile âmil olan iman işe yarar."*¹³⁷

Altıncı bapta ise sünnetle ilgili olarak sözlerini sonlandırmaktadır:

---

¹³⁵ Galatyalılar, 2:11-14.

¹³⁶ Galatyalılar, 2:14-16.

¹³⁷ Galatyalılar, 5:2-7.

“Çünkü sünnetli olanlar, kendileri de şeriatı tutumuyorlar; fakat sizin bedenlerinizle övünsün diye, sizin sünnet olmanızı istiyorlar... Çünkü ne sünnetlilik, ve ne de sünnetsizlik, ancak yeni hilkat bir şeydir.”¹³⁸

Sünnetle ilgili olarak yukarıda Galatyalılardan aktarılan pasajlar, meselenin olumsuz manada Yasa ile ilişkilendirilmesine de neden olmuştur. Bu sebeple de bir nevi sünnetin zorunlu oluşu ya da olmayışı üzerine konuşan Pavlus’un, böylece Yasa’yı da saf dışı bıraktığı gibi bir neticeye ulaşılmıştır. Fakat Galatyalılarda sünnet üzerine odaklanma gibi görünen ve Yasa’yı da içine alacak şekilde Hristiyan düşüncesine eklemlenen bu durum, Romalılara Mektup’ta açıklığa kavuşturulmuştur:

“Çünkü zannediyoruz ki, şeriatin işleri olmıyarak insan imanla salih sayılır. Yahut Tanrı yalnız Yahudilerin mi? Milletlerin de değil mi? Evet milletlerin de; eğer Tanrı bir ise, sünnetliliği imandan dolayı, sünnetsizliği de iman vasıtası ile salih sayacaktır. İmdi biz iman vasıtası ile şeriatı[Yasa] hükümsüz mü ediyoruz? Hâşâ; fakat şeriatı sabit kılıyoruz.”¹³⁹

Tüm bu pasajlardan anlaşılan şey, Pavlus’un esas vurgusunun sünnet üzerine değil, bilakis iman üzerine odaklandığıdır.¹⁴⁰ Eleştirisi ise sünnetin bir takıntı haline getirilmiş olması ve sanki sünnet olmaksızın kişinin salaha eremeyeceği düşüncesi ile ilişkilidir. Nitekim *“Çünkü sünnetli olanlar, kendileri de şeriatı tutmuyorlar; fakat sizin bedeninizle övünsünler diye, sizin sünnet olmanızı istiyorlar.”¹⁴¹* ifadeleriyle sünnetin özellikle de İsa’ya inanmayan Yahudiler için olmazsa olmaz bir mesele gibi gösterilerek kendilerini methetme vasıtası haline getirildiğine dikkat çekmektedir.

Yahudiler başlığı altında değinildiği üzere Pavlus, İsa’ya iman eden Gentileleri yine İsa’ya iman eden Yahudilerin Tanrı ile olan ahbine dâhil etmiştir. İşte bu noktada fark edilen şey, Pavlus’un Yasa’nın şer’i hükümlerini –sünnet gibi¹⁴²- İsa’ya iman eden Yahudiler için elzem görmesi, fakat yine İsa’ya iman eden Gentileler için zorunlu görmemesidir. Dolayısıyla o, kendisi de bir Yahudi olarak Yasa’nın şer’î hususlarına da riayet etmektedir. Fakat Gentiler için bunu zorunlu görmemektedir. Onlar hakkında

---

¹³⁸ Galatyalılar, 6:13, 15.

¹³⁹ Romalılar, 3:28-31.

¹⁴⁰ Kessler, *An Introduction to Jewish-Christian Relations*, 43.

¹⁴¹ Galatyalılar, 6:13.

¹⁴² Peter-Ben Smit, “In Search of Real Circumcision: Ritual Failure and Circumcision in Paul”, *Journal for the Study of the New Testament* 40 (2017), 73-100.

İsa'ya iman etmelerini ve dolayısıyla da bir olduğunu ifade ettiği Tanrı'ya inanmalarını yeterli görmektedir. Yine Pavlus “Şöyle ki şeriat[Yasa] mukaddestir, ve emir mukaddes ve doğru ve iyidir.”¹⁴³ diyerek Yasa'nın kendisi için önemli olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla da eleştirisinin odağının ne Yasa ne de sünnet olduğunu ispat etmiş olmaktadır. Hem Yasa'ya hem de İsa vasıtasıyla mazhar olduğu imana bağlılığını ise şu sözlerle ifade etmektedir:

“Biliriz ki, şeriat[Yasa] ruhanîdir; fakat ben cismaniyim, günah altında satılmışım. Çünkü ettiğimi bilmiyorum, istediğim şeyi işlemiyorum, fakat nefret ettiğim şeyi yapıyorum. Fakat eğer istemediğim şeyi yaparsam, şeriat iyidir, diye tasdik ederim. O halde artık ben değil, fakat bende duran günah onu işliyor. Zira bilirim ki, bende, yani, nefsimde iyi şey durmaz; zira bende istemek hazırdır, fakat iyi olanı işlemek yoktur... Öyle ise, ben şu kanunu bulurum; iyilik yapmak isterken benim için kötülük hazırdır. Çünkü Tanrı'nın şeriatinden derunî adama göre hoşlanıyorum; fakat ben âzâmda başka bir kanun görüyorum ki, fikrimin kanunu ile muharebe ediyor, ve âzâmda olan günah kanununa beni esîr ediyor... İmdi öyle ise, ben kendim gerçekten fikirle Tanrı'nın şeriatine, fakat bedenle günah kanununa kulluk ediyorum.”¹⁴⁴

Alıntılanan pasajda günah kanunu ile anlaşılan Yasa ve onun şer'î boyutu olmalıdır. Zira Pavlus, bedeninin nefsin arzularını yerine getirmeye meyilli olduğunu, bunun kişinin nefsi için iyi olduğunu, fakat gerçekte nefsin arzularını yerine getirmenin kötü bir şey olduğunu, Yasa kişiyi bu arzu ve isteklerden men edince de bunun nefse kötü görüldüğünü dile getiriyor görünmektedir. Bu nedenle nefsin kötü taraflarını terbiye için var olan Yasa'yı günah kanunu olarak isimlendirmektedir. Bu ifade Yasa'yı küçümsemek için değildir. Nitekim alıntının son cümlesinden hareketle Pavlus'un, derununu terbiye için İsa aracılığıyla vasıl olduğu imana, nefsi arzularını terbiye için ise Yasa'ya riayet ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Birini öbürüne tercih ediyor gibi görünmemektedir.

Son olarak Pavlus'un Romalılara Mektup'ta, Gentilelerin doğruluğa imanla kavuştuğu; Yasa aracılığıyla doğruluğa vasıl olmak isteyen Yahudilerin ise bunu başaramadığından bahsetmesine değinilmelidir. Pavlus'un buradaki tavrı da aslında

---

¹⁴³ Romalılar, 7:12.

¹⁴⁴ Romalılar, 7:14-25.

yukarıdaki bahislere paraleldir. Nitekim o, bu beyanın ardından şunu sormaktadır: “Niçin? Çünkü imanla olmuş gibi değil, fakat amelle olmuş gibi aradılar...”¹⁴⁵ Aktarılan pasajlar Yasa'nın, doğruluğu bulmakta yetersiz kaldığı gibi bir sonuçtan ziyade, imanın amelden önce geldiği, dolayısıyla Yasa'ya riayet etmeden önce Tanrı'ya ve İsa'ya iman etmenin gerekliliğine varıyor görünmektedir.

1.1.3. Yavneli Rabbiler ve Hristiyanlar

Rabbiler, Ferisilerin selefleri olarak kabul edilen ve M.S.70'te Mabedin yıkılmasının ardından Yahudiliği yeniden şekillendiren, Torah(Tevrat) ve Halaka (Yahudi şeriatı) odaklı, genellikle de sinagoglar veya talim okullarında tedrisat yapan, farklı dönemlerden muhtelif cemaatlere üye olan muallimleri ifade etmektedir. Rabbiler, M.S. 70 yılından Orta Çağ'a kadar devam edegelen Rabbinik Literatür adı verilen bir literatürün oluşumuna katkıda bulunmuştur. M.S. I-II. asırlar arasında (10-220 civarı) Rabbinik hukukun muhtasar bir şekilde yazıya geçirilmiş hâli olan Mişna ile ilgilenen Rabbinik nesle muallimler/tannaim¹⁴⁶; III.-VI. asırlar arasında (219-500 civarı) Midraş türü yazmalar ve Talmud ile ilişkilendirilen ikinci nesle ise yorumcular/amoraim¹⁴⁷ denmektedir.¹⁴⁸

Çalışma açısından önemli olan Rabbinik metinlerin karakteristik özelliklerine gelindiğinde, Hristiyanlar ve Hristiyanlık bağlamında zahirî atıflar ya da ifadelerin bulunmadığı hatta Yahudilerle ilgili olmayan tarihi olaylara dair yapılan atıfların da oldukça az olduğu ifade edilmektedir.¹⁴⁹ Nitekim Yahudilerin kendi tarihleri açısından önemli olan Yahudi Savaşı ve Bar Kobha İsyanı dahî her yönüyle kayda alınmamıştır.¹⁵⁰ Yukarıda bahsedilenlerin bir sonucu olarak Yahudilerin, Hristiyanların ortaya çıkışına dair tepkilerinin izini sürmek bu nedenle neredeyse imkansız bir hale gelmiştir. Hristiyanların sayıca azlığı ve Rabbinik geleneğin hem Yahudiler hem Hristiyanlarca sansürlenmiş olma ihtimali nedeniyle de aşikâr ifadelere rastlanmıyor

---

¹⁴⁵ Romalılar, 9:32.

¹⁴⁶ “Tannaim”, *Encyclopedia of Judaism*, ed. Sara E. Karesh - Mitchell M. Hurvitz (New York: Facts on File, 2006), 511-512.

¹⁴⁷ “Amoraim”, *Encyclopedia of Judaism*, ed. Sara E. Karesh - Mitchell M. Hurvitz (New York: Facts on File, 2006), 20.

¹⁴⁸ Salime Leyla Gürkan, “Talmud”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2010), 39/550-552.

¹⁴⁹ Kessler, *An Introduction to Jewish-Christian Relations*, 73.

¹⁵⁰ Kessler, *An Introduction to Jewish-Christian Relations*, 170.

olabileceği düşünülmektedir.¹⁵¹ Dolayısıyla bazı araştırmacıların Hristiyan karşıtı unsurlar bulmak amacıyla bu metinlerle ilgilenmesi durumunda, açık ve kesin sonuçlara ulaşması mümkün görünmemektedir. Öyle ki Wilson, indirgemeci bir tavır ve yanlış varsayımlarla Rabbinik metinlerde Hristiyanları bulmaya yeltenen araştırmacıların Rabbinik Yahudileri, Yahudiliğin muadili görerek bir çarpıtma içine düştüklerine değinmektedir.¹⁵²

Rabbilerin, Yahudi-Hristiyan ilişkileri açısından gündeme getirilmesinin en önemli sebebi, onların kullandığı bazı kavramların Hristiyanlara işaret ettiğinin düşünülmesidir. Özellikle de bu minvalde Yavneli Rabbilerin, Yavne Sinodu'nda (M.S.90-100 civarı) aldığı birtakım kararlar Hristiyanlarla doğrudan ilişkilendirilmektedir.¹⁵³ Bu kararlardan ilgi odağında olanlar; heretik kitapların yasaklanması, sinagogdan kovma/kovulma, litürjide lanetleme gibi hususlardır. Bahsi geçen konuların Hristiyanlara işarete bulunduğu gibi bir sonuca ulaşılmasının sebebi ise *minim* kavramı olarak görülmektedir.

1.1.3.1.Minim

Minim, İkinci Mabet Dönemi sonrasında Rabbilerin, ahlaki açıdan kötü olan teoloji ve pratiklere sahip sapkın (heretik) kimseleri tarif etmek için kullandığı bir kelimedir.¹⁵⁴ Yine bu kavram, çoğunlukla düşüncede ve eylemde ayrılan insanları ifade etmek için de kullanılmaktadır.¹⁵⁵ *Min* ya da *minimim* kim(ler)e atıfta bulunduğu sorusunun ise tam olarak bir cevabı yoktur. Bu kelime genel olarak tüm heretiklere (gayri Rabbinikler, Gnostikler, Hellenleştiriciler vb. gibi) atıfta bulunan bir kavram olarak kullanılmıştır.¹⁵⁶ Ayrıca bu kelimeye yapılan Talmudik referansların da çok çeşitli olduğu ve belirli bir gruba işaret ettiğini iddia edemeyecek kadar kapsamlı

¹⁵¹ Wilson, *Related Strangers*, 170.

¹⁵² Kessler, *An Introduction to Jewish-Christian Relations*, 170.

¹⁵³ Yavne Konsili'nin varlığı tarihsel manada tartışmalı olan bir konudur. Şayet Yavne Sinodu yapılmadıysa, bu konsilde alındığı düşünülen kararların da bir hükmü kalmayacaktır. Dolayısıyla da Hristiyan araştırmacılar buradan Hristiyan karşıtlığı ortaya koyamayacaktır. Aksine, yapılmışsa ve bahsi geçen kararlar alındıysa da, Hristiyan-karşıtlığı olarak ortaya konmuş olmalarının anlamsızlığını göstermek açısından yukarıda ve gelecek olan sayfalarda bu minvalde ele alınmakta ve açıklanmaktadır. Yavne Konsili hakkında bkz. Levine, *The Misunderstood Jew: The Church and the Scandal of the Jewish Jesus*, 107.

¹⁵⁴ Edward Kessler, "Heresy", *A Dictionary of Jewish-Christian Relations*, ed. Edward Kessler - Neil Wenborn (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).

¹⁵⁵ John B. Henderson, *The Construction of Orthodoxy and Heresy* (Albany: State University of New York Press, 1998), 21.

¹⁵⁶ Kessler, *An Introduction to Jewish-Christian Relations*, 79.

kullanıldığı ifade edilmektedir.¹⁵⁷ Kavramın Hristiyanlara nispeti ise -miladi dokuzuncu asra kadar böyle bir referansa rastlanmamakla birlikte- Amidah¹⁵⁸ duasına miladi birinci asrın sonunda on ikinci kutsama duası olarak eklenen *Birkat ha-minim*den kaynaklanmaktadır.¹⁵⁹ Onun kutsama duası olarak anılması yanılığa düşürmemelidir, zira buradaki kutsamanın ‘heretiklere karşı lanetleme’ olduğu ifade edilmektedir.¹⁶⁰ Bundan dolayı araştırmacılar, *Birkat ha-minim* duasında/lanetlemesinde geçen *minim* kavramının Hristiyanlara atıf olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca *sifre minim* olarak anılan heretiklere ait kitapların yasaklanması ve sinogoglardan tard edilme kararları da sonuç olarak Hristiyanlar ile ilişkilendirilmiştir.

Birkat ha-minim’den hareketle Yavne Sinodu’ndan çıkan kararların Hristiyanlara delalet ettiği iddiasının net ve kesin kanıtlara dayandığını söylemek zordur. Araştırmacıların, lanetin Hristiyanlar hakkında olduğunu iddia etme motivasyonunun ise, Yuhanna İncili’nde Hristiyanların sinagoglardan kovulduğuna dair yer alan ifadelerle Justin’in, İsa ve Hristiyanlar hakkında sinagoglarda lanet okuduğuna dair beyanları olduğu düşünülmektedir. Yine Mabet’in yıkılmasından sonra Yahudilik’te meydana gelen değişikliklerde Hristiyanların çok büyük payı olduğu düşüncesi de bu temelsiz motivasyonun kaynakları arasında sayılmaktadır. Halbuki ne Yavneli Rabbiler, Yahudilerin tamamını teşkil etmektedir ne de Rabbilerin işarette bulunduğu Gnostikler, Apokaliptistler, Hellenleştiriciler ve gayri rabbinikler gibi gruplar arasında Hristiyanlar önceliğe sahiptir.¹⁶¹

Son tartışmalara göre bu lanetleme duasının muhtemelen Yavne Sinodu’ndan¹⁶² önce oluşturulduğu ve Yavne Sinodu’nda ise yalnızca revize edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca muhtemelen miladi dokuzuncu asra tarihlenen Kahire Geniza’daki *birkat ha-minim* duasında yer alan ‘*notzrim* (Nasıralılar)’ ifadesi dışında,

---

¹⁵⁷ Henderson, *The Construction of Orthodoxy and Heresy*, 21.

¹⁵⁸ Rabbinik litürjinin merkezi ögesi sayılan Amidah, Mabet’in ikinci kez yıkılışının ve kurban ritüelinin ifa edilememesinin ardından bu iki hususu telafi etmek amacıyla II. Gamaliel tarafından ortaya koyulmuştur. bkz. Ruth Langer, *A Dictionary of Jewish-Christian Relations*, ed. Edward Kessler - Neil Wenborn (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), “Amidah”, 12-13.

¹⁵⁹ Ruth Langer, “Birkat ha-minim”, *A Dictionary of Jewish-Christian Relations*, ed. Edward Kessler - Neil Wenborn (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).

¹⁶⁰ Kessler, *An Introduction to Jewish-Christian Relations*, 179.

¹⁶¹ Wilson, *Related Strangers*, 180-181.

¹⁶² Yavne Sinodu’nun takribi olarak 90 yıllarında Yafa’nın güneyindeki bir kıyı ovasında toplandığı düşünülmektedir. bkz. James K. Aitken, *A Dictionary of Jewish-Christian Relations*, ed. Edward Kessler - Neil Wenborn (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), “Jamnia/Yavneh, Council of”, 224.

bu metnin daha erken tarihli nüshalarının olmaması ve yine Geniza'daki metnin de Yahudiler için özel bir anlamının olmaması nedeniyle bu ifadenin sonradan eklenmiş olduğu zannedilmektedir. Lanetlemenin Hristiyanlar hakkında olması durumunda adının '*birkat ha-notzrim*' olması gerektiğini düşünenler de mevcuttur. Fakat aksi bir durum olduğu için lanetlemenin doğrudan Hristiyanları kastediyor olamayacağı düşünülmektedir. Doğrudan heretiklere yöneltilen *birkat ha-minimin* belki Yahudi Hristiyanları da muhteva ediyor olabileceği, fakat ne onlara has ne de onları önceleyen bir dua olamayacağı da ilave edilmektedir. Lanetlemenin amacı hakkında ise, esas meselenin *minimi* sinagogtan dışlamak değil, bilakis onu terbiye etmek ve bu sayede topluluğun farkındalığını arttırarak, rabbilik kimliğinin güçlendirilmesine katkı sağlamak olduğu da söylenmektedir. Son olarak Yuhanna'ya dair araştırma yapanlar için *birkat ha-minimin* hedef şaşırtan bir hile olduğu, dolayısıyla da sinagogtan çıkarılma ile ilgili pasajların gerçekte bu lanetlemenin kim hakkında olduğunun anlaşılmasına yardımcı olamayacağı dile getirilmektedir.¹⁶³

1.1.4.Farklı Kaynaklardan Hareketle Yahudilerin Hristiyanlara Tepkileri

Yavneli Rabbiler dışında Yahudilerin Hristiyanlara yönelik tavrına dair başka ipuçlarına ulaşmak az da olsa mümkündür. Fakat aktarılabilecek olan bilgilerle ilgili kesin bir kanaate varmanın zor olduğu bilinmelidir. Ayrıca Hristiyanlardan ziyade İsa'ya yoğunlaşıldığı; onunla ilgili konuların başında ise sihirbazlığı, İsrail'i yoldan çıkardığı, doğumu, annesi ve ilahlığının geldiği görülmektedir.

Yahudi Tarihçi Josephus'un *Antiquities of the Jews*¹⁶⁴ adlı eserinde İsa'nın, hakikati memnuniyetle kabul eden insanların muallimi ve şaşırtıcı işler ortaya koyan biri (Gr. paradoxon ergon oietes) olduğundan; ölümünden üç gün sonra yaşayan biri olarak ortaya çıktığı için peygamberlerin Mesih hakkında söylediklerini gerçekleştiren kişi olduğu aktarılmaktadır. Fakat araştırmacılara göre bahsi geçen konularla ilgili aktarımların hem kristolojik eğilime sahip olması hem de İsa'nın kişiliğinin ve yeniden dirilişinin övülmesi, Hristiyan olmayan bir Yahudi tarafından söylenmesini olası kılmamaktadır. Ancak bu ifadelerin Josephus'a ait olduğu kabul edildiği takdirde,

¹⁶³ Wilson, *Related Strangers*, 180.

¹⁶⁴ Josephus'un en önemli eseri olarak kabul edilen *Antiquities*, 20 ciltten müteşekkil olup Greko-Romen dünyanın gözünde kendileri hakkında yanlış kanaatler bulunan Yahudi ulusunu methetmek amacıyla kaleme alınmıştır. Richard Gottheil - Samuel Krauss, "Josephus, Flavius", *Jewish Encyclopedia* (Erişim 24 Mayıs 2022).

Rabbînik olmayan bir Yahudinin, Hristiyan harekete karşı düşmanca ya da dostça bakmaktan ziyade nötr bir tavır takındığı söylenebilir.¹⁶⁵

Josephus'un, İsa'yı şaşırtıcı işler ortaya koyan biri¹⁶⁶ (paradoxon ergon oietes) olarak tanımlamasından hareketle, *paradoxon* kelimesinin “düzenbaz bir sihirbaz” olarak mı yahut “Tanrı'nın gücünden ilham alarak mucizeler gösteren kişi” olarak mı kullanıldığı muğlaktır. Fakat rabbilerin “*Pesah bayramı arifesinde Yeşu'yu astılar. Tellal onu kırk gün önce 'Büyü yapması, aldatması ve İsrail'in delalete düşmesine yol açacak olması nedeniyle taşlanacak' diyerek ortaya çıkarmıştı.*”¹⁶⁷ ifadelerine bakıldığında Josephus'un da *paradoxon* kelimesinin olumsuz manası olan “düzenbaz bir sihirbaz”a işaret ettiği düşünülebilir. Yine Justin'in Dialogue'da, Yahudilerin İsa'yı “ulusun sihirbazı ve düzenbazı” olarak tanımladıklarını aktarması¹⁶⁸; Celsus'un Yahudisi'nin de İsa'dan bir büyücü olarak bahsetmesinden hareketle¹⁶⁹, Yahudi ve Hristiyan kaynaklarındaki kanıtların eş zamanlılık taşıdığını ve en azından bazı Yahudiler için İsa'ya, benzerlik taşıyan birtakım tepkilerin verildiğini göstermektedir.¹⁷⁰

Bir başka rabbînik metinde ise Ben Stada¹⁷¹ (Stada'nın oğlu) olarak bilinen bir kişiden bahsedilirken “*Ben Stada(Stada'nın oğlu), Ben Pandira(Pandira'nın oğlu)'dır. Rabbi Hisda 'Koca, Stada'ydı, metres ise Pandira.' demektedir. Koca, Jehudah ben Pappos idi. Anne ise Stada'ydı. Anne, kadınların saçlarının yapımıyla uğraşan Miriam'dı, yukarıda Pumbeditha'da sözlediğimiz gibi kocasına yanlış yapan biriydi (stat du).*”¹⁷² sözleri sarf edilerek İsa'nın kastedildiği ifade edilmekte ve yine onun gayri meşru bir çocuk olarak gösterildiği düşünülmektedir.¹⁷³ Ben Stada'nın kimliğine dair

¹⁶⁵ Wilson, *Related Strangers*, 184-185.

¹⁶⁶ Josephus Flavius, *The Antiquities of the Jews*, çev. Whiston William (The Floating Press, 2008), 1296 (ilgili bilgi 18. kitap 3.bölümde yer almaktadır).

¹⁶⁷ Babil Talmudu Sanhedrin 43a'dan aktaran Wilson, *Related Strangers*, 185; Ayrıca bkz. “Sanhedrin 43a- Talmud Bavli [English]” (Erişim 12 Haziran 2022), <https://www.hebrew-streams.org/works/judaism/sanhedrin43a-eng.html>.

¹⁶⁸ Justin Martyr, “Dialogue with Trypho”, *The Ante-Nicene Fathers: Volume I*, ed. Alexander Roberts - James Donaldson (Michigan: William B. Eerdmans Publishing, 1996), 1/233.

¹⁶⁹ Origen, “Against Celsus”, *The Ante-Nicene Fathers: Volume IV*, ed. Alexander Roberts - James Donaldson (Michigan: William B. Eerdmans Publishing, 1996), 4/408.

¹⁷⁰ Wilson, *Related Strangers*, 184-186.

¹⁷¹ Aramicesi, Satadah da / Terk edilen.

¹⁷² Babil Talmudu Sanhedrin 67a'dan aktaran Kessler, *An Introduction to Jewish-Christian Relations*, 76; Ayrıca bkz. “Sanhedrin 67a” (Erişim 12 Haziran 2022), https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/5458360/jewish/67a.htm.

¹⁷³ Wilson, *Related Strangers*, 188.

yapılan açıklamalar ile birlikte isimlerin kökeni de muğlaktır.¹⁷⁴ Ben Stada'nın Ben Pandira ile açıklanmasında, Stada'nın Miriam'ın kocasının adı mı (Koca, Stada idi) yoksa sevgilisinin adı mı olduğu (metres Pandira idi) da müphem kalmaktadır.¹⁷⁵ Fakat netice olarak burada önemli olan Ben Stada ile İsa'nın kastedilmesi ve onun gayri meşru biri olarak dünyaya geldiği sonucunun çıkarılmasıdır. Annesinin de zâniye bir kadın olarak aktarılmasıdır.

İsa ile ilgili bir diğer ima onun ilahlıkla bağdaştırılması hakkındadır. Talmud'da geçen "Eğer bir adam size 'Ben Tanrı'yım.' derse, o bir yalancıdır; ve yine o, 'Ben insanoğluyum' derse, bundan pişman olacaktır; ve yine o, 'Ben göğe yükseleceğim' derse, söz vermiş demektir ama onu gerçekleştiremeyecektir."¹⁷⁶ ifadelerinden hareketle açıkça İsa adına değinilmese de onun kastedilmiş olabileceği ifade edilmektedir.¹⁷⁷

Sonuç olarak Yavneli Rabbiler döneminde ve sonrasında Hristiyanlara bakışla ilgili olarak söylenebilecek ilk şey, kesin olarak birtakım yorumlarda bulunmanın zor olduğudur. Yukarıda bahsi geçtiği gibi, Hristiyanlardan daha çok İsa'yı kasteden bazı ifadelerin olduğu söylenebilirse de, bu ifadelerin çok nadir olmasından hareketle Yahudilerin en temel gündeminin -en azından miladi ilk iki asır için- Hristiyanlar veya İsa olmadığı anlaşılmaktadır. Zikredilenler bir tepki olarak kabul edilse bile, sistematik, hasmane ve takıntılı bir bakıştan ziyade, insiyakî bir dürtünün ürünü olmaya daha yakın olan tepkiler gibi görünmektedirler.¹⁷⁸ Dolayısıyla da ne basite indirgenmeli ne de genelleştirilmelidirler.

1.2. II. Asırdan IV. Asra Kadar Yahudi-Hristiyan İlişkileri

Miladi üçüncü asırla birlikte Hristiyanlar, Decius¹⁷⁹ ve Diocletianus¹⁸⁰ zamanlarında yayınlanan fermanlarla imparatorların oklarının hedefi haline gelmiştir.

¹⁷⁴ Kessler, *An Introduction to Jewish-Christian Relations*, 76.

¹⁷⁵ Wilson, *Related Strangers*, 188.

¹⁷⁶ Kudüs Talmudu Ta'annit 2:1 65b'den aktaran Wilson, *Related Strangers*, 189; Ayrıca bkz. Kudüs Talmudu Ta'annit 2:1:16, "Jerusalem Talmud Taanit" (Erişim 12 Haziran 2022), https://www.sefaria.org/Jerusalem_Talmud_Taanit.2.1.16?ven=The_Jerusalem_Talmud_translation_and_commentary_by_Heinrich_W._Guggenheimer_Berlin_De_Gruyter_1999-2015&lang=en.

¹⁷⁷ Wilson, *Related Strangers*, 189; Kessler, *An Introduction to Jewish-Christian Relations*, 75.

¹⁷⁸ Wilson, *Related Strangers*, 194.

¹⁷⁹ Miladi 249-251 yılları arasında hüküm sürmüştür. bkz. Matthew Bunson, "Decius, Gaius Messius Quintus (Trajan)", *Encyclopedia of Ancient Rome* (USA: Facts on File Publishing, 2011), 195-196.

¹⁸⁰ Miladi 284-305 yılları arasında hüküm sürmüştür. Tetrarşik yönetim sistemine ilk kez kendi hükümdarlığında geçilen Diocletianus, Roma'nın doğu kanadına Galerius'la birlikte hükmetmiştir. bkz.

Fakat bu iki fermanın ardından 313 yılında Milano Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte kendileri açısından birtakım olumlu gelişmelerle karşılaşmaya başlamışlardır. Üstelik bunların, sıradan kabul edilebilecek gelişmeler olmayıp, onlara sosyal statü kazandıran, siyasi destek almalarını sağlayan ve bunun ardından Yahudileri mevcut yaşantılarının rutininden mahrum bırakan gelişmeler olmaya başladığı düşünülmektedir. Zamanla Hristiyanların bu fırsatlara kavuşmasının, Yahudiler açısından bazı olumsuz sonuçları olduğu ve bu sonuçların da miladi beşinci asır itibariyle görülmeye başladığı bilinmektedir. Fırsatların doğuşundaki en büyük etkenin ne olduğu sorulduğunda ise ortaya çıkan cevap Yahudiler ve Hristiyanlar, Yahudilik ve Hristiyanlık arasındaki ayrışmanın gayriresmî bir halden resmi bir hale tahavvül etmesiyle ilişkili görülmektedir. Yahudilerin sahip olduğu statü Hristiyanları ilave bir olumsuzluğa sürüklememişken, Hristiyanların dördüncü asrın sonuna kadar elde ettikleri fırsatların zikredilen ayrışmaya ve dolayısıyla da ilişkiler tarihine nasıl yansıdığını anlamak bu konu başlığı açısından önem arz edecektir. Hristiyanların bu dönemde Yahudilere nasıl baktığı meselesi ise Hristiyanlar tarafından kaleme alınan eserlerden hareketle ikinci bölümde ele alınacaktır. Bu başlığın amacı, siyasi ve sosyal anlamdaki ilişkilerin, Yahudi-Hristiyan münasebetlerine tesirini ortaya koymaktır.

Dolayısıyla da aşağıda I. Konstantin'in Hristiyan olmasının ardından¹⁸¹ ilan edilen Milano Fermanı, İmparator hâmilğinde toplanan İznik Konsili ve Hristiyanlığın imparatorluğun dini haline getirildiği Selanik Fermanı ile birlikte Hristiyanlar ve Yahudiler arasındaki ilişkilerin geldiği nokta ele alınacaktır. Son olarak, her ne kadar beşinci asırda yürürlüğe konmuş olsa da bu sürecin ilk somut sonuçları ve kanıtları olan II. Theodosius Kanunlarına da değinilecektir.

1.2.1. Milano Fermanı

M.S. 312'de gerçekleşen Milvian Köprüsü Savaşı'ndan sonra, Roma İmparatorluğu'nun batıdaki imparatoru I.Konstantin ve doğudaki imparatoru Licinius, hükümdarlıklarına devam ederken savaştan bir yıl sonra 313'te Milano Fermanı'nı ilan

---

Matthew Bunson, "Diocletian (Gaius Aurelius Valerius Diocletianus)", *Encyclopedia of Ancient Rome* (USA: Facts on File Publishing, 2011), 201-204.

¹⁸¹ Konstantin'in muhtemelen Milvian Savaşı'ndan sonra Hristiyan olduğu düşünülmektedir. Fakat onun gerçekten bir Hristiyan olup olmadığı konusunda çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Tartışmalar için bkz. Yunus Kaymaz, *Konstantin ve Hristiyanlık* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

ettiler. Her ne kadar bu fermanın metninin aslı günümüze ulaşmamış olsa da Eusebius'un *Historia Ecclesiastica* adlı eserinde Grekçesi mevcuttur.¹⁸²

Fermanın kararları şu şekilde maddelenebilir;

1)Hristiyanlar ve tüm diğer din mensuplarına, inandıkları dini özgürce yaşama hakkı verilmiştir.

2)Otorite, Hristiyanların ritüel ve ibadetlerini takip edip seçmek isteyen hiçbir kimseye karşı çıkmayacaktır.

3)Her bir kimse dilediğini seçme ve mutmain olduğu ibadet her ne ise ona riayet etme otoritesine sahiptir.

4)Hazineden veya başka bir yerden Hristiyanlara ait arazileri almış olan kişiler, bu topraklar karşılığında herhangi bir ücret veya ödeme talep etmeksizin, ihmal ve endişeyi bir kenara bırakarak bunları iade edecektir. Toprakları geri verilen Hristiyanlar tarafından kendilerine hediyeler verilirse, bunlar da hemen geri verilecektir.

5)Hristiyanlara yalnızca bir araya gelmeleri mutat hale gelmiş olan yerler değil, sahip oldukları diğer şeyler de geri verilecektir(kilise vb.).¹⁸³

Maddelerden anlaşılacağı üzere Hristiyanların inançlarını yaşama özgürlüğü, diğer dinlerin mensupları ile aynı seviyeye ulaşmıştır. Yine fermanın anlaşılacağı üzere Hristiyanlara ait olan malların müsadere yapılması kaldırılmış, araziler iade edilmiş ve dolayısıyla da Hristiyanlara özel mülkiyet hakkı tanınmıştır. Hristiyanların dinî, hukuki ve sosyal olarak elde ettikleri haklar bahsi geçenlerle sınırlı kalmayıp inançları da resmi olarak devlet dini olmamasına rağmen, imparatorluğun tercih edilen inancı haline gelmiş, yine Hristiyan din adamlarına dokunulmazlık tanınmış ve kiliselerine hediyeler verilmiştir.¹⁸⁴

İlerleyen tarihlerde Konstantin ve Licinius arasında birtakım anlaşmazlıkların çıkması, 324 yılında Konstantin'i tek başına Roma İmparatorluğu'nun yegâne

---

¹⁸² Eusebius, *The Ecclesiastical History: Book VI-X*, ed. T.E. Page vd., çev. J.E.L. Oulton (London; Cambridge: William Heinemann Ltd.; Harvard University Press, 1932), 447-453.

¹⁸³ Eusebius, *The Ecclesiastical History: Book VI-X*, 447-453.

¹⁸⁴ Devrim Yalkut - Ronald Albinet (ed.), *Hristiyanlık Tarihi*, çev. Sibel Sel - Levent Kınran (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2004), 142.

imparatoru haline getirmiş ve bunun ardından İznik'te –yine imparatorun isteği üzerine- bir konsil toplanmasına karar verilmiştir.

1.2.2.İznik Konsili

Konstantin'in, 324'te Licinius'un hükmettiği toprakların da hükümdarı olmasıyla birlikte Mısır, İtalya'nın tahıl merkezi haline gelmiş ve böylece İskenderiye, Roma'dan sonra imparatorluğun ikinci önemli şehri olmuştur. Ardından imparator, Arius'un İskenderiye'de Baba-Oğul-Kutsal Ruh hakkındaki fikirleriyle tartışma çıkarması üzerine Kurtuba Piskoposu olan danışmanı Hosius'u İskenderiye'ye düzeni sağlaması için göndermiştir. Fakat Hosius'un görevinde başarısız olması nedeniyle imparator tarafından, Hristiyanlar arasındaki dinî ihtilafların çözümü amacıyla İznik'te Konsil toplanmasına karar verilmiştir. İmparator tarafından toplanan konsil, ilk olarak Baba-Oğul-Kutsal Ruh'un yaratılış yönünden ilişkileri sebebiyle doğan anlaşmazlıklar ile ilgilenmiştir.¹⁸⁵

Her ne kadar konsil metni günümüze kadar ulaşmamış olsa da Tarihçi Eusebius'un *Vie de Constantin* adlı eserinde konsile dair tartışmaların bulunduğu aktarılmaktadır.¹⁸⁶ Bu bölüm açısından İznik Konsili kararlarından en önemli olanı ise Paskalya'nın daima Pazar günü kutlanacak olması ve katiyen Yahudi Bayramı Pesah ile aynı gün kutlanmayacağına dair alınan karardır.¹⁸⁷ Bahsi geçen karar, İmparator Konstantin'in, eski dininin de etkisiyle muhtemelen İsa ile güneş arasında bir benzerlik kurmasından hareketle, 321 yılında haftanın ilk gününü tatil ilan ettiğinde adını, 'Kutsal Güneş Günü' anlamına gelen Pazar (Sunday) koyması ile ilişkili görünmektedir.¹⁸⁸ Ayrıca İznik Konsili'nin kararlarının ilgililere imparatorluk kararı gibi ulaştırıldığı düşünüldüğünde, Paskalya ile ilgili alınan kararın da kesinleştirilmek istendiği ve dolayısıyla da resmiyete dökülerek muhataplara iletildiği anlaşılmaktadır.

Yahudi geleneğindeki adı Pesah¹⁸⁹ olan -fakat Yahudi geleneğindeki anlamından farklı olarak kutlanan- Paskalya'nın¹⁹⁰ daima Pazar günü kutlanacak olmasına dair

---

¹⁸⁵ Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi: İznik'ten II.Vatikan'a*, çev. Mehmet Aydın (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990), 6.

¹⁸⁶ Dvornik, *Konsiller Tarihi: İznik'ten II.Vatikan'a*, 6.

¹⁸⁷ Dvornik, *Konsiller Tarihi: İznik'ten II.Vatikan'a*, 7.

¹⁸⁸ Yalkut - Albinet, *Hristiyanlık Tarihi*, 142.

¹⁸⁹ İsrailoğulları'nın Mısır esaretinden kurtuluşları anısına kutlanan yıllık Yahudi Bayramı'dır. Nisan ayının 15. gününden itibaren 7 (İsrail Yahudileri) veya 8 (Diaspora Yahudileri) gün devam etmektedir.

alınan karar, araştırmacıların yoğunlaştıkları konular bakımından diğer konsil kararları arasında yeterince rağbet görmese de, Yahudi-Hristiyan ilişkileri açısından oldukça önemlidir. Çünkü bu karar, İznik Konsili'nden önce ihtilafların devam ettiği ve uzlaşmaya varılamamış olan bir konu ile ilişkilidir. Buna göre konsil kararı Hristiyanların, Yahudilerin Pesah Bayramına mı, yoksa kendi ihdas ettikleri bir bayrama mı riayet edecekleri problemine dair bir neticedir. Fakat zikredilenlerden de önemlisi bu karar, Musa şeriatı ile İsa tebliğinin -dolayısıyla da Yahudilerin ve Hristiyanların- birbirinden ayrıştırıldığının dinî ve siyasi olarak resmiyete dökülmüş kanıtıdır.

Konsil öncesinde, hem haftalık ibadet günü hem de Paskalya bayramının günü olarak Pazar gününün seçilmesi ile ilgili bilinmezlikler mevcuttur. şabat ve Pesah gününün ne zaman ve hangi sebeplerle terk edildiği de bu nedenle kesin olarak belli değildir. Her ne kadar en erken dönemli metin olarak Korintoslulara birinci mektupta “*haftanın ilk günü*”¹⁹¹ ifadesi bulunsa da, bu atıf Pazar gününe ya da onun ibadet günü olarak tercih edildiğine dair doğrudan bir atıf olarak görülmemektedir. Aynı şekilde Resullerin İşleri 20. bap 7. pasajda geçen “*haftanın ilk günü*” ifadesinin de Yahudi hesabına göre şabat mı yoksa Roma hesabına göre Pazar mı olduğu da belirsizdir. Romalı Tarihçi Pliny'nin Trajan'a mektubunda geçen “*değişmez gün*”den kastın da şabat'tan ziyade Pazar günü olabileceği söylense de, bu açıklama da kesin olarak değil, ihtimal olarak beyan edilmektedir.¹⁹²

Her ne kadar kesin tarihinin bilinmediği ifade edilmiş olsa da Hristiyan Pazarı'na ilk atfın Barnaba'nın Mektubu'nda olduğu tahmin edilmektedir. Doğrudan gün adı şeklinde verilmemesine rağmen, “... *İsa'nın ölümden dirildiği sekizinci günü de neşe ile kutlamalıyız...*”¹⁹³ ifadesindeki sekizinci gün, Pazar ile ilişkilendirilmektedir.

Sara E. Karesh - Mitchell M. Hurvitz, “Passover (Pesach)”, *The Encyclopedia of Judaism*, ed. J. Gordon Melton (USA: Facts on File Publishing, 2006), 380-381.

¹⁹⁰ İsa'nın dirilişinin yıllık bayramı olarak kutlanmaktadır. Erken dönemlerde Yahudi Pesahı olarak kutlanmaktayken dördüncü asır itibariyle yalnızca İsa'nın ölümden dirilişi anısına kutlanan bir bayram haline gelmiştir. 21 Mart-25 Nisan tarihleri arasında kutlanmaktadır. Daniel Patte - Eugene Teselle, *The Cambridge Dictionary of Christianity*, ed. Daniel Patte (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), “Easter”, 340.

¹⁹¹ Korintoslulara Birinci Mektup, 16:2.

¹⁹² Wilson, *Related Strangers*, 230-232.

¹⁹³ Barnaba'nın Mektubu'nun Grekçeden İngilizceye yapılan tercümesinde alıntılanan kısmın aslı için bkz. Bart D. Ehrman (ed.), *The Apostolik Fathers: Volume II*, ev. Bart D. Ehrman (London: Harvard University Press, 2003), 2/68-71.

Mektubun takribi olarak belirlenen tarihinden (M.S. 96-98) hareketle Hristiyan Pazarı'nın bazı kiliseler için düzenli bir ibadet günü haline geldiği düşünülmektedir. Yine Ignatius'un "*Rabbin Günü*" ifadesiyle Paskalya Pazarı'ndan ziyade haftalık Pazara işaret ettiği; Didake yazarının ise Paskalya Pazarı'na işaret ettiği fakat aynı zamanda haftalık Pazarı da kastediyor olabileceği ifade edilmektedir.¹⁹⁴

Pazar günü ya da Paskalya Pazarı'nın ihdas edilme sebepleri arasında tahmini olarak ibadet vakti tayin etme, birlikte yemek yeme ve toplumsal yaşamın diğer yönlerine iştirak edebilme gibi gerekçeler gösterilmektedir. Bahsi geçen tahmini ihtiyaçlar arasına Hristiyanların, Yahudilikten ayrılma ve ayrıştırılma arzusu da eklenmektedir. Zaman zaman Şabat'tan Pazar'a yahut Pesah'tan Paskalya'ya geçişi anti-Yahudilikle bağdaştırılanlar olduğu gibi bu görüşü ifrat bulanlar da mevcuttur. Her ne kadar Pazar gününün ya da Paskalya Pazarı'nın Yahudilikteki muadillerinin yerine ikame edilmesinin başlıca nedeninin tamamen Yahudilik karşıtlığı olduğu iddia edilemese de, Yahudilikten ayrılma arzusundan kaynaklandığını dile getirmek oldukça kabul gören bir iddiadır.¹⁹⁵

Sonuç olarak Pazar gününün takribi 100 yılı civarı, Paskalya Pazarı'nın ise 135'ten sonra ortaya çıkmış olabileceği dile getirilmektedir.¹⁹⁶ Fakat özellikle de haftalık Pazar günü ile ilgili olabileceği düşünülen atıflar net değildir ve bu atıflarla zaman zaman yıllık bayramın kastedilip edilmediği sorgulanmaktadır. Ayrıca meselenin bu denli muğlaklığı ve karmaşıklığı hem haftalık ibadet günü olarak Pazar'ın hem de yıllık bir bayram olarak Paskalya Pazarı'nın tüm Hristiyanlar için makbul olmadığını, yine tüm Hristiyanlar için tesis edilmediğini göstermektedir. İznik Konsili ile Pazar gününün tarihçesi arasındaki ilişki ise bu belirsizliğe bir son vermeye çalışılmasında ortaya çıkmaktadır. Paskalya'nın kesinlikle Yahudilerin bayram gününe denk gelmeyecek şekilde her zaman Pazar günü kutlanacak olmasına dair konsil kararı, Yahudiliğin alameti ve On Emrin bir kaidesi olan Şabat'ın elimine edildiği, İsa'nın tebliğini kabul edip aynı zamanda Musa şeriatına tabi olmak isteyen kimseler için ise yolun sonuna gelindiğine işaret etmektedir. Yahudilikteki tüm ibadet, ritüel ve bayramların eda edildiği günün değiştirilmesi ve bir konsil kararı olarak Hristiyanlara

---

¹⁹⁴ Wilson, *Related Strangers*, 231-232.

¹⁹⁵ Wilson, *Related Strangers*, 235.

¹⁹⁶ Wilson, *Related Strangers*, 230-240.

iletilmesi, İsa'nın tebliğinin ayrı bir din olarak görülmeye başlandığını göstermektedir. Dolayısıyla İznik Konsili ve bahsi geçen karar, Yahudilerle Hristiyanlar ve Musa şeriatı ile İsa'nın tebliği arasındaki ayrış(tır)manın, İmparator himayesinde ortaya çıkan resmi delili haline gelmiştir.

1.2.3. Selanik Fermanı

28 Şubat 380 yılında, I.Theodosius ve Gratianus döneminde ilan edilen Selanik Fermanı, Hristiyanlar açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu fermana göre tebaanın Hristiyan olmasının arzu edildiği aktarılmakta, dolayısıyla da o güne kadar imparatorluğun resmi dini olan Paganizm yerine Hristiyanların inancının benimsendiği ortaya çıkmaktadır.¹⁹⁷ Bu çalışma açısından Selanik Fermanı'nın önemi ise Hristiyanlığın Roma'nın resmi dini haline getirilmesi ile ilişkilidir. Çünkü bu durum, Hristiyanların inancı dışındaki inançlarla mücadeleyi ve onları elimine etmeyi gerektirmiş görünmektedir. Her ne kadar ilk sırada paganlarla mücadele edilmiş görünse de, Yahudiler de bu sürece dâhildir. Yahudilik, Roma açısından resmi statüye sahip bir din olsa da, sürecin Hristiyanlar lehinde ilerliyor olması onlar açısından birtakım olumsuz değişikliklere sebebiyet vermiştir. Özellikle de Selanik Fermanı'ndan sonra Hristiyanların aleyhine olabilecek inanç ve gruplarla mücadele artmış görünmektedir.

Burada dikkat çekilmek istenen hususun, sürecin doğrudan Yahudiler aleyhine akmaya başladığını göstermek değil fakat Yahudilerin de bu durumdan etkilendiğini ifade etmek olduğu hatırdta tutulmalıdır. Selanik Fermanı ile birlikte Yahudilerin sosyal statülerinin menfi olarak etkilenmesinin somut olarak ortaya konması gerekirse, 14 Mart 388 yılında yürürlüğe konan yasa ile birlikte Yahudiler ve Hristiyanlar arası evliliklerin yasaklanması bu duruma bir örnek olarak dile getirilebilir:

“Hiçbir Yahudi, Hristiyan bir kadınla evlenemez; hiçbir Hristiyan da Yahudi bir kadınla izdivaç yapamaz. Şayet herhangi biri böyle bir eylemde bulunacak olursa, böylesi kötü bir fiil, zina suçuna muadil sayılacak ve halkın çoğunluğunun görüşüne göre de [bu kimselere karşı] suçlamada bulunma özgürlüğü tanınacaktır.”¹⁹⁸

¹⁹⁷ *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*, çev. Clyde Pharr (New Jersey: Princeton University Press, 1952), 440.

¹⁹⁸ *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*, 70.

Dolayısıyla Hristiyan inancının imparatorluğun resmi dini haline gelişi, tedrici olarak Yahudilerin de sosyal statülerine etki etmeye başlamış; onların, Hristiyanlara karşı problem çıkarmayacak ya da Hristiyanlardan üstün olmalarına izin verilmeyecek bir duruma getirilmelerini gerektirmiş görünmektedir. Ayrıca bu minvalde gelişen olaylar, Yahudiler ve Hristiyanlar ile Yahudilik ve Hristiyan inancı şeklinde yapılan ayrıştırmanın derinleşmesine sebebiyet vermiştir. Bu bölümün konusu olan ilişkiler tarihi bağlamında, sürecin tamamen Hristiyanların lehine, Yahudilerin ise aleyhine döndüğü noktanın II. Theodosius Kanunları'nda tezahür ettiği söylenebilir.

1.2.4. İlk Dört Asrın Neticesi Olarak II. Theodosius Kanunları

Doğu Roma (Bizans) İmparatoru II. Theodosius döneminde çıkarılan II. Theodosius Kanunları, yürürlüğe kondukları tarih açısından her ne kadar bu bölümün sınırları dışında kalıyor olsa da Yahudi-Hristiyan ilişkileri açısından ilk dört asrın neticesi sayılabileceği düşüncesiyle kısaca ele alınacaktır. Theodosius'un hükümdarlığı döneminde ilan edilen ve Yahudileri ilgilendiren kararların tamamına değinmenin mümkün olmaması hasebiyle dinî ve idarî alanlarda yalnızca birkaç örnekle yetinilecektir.

İlk olarak 22 Nisan 404 yılındaki '*Yahudiler, Caelicolistler ve Samiriler*' kanun başlığı ile yürürlüğe giren maddeye göre Yahudiler ve Samirilerin, imparatorluk hizmetindeki tüm işlerinden mahrum edilecekleri karar örnek verilebilir.¹⁹⁹ İkinci olarak 29 Mart 413 yılında '*Kutsal Vaftiz Tekrar Edilmeyecek*' kanun başlığı ile yürürlüğe konan yasanın 6 no'lu maddesine göre Pesah Bayramı'nın ortodoks²⁰⁰ rahiplerin kutladığı (Paskalya) günden başka bir günde yapılacağı, buna riayet etmeyip toplananların ise sürgün ve sınırışı edileceği kararından bahsedilebilir.²⁰¹ Üçüncü olarak 31 Ocak 438 yılında '*Yahudiler, Samiriler, Heretikler ve Paganlar*' kanun başlığı ile yürürlüğe konmuş olan kanunun Yahudilerle ilgili olarak kısaca:

---

¹⁹⁹ *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*, 469.

²⁰⁰ Burada sahih inanç manasında kullanılmaktadır.

²⁰¹ *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*, 465.

- 1) Her iki yasaya²⁰² da riayet etmeyen Yahudi ve Samiriler, hiçbir şekilde şeref ve saygınlık elde edemeyecek, kamu görevlerinin idaresinde yer almayacak, muhafız dahi olamayacaktır.
- 2) Yeni sinagogların inşa edilmesi yasaklanacaktır. Fakat izne tabi olarak yıkılmaya yüz tutan sinagogların onarılmasına müsaade edilecektir.
- 3) Bu maddelere ek olarak (Yahudiler, Samiriler, Heretikler ve Paganlardan) herhangi biri, bir köleyi veya hür kimseyi, Hristiyan olmaktan vazgeçirip kâfir bir mezhep ya da küfür kabul edilebilecek ritüellere meylettirirse, o kişi idam cezasına mahkum edilecektir.
- 4) Yine bu gruplardan herhangi biri dini semboller edinirse, sahip olduğu saygınlığı kaybedecektir; bir sinagog inşa ederse, Katolik Kilisesi'nin faydasına çalıştığını anlayacaktır (muhtemelen kiliseye çevrilecek olması kastediliyor). İlâveten elli libre²⁰³ altın ödeyecek ve ölüm cezasını kabul edecektir.

kararları örnek olarak gösterilebilir.²⁰⁴

Bahsi geçen kararlardan anlaşılacağı üzere Yahudiler Pesah Bayramı'nı diledikleri zaman kutlayamayacak olmaları açısından dinî vecibelerindeki serbestîden; o güne değin yapabilmekte oldukları birtakım yönetsel işlerden men edilmeleri yönüyle de idarî görevlerden mahrum edilmişlerdir. Bu durum, Milano Fermanı, İznik Konsili ve Selanik Fermanı ile gelinen noktanın bir sonucu olarak tarihteki yerini almış görünmektedir. İlk iki asırda İncillerde Yahudilere dair birtakım müspet ifadelerin yer aldığı, Pavlus'un Yasa ile ilgili bir probleminin olmadığını gördüğü ve eleştirilerini Yahudilerin tamamına genelleştirmedeği gibi neticeler karşısında Rabbinik Yahudilerin de, Hristiyanlar ve İsa hakkında doğrudan ve zahiren olumsuz ifadeler dile getirmedikleri daha önce aktarılmıştı. Ayrıca bu dönemde bahsi geçen kaynaklardan hareketle, Hristiyanlık adında bir din olmadığı, İsa'nın tebliğinin ahlaki açıdan tüm insanlığı, şer'î açıdan Musa'nın şeriatını devam ettirmesi yönüyle de Yahudileri şâmil olduğu ifade edilmişti. Fakat sonraki iki asırla birlikte İsa'nın tebliğinin Milano Fermanı

²⁰² Her iki yasa ile kastedilen Batı ya da Doğu Roma kanunları olabileceği gibi, Yahudi ve Roma Yasaları da olabilir. bkz. 5 no'lu dipnot: *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*, 489.

²⁰³ Yaklaşık yarım kilogramlık ağırlık ölçüsü.

²⁰⁴ *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*, 489.

ve İznik Konsili ile birlikte ayrı bir din gibi ortaya koyulması, önceki iki asırdaki nötr denilebilecek –ve bahsedildiği gibi zaman zaman müspet olan- ilişkileri bozmuştur. Roma'nın Hristiyanlaşması ve ardından çıkarılan kanunlar da bozulan ilişkileri derinleştirdiği gibi Yahudileri mevcut konum ve haklarından etmiş, Hristiyanlara ise harikulade ayrıcalıklar sağlamıştır. II. Theodosius Kanunları ise hem Yahudiler hem Hristiyanlar açısından yaşananların ve sonraki yıllarda yaşanacakların kanıtı haline gelmiştir.²⁰⁵

---

²⁰⁵ Patristik Dönem'de Adversus Judaeos literatürünün hız kaybetmeden birikerek devam etmesi, İslam'ın ortaya çıkıp diğer coğrafyalara yayılması ve her üç dinin mensuplarının özellikle de Avrupa'da birbiriyle karşılaşmasının ardından anti-semitik tutum sertleşmiştir. Bu süreç kısaca başlangıcından her anlamda sistematik hale geldiği zamana kadar dört aşamada tasavvur edilebilir: miladi ikinci asır itibariyle yazınsal alanda anti-Semitizm; miladi dördüncü asır itibariyle idari ve hukuki alanlarda anti-Semitizm; on birinci asır itibariyle de diğer alanlarla birlikte toplumsal sahada –ve hatta sanatta- anti-Semitizm; miladi on altıncı asır itibariyle dini kökenleri ile birlikte milliyet alanında anti-Semitizm. Yirminci asırda yaşanan 1941-1945 arasındaki Holokost vakıası ise bu sürecin zirvesi olarak görülebilir. Bahsi geçen sürecin her anlamda sistematikleştiği dönem, 11-13. asırlar arası olarak görülebilir. Nitekim bu dönemde Yahudiler, Katolik Hristiyanlar tarafından Müslümanlarla dost olduklarının düşünülmesi sebebiyle kitlesel baskılara maruz kalmaya başlamışlardır. Dahası Katolik Hristiyanlar için Yahudiler, bu dönemde anti-İslamizm penceresinden ifade edilir hale gelmiştir. IV. Lateran Konsili'nde Papa'nın (III. Innocent) buyruğuyla Hristiyan olmayanların açıkça anlaşılmasını sağlamak amacıyla “rozet/sembol” takmasının hem Müslümanlara hem Yahudilere emredilmesi, anti-İslamizm ve anti-Semitizmin bu dönemde birleştiğini göstermektedir. Yine Hristiyan sanatındaki örnekler de bunu desteklemektedir. Bilgi için bkz. Bülent Şenay, “Yahudi-Hristiyan İlişkileri Tarihi, Anti-Semitizm ve Oryantalizm”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002), 117-146. On altıncı asra, yani Protestan Reformu ve sonrasına gelindiğinde Martin Luther ile birlikte anti-Semitizmin dini temellere ilaveten milliyetçi temellere dayandırılarak sürdürüldüğü anlaşılmıştır. Nitekim bu aşama, zirve olarak yukarıda bahsi geçen Holokost'un en yakın tarihli hazırlayıcı aşamasıdır. bkz. Hayriye Buşğut, *Katoliklikten Protestanlığa Luteran Reform ve Heretikler* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

İKİNCİ BÖLÜM

PATRİSTİK DÖNEMDE ADVERSUS JUDAEOS GELENEĞİ

2.1.Patristik Terimi

Patristik (Patristics) terimi, Latince'deki *pater* yani *baba* kelimesinden gelmekte olup hem Kilise Babaları dönemine hem de bu dönemde geliştirilen özgün fikirlere işaret etmektedir.²⁰⁶ Bu dönemin teolojik yazarları ve eserlerini konu edinen, aynı zamanda Hristiyan literatür tarihinin de bir parçası olan, isim olarak patristikle aynı anlamda kullanılan bilimin adına ise Patroloji denmektedir.²⁰⁷ Patroloji kısaca Kilise Babaları ile ilgili bilim olarak da tanımlanabilir.²⁰⁸ Patristik ve Patroloji terimlerinin her ikisinin de kaynağı *pater* kelimesidir.²⁰⁹ Patristik, başlarda Teoloji'ye veya teolojik çalışmalara işaret eden bir sıfat olarak kullanılırken XVII. yüzyıl itibariyle Luteran ve Katolik teologların, Teoloji'yi alt dallara bölmesiyle Teoloji'nin bir dalı haline getirilmiştir.²¹⁰ Günümüzde ise bu terimi tercih edenler, filolojik ve literal yönleri dair fikirler ve doktrinlerle ilgilenen bir bilimi kastetmektedirler.²¹¹ Aynı şekilde Patroloji terimi de günümüzde patristik yazarların başat fikirlerine erişilmesini sağlayan ve bu fikirlerin yorumuyla ilgili problemlerden bazılarına değinen literatürün el kitaplarına atıfta bulunmaktadır.²¹²

Patroloji terimi ilk kez 1653 yılında Luteran Teolog Johannes Gerhard tarafından, eserine verdiği başlıkta (Patrologia) kullanılmıştır.²¹³ Fakat Hristiyan literatür tarihi ile ilgili düşünce bu kadar yeni olmayıp, XVII. yüzyıl öncesine Eusebius'a kadar uzanmaktadır.

Kilise Tarihçisi Eusebius'un *Ecclesiastical History* adlı eseri Hristiyan literatür tarihinin öncüsü kabul edilmektedir. Dolayısıyla Eusebius bu eseri aynı zamanda

---

²⁰⁶ Alister E. McGrath, *Christian Theology: An Introduction* (Massachusetts: Blackwell Publishers, 1997), 7.

²⁰⁷ Johannes Quastensen, *Patrology: Volume I* (Westminster, Maryland: Christian Classics, 1986), 1/1.

²⁰⁸ Quastensen, *Patrology: Volume I*, 1/1.

²⁰⁹ A. Hamman - J. Leal, "Patrology-Patristics", *Encyclopedia of Ancient Christianity* (Downers Grove, Illinois: IVP Academic, ts.), 3/92.

²¹⁰ Hamman - Leal, "Patrology-Patristics", 3/92.

²¹¹ Hamman - Leal, "Patrology-Patristics", 3/92.

²¹² McGrath, *Christian Theology*, 7-8.

²¹³ Quastensen, *Patrology: Volume I*, 1/1.

Patroloji'nin de en önemli kaynağı sayılmaktadır. Hristiyan teolojik literatürünün tarihine dair ilk düzenlemeyi yapan kişi ise Jerome'dur. 392'den önce, Simon Petrus (havari)'tan kendisine kadar olan yazar ve çalışmaları *De viris illustribus* adlı eserinde listelemiştir.²¹⁴

2.2. Patristik Dönem ve Özellikleri

Patristik Dönem, başlangıcı ve bitişi hakkında çok kesin sınırlamalar olmasa da bazı araştırmacılara göre Apostolik Babalar Çağı'nın bitimi veya Yeni Ahit yazılarının tamamlandığının iddia edildiği 100 ila 451 Kadıköy Konsili arasındaki dönemi ve bu dönemin Babalarını kapsamaktadır.²¹⁵ Geniş anlamda ise batıda I.Gregory (Gregory the Great) veya Sevilleli Isidore'a,²¹⁶ doğuda ise Şamlı Yuhanna'ya (John of Damascus) kadar yaşamış olan Babaları ihtiva eden dönem olduğu aktarılmaktadır.²¹⁷

Bu dönemin en başta gelen özelliği, öncelikli olarak Yahudilik ve Hristiyanlık arasındaki ilişkiyi ortaya koyma hususuna odaklanmasıdır. Gentilelerin durumu, Eski Ahit'in nasıl yorumlanması gerektiği gibi hususlar da bu ilişki çerçevesinde odaklanılan konuların başında gelmektedir. Hristiyanlığın savunusu üzerine olan ve miladi ikinci asırda ortaya çıkan Apolojetik de dönemin karakteristik literatürünün başında gelmektedir.²¹⁸

Ayrıca bu dönemin bir diğer özelliği, Hristiyanlık bünyesinde ortaya çıkan Anglikan, Doğu Ortodoks, Luteran ve Roma Katolik Kiliseleri gibi her bir ana akımın yine bu dönemin Kilise Babaları, onların eserleri veya fikirlerine referansta bulunarak ortaya çıkmış olmasıdır.²¹⁹

2.3. Kilise Babaları Terimi

Kilise Babaları terimi genel olarak miladi ilk altı yüzyıldaki Hristiyan teoloji yazarlarına işarette bulunmak amacıyla kullanılmaktadır.²²⁰ Fakat bir önceki başlıkta geçtiği üzere doğu ve batı kiliseleri tarafından son babalar olarak görülen kilise babaları,

²¹⁴ Quastensen, *Patrology: Volume I*, 1/1.

²¹⁵ McGrath, *Christian Theology*, 7.

²¹⁶ Hamman - Leal, "Patrology-Patristics", 3/92.

²¹⁷ Lloyd G. Patterson, "Fathers of the Church", *Encyclopedia of Early Christianity*, ed. Everett Ferguson (New York, London: Routledge, 2010), 424-425.

²¹⁸ McGrath, *Christian Theology*, 8.

²¹⁹ McGrath, *Christian Theology*, 8.

²²⁰ Patterson, "Fathers of the Church", 424.

yedinci ve sekizinci asırda yaşamışlardır. “Babalar” terimi dinî manada kullanılıncı köken olarak manevi anlamda dünyaya getiren, öğreterek var eden ve bir yaşam tarzına sahip olan kimseleri ifade etmek için kullanılmaktadır.²²¹Yahudilikte ve Kitab-ı Mukaddes’te “baba” kelimesi; yaşamın taşıyıcısı, her şeyden öte ilahi vaatlerle ilgili teminat olan bir ata ve aynı zamanda talebelerinin manevi babası olan bir öğretmene delalet etmektedir.²²² Apostolik Çağ sonrasında Hristiyan yazarlar bu kavramı Eski Ahit’in büyük şahıslarına, iman ve erdem timsali kişilere, havarilere, felsefi ekollerin ve gnostik sistemin kurucularına delalet eder şekilde kullanmışlardır.²²³ İmanı öğreten kimseler olarak kabul edildikleri için piskoposlara atfen de kullanılmıştır.²²⁴

Kilise Babaları’nın Hristiyan teolojisindeki önemi, miladi IV ve V. asırdaki büyük teolojik tartışmalar boyunca sahih bir iman yahut sapkın bir inancın tespiti konusunda “Babaların” öğretileriyle ilgili bir doktrine riayet etme veya etmemenin ölçü olarak kullanılmasından anlaşılmaktadır.²²⁵

Geleneksel olarak Kilise Babaları’nı karakterize eden dört özellik bulunmaktadır. Bu özellikler, Lerinsli Aziz Vincent (St. Vincent of Lérins) tarafından tesis edilmiştir.²²⁶ Bu şartlardan ilkinine göre Kilise Babası, itikadî anlamda ortodoks (orthodox) olmalı, yani hakiki öğretilde kilise ile olan birliğe sadık kalmalıdır. İkincisine göre, müjde ile uyum içinde hayat süren, bir öğretilye bağılı olmanın ve kişiyi şehitlik mertebesine taşıyacak kadar güçlü şahitliğe sahip olmanın sonucu olarak, kutsal bir yaşam (a holy life) sürmelidir. Bir diğere şart, kilisenin onayını (approbation from the church) almasıdır. Bunun için de Kilise Babası’nın hem doğrudan hem de zahiren metinlerden yaptığı alıntılara ve kendi düşüncesine bakılmaktadır. Son olarak, Hristiyanlığın erken dönemlerinde yaşamış olması gerekmektedir. İlk üç gereklilikten herhangi biri eksik olursa, “Kilise Babası” yerine “Kilise Tarihi yazarı (Ecclesiastical writers)” terimi kullanılmaktadır.²²⁷

---

²²¹ Patterson, “Fathers of the Church”, 424.

²²² I. Backus, “Father, Fathers of the Church”, *Encyclopedia of Ancient Christianity*, ed. Maritano (Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014), 2/11.

²²³ Backus, “Father, Fathers of the Church”, 2/12.

²²⁴ Backus, “Father, Fathers of the Church”, 2/12.

²²⁵ Backus, “Father, Fathers of the Church”, 2/12.

²²⁶ Mike Aquilina, *The Fathers of the Church: An Introduction to the First Christian Teachers* (Huntington: Our Sunday Visitor, 2006), 1.

²²⁷ Backus, “Father, Fathers of the Church”, 2/12.

Kilise Babaları'nın sayısının, seçilecek herhangi bir listeye bağlı olarak yüz civarında olduğu düşünülmektedir.²²⁸ Onlar, kendi içinde Grek Babalar ve Latin Babalar olmak üzere de ikiye ayrılmaktadırlar. Daha çok dilsel anlamda -eserlerini çoğunlukla hangi dilde kaleme aldıklarına göre- yapılan bu ayrıma ilaveten, etkilendikleri kültürü ifade etmek ve onları, coğrafyalarına göre konumlandırmak maksadıyla bugünün dikotomilerinden mülhem “doğulu” ya da “batılı” babalar olarak da sınıflandırılmaktadırlar. Örneğin Suriyeli ve Kıpti Babalar gibi Semitik dilleri konuşan Babalar, Grek Babalar arasında zikredilmektedirler.²²⁹ Fakat bahsi geçen Babalar, Hristiyan araştırmacılar tarafından aynı zamanda doğu kültürünün mensupları olarak görüldüğünden, Doğulu Babalar olarak da tasnif edilmektedirler. Diğer yandan Afrikalı Babaların, Latin Kilise Babaları arasında düşünülmesi de örnek verilebilir. Nitekim onlar, bugünün Batı Hristiyanlığının teolojik manada kurucusu olarak görülmeleri hasebiyle Batılı Babalar arasında zikredilmektedirler.

Kilise Babaları'nın başka şekillerdeki sınıflandırılmalarına gelindiğinde ortaya birkaç tasnif şeklinin çıktığı görülmektedir. Bir tasnif şekline göre Babalar, İznik Konsili öncesi ve sonrasına göre; eserlerinin türlerine göre; miladi birinci asrın ortasından dördüncü/altıncı asra ya da sekizinci asrın ortalarına kadar yaşadıkları yüzyıllara göre ele alınabilmektedirler. Buna göre bazen vaiz (preacher), bazen apolojist (apologist), bazen de Kutsal Metinlerin yorumcuları (exegetes of the Scriptures) olarak çeşitli başlıklar altında yer alabilmektedirler. Bazen ise dönemlerine göre, havariler çağının mirasçısı kabul edilen Apostolik Babalar(The Apostolik Fathers), İznik Konsili Öncesi Babalar (The Ante-Nicene Fathers), İznik Konsili Babaları (The Nicene Fathers) ve İznik Konsili Sonrası Babalar (The Post-Nicene Fathers) olarak da ele alınmaktadırlar.²³⁰

2.4. Adversus Judaeos Terimi

Yahudilere Reddiye olarak da tercüme edilebilecek Adversus Judaeos terimi, dar anlamda Mesih'e, Hristiyanlara ve Hristiyanlığa dair gerçek veya hayali Yahudiler

---

²²⁸ Aquilina, *Fath. Church*, 1.

²²⁹ Aquilina, *Fath. Church*, 5.

²³⁰ Aquilina, *Fath. Church*, 4-5.

tarafından yapılan ithamlara cevap maksadıyla yazılmış eserlere atıfta bulunmaktadır.²³¹ Ayrıca bu terim, hâli hazırda yazılmış olan *Adversus Judaeos* eserlerinden hareketle ortaya konan müstakil eserlere veya geleneğe de referansta bulunmaktadır.²³² Bu kavram daha geniş anlamda ise Hristiyanlığın üstünlüğünü (triumphalism) tesis etmek için onu Yahudilik'ten ayıran ve ayrı görerek yazılan her çalışmaya referansta bulunmaktadır.²³³ *Adversus Judaeos* (ya da *Adversus Iudaeos*) adının geçtiği eserlerin müellifleri arasında ise örnek olarak Tertullian, Kartacalı Cyprian, Nissa'lı Gregory, John Chrysostom, Ambrose, Augustine ve Kirus'lu Theodoret gibi isimler söylenebilir.

Bir literatürün ismi haline de gelen *Adversus Judaeos* çalışmaları, vaazlardan müstakil eserlere, şahitlik listelerine, Eski Ahit'ten iktibas edilen pasajların Hristiyanlıkla ilgili herhangi bir düşüncüyü ispatlama maksadıyla Kitab-ı Mukaddes'in diğer pasajları ile birlikte ele alınmasına kadar farklı türler içermektedir.²³⁴ Tanıklık listeleri (İng. Testimonies²³⁵) şeklinde ele alınan eserlere dair Cyprian'ın "Yahudilere Karşı Şahitlikle İlgili Üç Kitap (Three Books of Testimonies Against the Jews)" adlı eseri ile Sevilleli Isidore'nin "Yahudilere Karşı (Contra Judaeos)" isimli çalışmaları örnek verilebilir.²³⁶ Belirli konuları sistematik bir şekilde ele alan eserlere (İng. treatise) ise Justin Martyr'ın "Trypho ile Karşılıklı Konuşma (İng. Dialogue with Trypho)"sı ile Tertullian'ın "Yahudilere Reddiye (Lat. *Adversus Judaeos*)"si örnek gösterilebilir.²³⁷ Vaazlar veya vaaz gruplarına dair en ünlü eser ise John Chrysostom'un "Yahudilere Karşı Sekiz Vaaz (İng. Eight Sermons²³⁸ Against the Jews)" adlı eseridir.²³⁹ Bu türler

---

²³¹ Andrew S. Jacobs, "Adversus Iudaeos", *The Encyclopedia of Ancient History* (Blackwell Publishing Ltd, 2013).

²³² Jacobs, "Adversus Iudaeos", 1/111-113.

²³³ Jacobs, "Adversus Iudaeos", 1/111-113.

²³⁴ Jacobs, "Adversus Iudaeos", 1/111-113.

²³⁵ "Testimonia" hipotezine göre bu kavram ilmi anlamda Eski Ahit'ten yapılan münferit derlemeleri bir araya getiren, redakte eden ve onlara güvenilir bir statü oluşturan erken dönem Hristiyanlara işaret etme çabasına verilen isimdir. C. H. Dodd' a göre testimonia metinleri, erken dönem Hristiyan Teolojisi'nin gelişiminde oldukça etkili olmuştur. bkz. David Konstan - John T. Fitzgerald (ed.), *Pseudo-Gregory of Nyssa: Testimonies against the Jews*, çev. Martin C. Albl (The Netherlands: Society of Biblical Literature, 2004), xiii-xv.

²³⁶ Rosemary Radford Ruether, "The Adversus Judaeos Tradition in the Church Fathers: The Exegesis of Christian Anti-Judaism", *Aspects of Jewish Culture in the Middle Ages*, ed. Paul E. Szarmach - State University of New York at Binghamton (Albany: Suny Press, 1979), 28.

²³⁷ Ruether, "Ad. Jud. Tradition", 28.

²³⁸ Bazen "Homily" yerine de kullanılmakta olan "Sermon" ya da Latince şekliyle "Sermo", konuşmaya ya da halka açık yerlerde veya meydanlarda verilen vaazlara işaret etmektedir. Sermon ve Homily arasında net ayrımlar söz konusu olmasa da Sermon'ın Kutsal Metne dair konular, gelenek, olaylar veya azizlerin hayatı üzerine olabilmektedir. Homily ise belli bir biçime sahip olmaksızın Kutsal Metin'den alıntılanan pasajların zahirî ve bâtnî anlamlarını açıklamak üzerinedir. Bilgi için bkz. R. Gregoire,

dışında *Adversus Judaeos* literatürüne mektuplar, martiyolojiler, edebi diyaloglar, apolojetik çalışmalar ve incil anlatımları/yorumları da dâhil edilmektedir.²⁴⁰ Bazı araştırmacıların yalnızca İncillerde değil, Yeni Ahit'in kendisinde de bu türün izlerinin bulunduğu işaret ettiği ifade edilirken, diğer bazı araştırmacıların ise *Barnaba'nın Mektubu (Epistle of Barnabas)* ve Justin Martyr'ın *Dialogue with Trypho*'sunun bu türün ilk örneklerinden olduğunu düşündüğü aktarılmaktadır.²⁴¹ Dolayısıyla bazı eserlerin, pasajların ve benzerinin, *Adversus Judaeos* adını taşıyor olsa da muhtevası sebebiyle *Adversus Judaeos* literatürünün bir parçasını oluşturduğu anlaşılmaktadır.

2.5. Patristik Dönemde *Adversus Judaeos* Geleneği

Türkçeye Yahudilere Reddiye olarak aktarılabilecek olan, İngilizceye ise umumiyetle *Against the Jews* olarak tercüme edilen Latince *Adversus Judaeos* ismi, yukarıda da ifade edildiği gibi Hristiyan literatüründe özel bir türü ve geleneği ifade etmek maksadıyla da kullanılmaktadır. Bu türün kesin olarak ilk örneğini söylemek zor olsa da, erken dönem metinlerinden özellikle İbranilere Mektup -ve kanoniklerden sayılmasa da- Barnabas'ın Mektubu ve ardından ikinci yüzyılda Sardisli Melito'nun *Peri Pasha'sı* gibi eserler *Adversus Judaeos* literatürünün ilk örneklerinden sayılmışlardır.²⁴² Justin, Tertullian, Cyprian, Origen, Şamlı John, John Chrysostom, Jerome, Augustine ve Sevilleli Isidore gibi isimlerin müstakil eserleri ya da çeşitli eserlerinde Yahudilik ve Yahudilerle ilgili olarak ele aldıkları konular ise bu türün tekâmül noktasını oluşturmuştur. Bu gelenek aynı zamanda Yahudilik ve Yahudilere nasıl bakıldığının ya da bakılması gerektiğinin ortaya konduğu el klavuzu olma mahiyeti taşımıştır.

Anti-Semitizmle ilgili çalışmalarıyla tanınan Teolog Rosemary Radfor Ruether, *Adversus Judaeos* geleneğinin yalnızca Yeni Ahit dönemindeki Yahudilere değil, İbrahim'e kadar uzanan Yahudi tarihine de nasıl bakılacağına dair temel oluşturduğunu aktarmaktadır.²⁴³ Ona göre Yahudilik karşıtı konular genellikle iki ana gruba

---

“Sermo, Sermon”, *The Encyclopedia of Ancient History*, ed. Angelo Di Berardino vd. (Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014), 3/548-552.

²³⁹ Ruether, “Ad. Jud. Tradition”, 28.

²⁴⁰ Jacobs, “Adversus Iudaeos”, 1/111-113.

²⁴¹ Geoffrey D. Dunn, *Tertullian* (London ; New York: Routledge, 2004), 43.

²⁴² Jacobs, “Adversus Iudaeos”, 1/111-113.

²⁴³ Ruether, “Ad. Jud. Tradition”, 29.

ayrılmaktadır. Bu konulardan ilki Yahudilerin reddedilmesi ve Gentilelerin seçildiğinin ispatı ile ilgilidir.²⁴⁴ İkincisi ise Yahudi Yasası ve kültlerinin gözden düştüğü, İsa Mesih'in gelmesi ile birlikte ruhanî olarak ele alınmaya başlandığı üzerinedir. Ayrıca Ruether, Hristiyan teolojisine dair tüm çalışmaların Eski Ahit'in kristolojik yorumuna dayandığını, dolayısıyla da Yahudilere temas eden her bir fikrin bu arka planı bir şekilde referans aldığını ifade etmektedir.²⁴⁵

Yine Ruether, *Adversus Judaeos* geleneği ve eserlerinde Yahudilerin kınanmasının temel olarak İsa'yı, Mesih olarak kabul etmemeleri iddiasına dayandığını söylemektedir. İrtida olarak addedilen bu durumun ise Kilise Babaları tarafından, Yahudilerin Tanrı'ya karşı suç işleyip ondan yüz çevirdikleri tarihin zirvesi olarak gösterilerek, Yahudi tarihinde geriye doğru olumsuz bir şekilde yasıtıldığını düşünmektedir. Ruether son olarak Kilise Babaları'nın, geçmişte peygamberlerini reddeden ve öldüren Yahudilerin, bu âdetin bir mirası olarak son peygamber Mesih'i reddettikleri ve öldürdüklerini düşündüğünü dile getirmektedir. Aynı zamanda bu durumu, hain Yahudi ulusu için Tanrı tarafından önceden takdir edilen bir kader olarak gördüklerini aktarmaktadır.²⁴⁶

Bu tür konu ve meselelerin Yeni Ahit ile başlayıp Patristik Dönem'e taşındığını ifade eden Ruether, peygamberlerin Yahudilerden ayrıştırılarak kilise mirası haline getirildiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda Kilise Babaları'nın, Yahudilerin suç ve günahlarına eklemeler yaptığını, onları putperestlikle itham ettiklerini, yasa çiğneyici olarak gördüklerini, kötülük işlemeye ve ahlaksızlığa meyilli olduklarını, Mısır'da edindikleri birtakım alışkanlıkları bırakamadıklarından bahsettiklerini dile getirmektedir. Ruether yine, Kilise Babaları'nın Yahudiler hakkında ele aldıkları konular arasında Yahudi Kutsal metinlerinden -özellikle de peygamberlere ait olan- hareketle dikkat çekilen küfür, âsilik ve zina gibi suçlamaların da bulunduğu işaret etmektedir. Suriyeli Kilise Babaları'dan Ephrem'in Hoşea'dan yararlanarak sinagogu bir fahişeye benzettiğini; yine Patristik Dönem Grek Kilise Babaları'nın sonuncusu kabul edilen Şamlı Yuhanna'nın Şabat'ın Yahudilere kaba olmaları, şehvete düşkün

---

²⁴⁴ Ruether, "Ad. Jud. Tradition", 20-30.

²⁴⁵ Ruether, "Ad. Jud. Tradition", 29.

²⁴⁶ Ruether, "Ad. Jud. Tradition", 30.

olmaları, dünyevî ve maddi şeylere meyilleri sebebiyle verildiğini iddia ettiğini de örnek olarak aktarmaktadır.²⁴⁷

Öte yandan Ruether, Kilise Babaları'nın, Yahudilerin doğasında kötülük bulunduğu ve İsa Mesih'in öldürülmesiyle birlikte onların bundan böyle Tanrı'nın ulusu olmayacakları gibi genel bir kanaate sahip olduklarını ifade etmektedir. Bu anlayışa göre Mesih'i reddetmek, kurtuluşu reddetmek demektir; Mesih'i öldürmek ise Yahudilerin, Tanrı'nın düşmanları haline gelmesidir. Ayrıca Yahudi Kutsal Metinleri'ndeki peygamberlere ait tüm suçlamalarının Kilise Babalarınca Yahudilere hamledildiğini sözlerine ekleyen Ruether, müjdelerin ise Hristiyanlara, Hristiyanlık'a yahut kiliseye atfedilerek kullanıldığını aktarmaktadır. Yine bu metinlerden hareketle, Yahudiler ve Hristiyanlar yahut Yahudilik ve Hristiyanlık arasındaki ayrımın bir delile dayanması adına dikotomik ayrımlara gidildiğinden bahsetmektedir. Örneğin Sare(Sarah)-Hacer, Rachel-Leah, İsmail-İshak, Yakup-Esav, Yakup'un büyük kardeşleri ve Yusuf, Mannaseh ve Efraim gibi Yahudi tarihindeki önemli isimler arasında övgüye mazhar kılınanların Hristiyanlarla/Hristiyanlıkla delillendirilmeye çalışıldığını belirtmektedir. Yerilenlerin ise Yahudilerle ilişkilendirildiğini dile getirmektedir.²⁴⁸

Ruether'in tespitine göre Kilise Babaları'nın eserlerinde Yahudi Kutsal Metinlerinden en çok atıfta bulunulan pasajların başında Yaratılış Kitabı 25:23'te geçen "*büyük olan küçük olana hizmet edecek.*" ifadeleri gelmektedir. Bu pasajın Kilise Babalarınca büyük olanla Yahudilerin, küçük olanla ise Gentilelerin kastedilerek yorumlandığını da eklemektedir. Ruether bu düşüncelerle ilgili olarak aslında Yahudilerin öz eleştiri ve pişmanlıklarının da kaydı olarak görülebilecek Yahudi Kutsal Metinleri'nin, yalnızca onların amansızca suçlanmasında kullanılan delillere dönüştürüldüğünü ifade etmektedir.²⁴⁹

Tüm bu aktarılanlardan hareketle Adversus Judaeos terimi ve literatürünün Hristiyanlık'ın bir din olarak temellendirilmesinde ve Yahudilik'ten ayrıştırılması konusunda anahtar bir terim ve yazın türü olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bölümün amacı da bahsi geçen ayrışmanın sağlanmasına katkıda bulunan, Yahudilik ve Yahudi karşıtı metinlerde hangi konular bağlamında bu adımın gerçekleştirilmeye çalışıldığını ortaya

²⁴⁷ Ruether, "Ad. Jud. Tradition", 30-32.

²⁴⁸ Ruether, "Ad. Jud. Tradition", 33-35.

²⁴⁹ Ruether, "Ad. Jud. Tradition", 34-35.

koymaktır. Ayrıca bu çalışmanın hudutları içerisinde Kilise Babalarının tamamını ele almak mümkün olmadığı gibi, Patristik Dönem’de yaşamış olan Kilise Babaları’nın kaleme aldıkları tüm eserler de günümüze ulaşmamıştır. Bu nedenle, sonraki iki konu başlığı altında hem günümüze ulaşmış hem de Adversus Judaeos literatürüne dâhil edilebilecek konulara sahip olan eserler seçilmiştir. Konunun amacı dışına çıkmaması için de bu çalışmalar, seçilen her bir Kilise Babası için bir eserle sınırlandırılmıştır.

Patristik Dönem denilince Latin ve Grek Kilise Babaları’nın kastedildiği bilgisi yukarıda verilmiştir. Bu nedenle de Kilise Babaları’nın Adversus Judaeos literatürüne katkı sağlayan eserleri Latin ve Grek Kilise Babaları olmak üzere iki ayrı başlık altında ele alınacaktır. Daha önce verilen bilgilerde de geçtiği gibi Patristik Dönemin ne zaman başlayıp ne zaman bittiğine dair kesin sınırlar olmasa da, bu çalışmada mevcut görüşler arasından dikkate alınacak olan görüş, miladi II. asırda başlayıp VIII. asır civarında bittiği görüşü olacaktır. Son olarak seçilen Kilise Babaları’nın, İznik Konsili öncesi ve sonrasında ikişer kişi olacak şekilde seçildiği de belirtilmelidir.

2.5.1. Grek Kilise Babalarının Eserlerinde Yahudilik ve Yahudiler

Bu başlık altında Patristik dönemin Grek yazarlarından kabul edilen Kilise Babaları’nın eserlerine yer verilecektir. Grek Kilise Babaları denince akla yalnızca Akdeniz coğrafyasında yaşamını sürdürmüş olan Kilise Babaları gelmemelidir. Kapadokyalı, Antakyalı, Suriyeli olan Kilise Babaları da Grek Kilise Babaları’na dâhil edilmektedir. Buradaki temel kıstas bu Babalarının ortak yönünün, eserlerini Grekçe olarak kaleme almalarıdır. Dolayısıyla bu başlık altında ele alınan eserlerin orijinal dili de Grekçe’dir.

Yine bu başlık altında ele alınacak olan Grek Kilise Babaları sırasıyla Justin, Origen, John Chrysostom ve Şamlı John’dur. Bu isimlerden John Chrysostom, Doğu Kilisesinin dört büyük Kilise Babası kabul edilen kişiler arasında yer almaktadır. Bu isimlerden İznik Konsili öncesinde yaşayan Kilise Babaları Justin ve Origen; İznik Konsili sonrasında yaşayan babalar ise John Chrysostom ve Şamlı John’dur.

Yahudilik ve Yahudilerle ilgili ele alınacak olan kavramlara gelince bunların tamamının bir bölüm ya da başlık olarak Grek Kilise Babaları ve eserlerinde tek tek ele alınmış olduğu düşünülmemelidir. Ayrıca bu başlık altındaki seçili eserlerde de

Yahudilik ve Yahudilerle ilgili tüm kavram ve konuların ele alınamayacağı da bilinmelidir. Adversus Judaeos geleneğinin oluşumunu göstermek amacıyla çoğunlukla ortak olarak bazı kavramlar belirlenmiş olmakla beraber, ortak olmayan bazı kavramlara da yer verilecektir. Bu kavramlar ve konular genel olarak: Yasa, Şabat, Sünnet, Kurban, Putperestlik, Çarmıh, İki Ayrı Ulus, İsa'nın Reddedilmesi ve Öldürülmesi, Yahudilerin Cezalandırılması, Evrensellik ve Deccal/Sahte İsa'dır.

Son olarak, her ne kadar bu çalışmanın konusu olmasa da Kilise Babaları'nın hayatları ve eserlerine, tezin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunması amacıyla her başlık altında kısa bir şekilde yer verilmiştir. Ayrıca bu dönemde Kitab-ı Mukaddes kanonizasyonunun tamalanmamış olması sebebiyle Yahudi Kutsal Metinleri'nden ya da Kitab-ı Mukaddes'ten yapılan alıntılarda, modern tercümelere başvurulmamış; eseri kaleme alan müelliflerin iktibas yaptığı şekilde aktarım yapılmasına özen gösterilmiştir.

2.5.1.1. Justin Martyr ve *Dialogue with the Trypho*

İkinci yüzyılda yaşamış olan ve Grek apolojistlerin en önemlisi kabul edilen Justin,²⁵⁰ Filistin'deki Flavia Neapolis²⁵¹ şehrinde doğmuştur.²⁵² Takribî olarak 100-163/165 yılları arasında yaşayan Justin, pagan bir ailenin ferdidir.²⁵³ Arayış döneminde ilk olarak Stoa ekolünü benimsediği, ardından Peripatos ve son olarak da Pisagorasçı ekolü takip ettiği aktarılmaktadır.²⁵⁴ Bu ekollerden hiçbirinin kendisini memnun etmediği ifade edilen Justin'in, bir süre de Platoncu Felsefe ilgilendiği fakat arayış yolculuğunun nihayetinde 'Mesihî iman' olarak ifade ettiği yolu tercih ettiği belirtilmektedir.²⁵⁵

Öğrencileri arasında Tatian ve Irenaeus gibi isimlerin yer aldığı Justin'in, eserlerinden yalnızca üçü günümüze ulaşmıştır.²⁵⁶ Bunlardan ikisi paganlara yazmış

²⁵⁰ Justin Martyr hakkında yapılan Türkçe tez çalışması için bkz. Halit Ahmet Çiftçi, *Bir Hristiyan Apolojist Olarak Aziz Justin Martyr* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017).

²⁵¹ Günümüzdeki adı: Nablus. Roma şehri olmadan önceki adı: Şikem ya da Şekem.

²⁵² Quastensen, *Patrology: Volume I*, 1/196.

²⁵³ E. Glenn Hinson, "Justin Martyr", *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade (New York: Macmillan Publishing Company, 1987), 8/220.

²⁵⁴ Quastensen, *Patrology: Volume I*, 1/196.

²⁵⁵ Quastensen, *Patrology: Volume I*, 1/196-197.

²⁵⁶ Quastensen, *Patrology: Volume I*, 1/197.

olduğu *The First Apology* ve *The Second Apology*, diğeri ise *Dialogue with Trypho*'dur.²⁵⁷

Bu başlık altında Justin'in ele alınacak eseri *Dialogue with the Jew Trypho*, onun var olan eserleri arasında en uzun olanıdır. Toplamda yüz kırk iki bölümden oluşan eser, kendisi ve Trypho olarak isimlendirdiği bir Yahudi arasında geçmektedir. Bazı araştırmacılara göre Trypho olarak isimlendirilen kişinin Rabbi Trypho'ya atfen kullanıldığı düşünülse de, genel kanaate göre bu görüş pek olası kabul edilmemektedir.²⁵⁸

Eserin muhtevasında, Hristiyanların niçin Musa Yasası'na riayet etmeyi bıraktığı; Hristiyanlığın yeni bir yasa içeren gerçek İsrail olduğu; Yeni Ahit'in, Eski olanın yerine geçtiği gibi konulardan bahsedilmektedir. Ayrıca kurban, Şabat'a riayet, oruçlar, perhiz kuralları ve sünnet gibi Eski Yasa'nın emirlerine gerek kalmadığı, dolayısıyla da İsrailoğullarına kalplerinin katılığı ve günahları sebebiyle verilen törensel yasaya (ritual law) değil de, sonsuz olan yasaya (eternal law) riayet edildiği de ele alınmaktadır. Yine Yahudilerin Mesih ile ilgili beklentilerinin gerçekleştiği gibi konulara da değinilmektedir.²⁵⁹

Son olarak *Dialogue with the Jew Trypho* eseriyle ilgili aşağıda ele alınacak olan kavramlar şunlardır: *Putperestlik*, *Yasa*, *Şabat*, *Kurban*, *Sünnet* ve *Çarmıh*.

Putperestlik

Justin, Gentilelerin önceden haber verildiği ile ilgili olan başlıkta onların isimlendirilmesine değinirken aynı zamanda Yahudi Trypho'ya hitaben “*Sizler Tanrı'yu putperestliğinizle hiddetlendirdiniz, bu sebeple de Tanrı, iradesinin farkında olan ve mirasına varis olmaya layık olan putperestleri kabul etti.*” ifadelerini kullanmaktadır.²⁶⁰ Bu sözlerle puta tapmayı tercih eden ve kendi tarihlerinde altın bir buzağı inşa ederek ona tapan Yahudiler yerine, putperestliği bırakıp İsa'nın mesajını kabul eden Gentilelerin, Tanrı tarafından seçildiğine işaret etmektedir. Yine paylaştıkları mirasın Yahudilerle aynı olmasına rağmen onlarla aynı ismi taşımaları yerine kendilerine

²⁵⁷ Quastensen, *Patrology: Volume I*, 1/197.

²⁵⁸ Hinson, “Justin Martyr”, 8/221-222.

²⁵⁹ Hinson, “Justin Martyr”, 8/222.

²⁶⁰ Justin Martyr, “Dialogue with Trypho”, 1/265.

Gentile isminin tahsis edilerek, Yahudilerin suçlanmasının ve kınanmasının amaçlandığını ifade etmektedir.²⁶¹

Yasa

Justin, Yasa kavramını ele alırken; İbrahim, İshak ve Yakup'un Tanrısı'nın bir olduğunu söyleyerek son bir yasa ve ahitin olacağını, dolayısıyla da insanlara düşenin ona riayet etmek olduğunu ifade etmektedir. Horeb'de yürürlüğe konan yasa Justin'e göre şimdi eski bir yasadır ve yalnızca Yahudilerin kendisini bağlamaktadır;²⁶² fakat yeni yasa herkes içindir ve evrenseldir. Yeni Yasa'nın gelmesi sebebiyle de Eski Yasa olarak kabul edilen Yahudilerin yasası ilga edilmiştir. Justin ayrıca Yeni Yasa'yı Mesih ile bağdaştırarak onun son ve nihai yasa olarak kendilerine verildiğini ifade etmektedir. Güvenilir olarak addettiği bu yasadan sonra başka bir yasa, buyruk ve emrin olmayacağını da aktarmaktadır. Görüşlerini desteklemek amacıyla Yeşeya'dan: *"Bana kulak verin, bana kulak veri ulusum; ve siz krallar bana kulağınızı verin. Benden bir yasa çıkacak ve hükmüm uluslara bir ışık olacak. Haklılığım çabucak ortaya çıkacak ve kurtuluşum yayılacak. Ulusalar benim gücüme inanacak mı?"*²⁶³ alıntısına yer vermektedir. Yeremya'nın da aynı şekilde Yeni Yasa'yı düşünerek konuştuğunu düşündüğü: *"İşte, günler gelip geçecek İsrail ve Yudah'ın evi için yeni bir ahit yapacağım; onların babaları için yaptığım, onların elinden tutup Mısır'dan çıkardığımda verdiğim yasaya göre değil, dedi Rab."*²⁶⁴ pasajını da ekleyerek görüşlerini temellendirmeye çalışmaktadır. Buna göre Justin, şayet Tanrı yeni bir ahit²⁶⁵ inşa edecekse ve bu ahit tüm uluslar için bir ışık olacaksa onun, Tanrı'ya yaklaşan ve İsa Mesih adına putlarını ve diğer yanlışlıklarını bırakan uluslara ait olacağını dile

²⁶¹ Justin Martyr, "Dialogue with Trypho", 1/265.

²⁶² Yahudiler tarafından Hristiyanlara/Hristiyanlığa yazılan ilk reddiyeler arasında olan Ya'kub al-Qirqisani'nin Kitab al-Anwar adlı eserinde Yahudilerin yasasının geçici olduğunu iddia eden görüşlere karşı Yasa'nın ebediliği ve gerekliliği kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Bu kanıtlama çabası için de biblikal pasajlar kullanılmaktadır. Kitab al-Anwar'le ilgili Daniel J. Laker'in çalışması için bkz. Daniel J. Laker, "The Jewish Critique of Christianity under Islam in the Middle Ages", *American Academy for Jewish Research* 57 (1991 1990), 121-153.

²⁶³ Justin Martyr, "Dialogue with Trypho", 1/200.

²⁶⁴ Justin Martyr, "Dialogue with Trypho", 1/200.

²⁶⁵ On dördüncü asır Yahudi filozoflarından Hasdai Crescas, Hristiyanlar tarafından Eski Yasa olarak adlandırılan Yasa'nın hala geçerli olduğunu; Yahudilerin onun emirlerine sonsuza kadar riayet etmeye devam edeceğini; Hristiyanların Yeni Yasası'nın Eski Yasa'nın müttekâmil bir hali olduğunu Yahudilerin reddettiğini; Yahudilerin Yasası'nın sonsuz bir yaşam bahsettiğini ve bu Yasa'ya hiçbir şeyin eklenmemiş olduğunu dile getirmektedir. bkz. Hasdai Crescas, *The Refutation of the Christian Principles by Hasdai Crescas*, çev. Daniel J. Laker (Albany: State University of New York Press, 1992), 26.

getirmektedir. Dolayısıyla da Yeni Ahit sahiplerinin, İsa Mesih ölmesine rağmen günah itirafını bırakmayan gerçek manevi İsrail ve aynı zamanda Yakup, İshak ve İbrahim'in torunları olan Gentileler olduğunu ifade etmektedir.²⁶⁶

Şabat

Justin, Şabat'a riayetın tıpkı diğer emirler gibi bir işaret olarak verildiğini, bu işaretin ise Yahudilerin ve atalarının günahkârlığına delalet ettiğini, onlar arasında Tanrı'nın adı kirletilmesin ve Yahudilerden bazıları hayatta kalsın diye de bu buyruğun onlara emredildiğini ifade etmektedir.²⁶⁷ Hezekiel'den konuyla ilgili şu alıntıyı yapmaktadır:

“...Siz bana isyan ettiniz; çocuklarınız yasamı çiğnedi; verdiğim hükümlere riayet etmediler... Şabatlarımı kirlettiler. Ve ben onlara, eski ihtiyaçlarını kaybettiklerinde öfkem onlarda kemale ersin diye hiddetimi göstereceğimi söylemiştim; henüz yapmadım; ola ki benim adım putperestlerin arasında belki tamamen kirletilmez. ...elimi onlardan kaldırdım, çünkü onları putperestlerin arasına dağıtacağım ve ülkelere yayacağım. Çünkü onlar benim hükümlerimi uygulamadılar, benim yasamdan nefret ettiler, Şabatlarımı kirlettiler ve gözlerini babalarının yoluna [putperestliğe] çevirdiler...”²⁶⁸

İlerleyen bölümlerde ise Trypho'ya şöyle demektedir:

“İbrahim'den önce sünnet olmaya, Musa'dan önce de ne Şabat'a riayete ne oruca ne de kurban gerek duyulmamışsa; o halde şimdi de Tanrı'nın iradesine ve Tanrı'nın oğlu İsa Mesih'in günahsız olarak doğmasına ve İbrahim'in soyundan gelen bir bakireden dünyaya gelmesine uygun olarak bunlara daha fazla ihtiyaç yoktur.”²⁶⁹

Kurban

Justin, Yahudilere emredilen kurban kesme buyruğunu Yahudi ulusunun günahları ve putperestliklerinden ötürü verildiğini söyleyerek Amok Kitabı'ndan aşağıdaki pasajı aktarmaktadır:

²⁶⁶ Justin Martyr, “Dialogue with Trypho”, 1/199-200.

²⁶⁷ Justin Martyr, “Dialogue with Trypho”, 1/204.

²⁶⁸ Justin Martyr, “Dialogue with Trypho”, 1/204-205.

²⁶⁹ Justin Martyr, “Dialogue with Trypho”, 1/206.

“ ...ne bana sunduğunuz yakılmış adaklarınızı ve kurbanlarınızı ne de tüm varlığınızla takdim ettiğiniz barış hediyelerini kabul edeceğim... Ey İsrail'in evi, siz bana hoşnutsuzlukla kurbanlar ve adaklar sunmaktasınız, dedi Rab. Ve aynı zamanda Molek'in tapınağına ve kendiniz için yaptığımız suretler olan Tanrınızın yıldızı Raphan'a mı[kurbanlar] sunuyorsunuz? Sizi Şam'ın ötesine süreceğim, dedi her şeye gücü yeten Rab Tanrı... ”²⁷⁰

Konuyla ilgili olduğunu düşündüğü uzun pasajları aktardıktan sonra son olarak, Tanrı'nın ne Yahudilerin kurbanlarına ihtiyacı olduğunu ne de onlara başlangıçta kurban kesmelerini emrettiğini, aksine onların Tanrı'ya ihtiyaç duyuyor olmaları ve günahları sebebiyle kurban kestiklerini ifade etmektedir. Kurban sunularının gerçekleştirildiği yer olan mabet içinse şunları demektedir: “Tanrı Yeruslaim'deki mabeti, gerçekte buna ihtiyacı olmasa da evi veya sarayı olarak kabul etmişti. Belki siz (Yahudiler) bu bakış açısıyla kendinizi putlar yerine Tanrı'ya adarsınız diye.”²⁷¹

Sünnet

Justin'e göre İbrahim'den itibaren bedensel sünnet, Yahudileri diğer uluslardan ayırmak amacıyla bir işaret olarak verilmiştir. Yine o, bu işaretin onların diğer uluslardan farklı olarak acı çekeceklerine, diyarlarının yıkılacağına, şehirlerinin yanacağına delalet ettiğini de dile getirmektedir. Ayrıca Yeruslaim'in yabancılar tarafından tahrip edilmesine şahit olacaklarına ve onlardan birinin bile bundan böyle Yeruslaim'de barınamayacağına işaret olarak da sünnetin emredildiğini ifade etmektedir. Çünkü Justin için Yahudilerin, peygamberlerini ve İsa Mesih'i öldürecekleri, yine Mesih'i ve ona inananları reddedecekleri -ve üstelik sinagoglarında onlara küfredecekleri- Tanrı tarafından öngörülmüş ve önceden haber verilmiştir.²⁷² Dolayısıyla da Yahudilerin başına her ne geldiyse ve gelecekse yine kendilerinin yapmış oldukları yüzünden gelmiştir ve gelecektir.²⁷³ Sünnet de bunun bedensel kanıtıdır. Justin bu iddiasını Yeremya'dan yaptığı şu alıntı ile sona erdirmektedir:

“Bakın nasıl da can verdi sadık insan ve hiç kimse ona önem vermedi. Sadık insan bu günahahtan önce alındı. Onun kabri huzurlu olacak, ortadan(/ortalıktan)

²⁷⁰ Justin Martyr, “Dialogue with Trypho”, 1/205.

²⁷¹ Justin Martyr, “Dialogue with Trypho”, 1/206.

²⁷² Justin Martyr, “Dialogue with Trypho”, 1/202.

²⁷³ Justin Martyr, “Dialogue with Trypho”, 1/200-202.

kaldırılacak. Siz yasadız evlatlar, zina edenlerin soyları, fahişelerin çocukları buraya dikkat edin. Siz kendinizi kime karşı savunuyorsunuz; kime karşı ağzınızı açıp, dilinizi çıkarıyorsunuz?’’²⁷⁴

Justin bir başka başlık altında Yahudiler için onların Eski Yasa’ya bakışının nefret dolu olduğunu, Mesih’in yeni ahitine ise saygısızlık ettiklerini ve sonuç olarak da hem onu kabul etmediklerini hem de kötü fiillerinden dolayı pişmanlık duymadıklarını ifade etmektedir. Yeremya’dan “*Sizin kulaklarınız kapalı; gözleriniz kör ve kalpleriniz katılaşmış*” pasajını paylaşarak görüşünü desteklemeye çalışmaktadır. Buradan hareketle de onların ikinci bir sünnete²⁷⁵ ihtiyaçları olduğunu ifade etmektedir. Tanrı’nın da Musa’ya “*Kalplerinizin katılığını sünnet edin...*” şeklinde buyruğu olduğunu, cismani sünnetin ise onların başına geleceklerinin bir ön işareti olduğunu aktarmaktadır.²⁷⁶ Sonuç olarak metin alıntılarında geçen sünneti, “*kalbin gulfesinin sünneti*” olarak manevi bir sünnet şeklinde açıklamaktadır.²⁷⁷

Çarmih

Çarmih kavramı ile ilgili olarak Justin, Yahudilerin Tanrı’ya, peygambere ve kendilerine karşı asla bir yakınlık ve sevgi beslemediklerini hatta putperest ve doğru insanların katili olduklarını, bu sebepten ötürü de Mesih’i yakaladıklarını, kendileri tarafından çarmıha gerilenin Mesih olduğunu kanıtlayanlardan da nefret ettiklerini dile getirmektedir. Dahası Justin, Yahudilerin, Mesih’in “Tanrı’nın düşmanı olarak çarmıha gerildiği ve Tanrı tarafından ona lanet edildiği” şeklindeki çoğu zandan ibaret olan fikri de benimsediğini eklemektedir.²⁷⁸

Bir başka yerde, Yahudilerin Mesih’i çarmıha gelecek olmalarının Tanrı tarafından önceden haber verildiği için vuku bulduğunu, fakat Yahudilerin bunu bilmediği için Mesih’in lanetlenmiş biri olduğunu düşündüklerini ifade etmektedir. Bu sebeple de Yahudilerin, Mesih’in Hristiyanları olarak isimlendirilen kimselere

²⁷⁴ Justin Martyr, “Dialogue with Trypho”, 1/202-203.

²⁷⁵ Crescas, Hristiyanların, bedensel sünneti kişinin manevi yönü ile ilişkilendirmemeleri açısından Yahudilere İbrahim’le birlikte emredilen sünnetin, sünnet olan kişiden manevi cezaları uzaklaştırmak amacıyla verildiğini söylemektedir. Bu sebeple de Musa Yasası’nın ve ondaki emirlerin (sünnet olma emri de dâhil olmak üzere), kişiden manevi cezaların kaldırılmasını sağlayacak ve onun ruhuna huzur verecek nitelikte olduğunu ifade etmektedir. bkz. Crescas, *The Refutation of the Christian Principles by Hasdai Crescas*, 32.

²⁷⁶ Justin Martyr, “Dialogue with Trypho”, 1/202.

²⁷⁷ Justin Martyr, “Dialogue with Trypho”, 1/200-202.

²⁷⁸ Justin Martyr, “Dialogue with Trypho”, 1/246.

sinagoglarda lanet okumalarının aksine Hristiyanların, onlara dua ederek mukabelede bulunacağını, çünkü Mesih'in Hristiyanlara, kendilerine düşman olanlar için duada²⁷⁹ bulunmalarını söylediğini aktarmaktadır. “Düşmanlarınızı sevin; Babanızın yaptığı gibi onlara cömert ve merhametli olun.” pasajını da bu görüşlerine binaen paylaşmaktadır.²⁸⁰

2.5.1.2. Origen ve Against Celsus

Kesin olmamakla birlikte takriben 185-254 yılları arasında yaşayan Origen,²⁸¹ muhtemelen İskenderiye’de ve Hristiyan bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur.²⁸² Kitab-ı Mukaddes hakkında bilgi sahibi olan Origen’in İbranice öğrendiği ve eserlerini, 215-220 yılları arasında kaleme almaya başladığı bilinmektedir.²⁸³ Yaşamının bir döneminde Roma’nın Arabistan eyaletine,²⁸⁴ Antakya’ya, Filistin’e ve Kapadokya’ya yolculuklar yapmıştır.²⁸⁵ Hayatının sonuna doğru Decian zulmü sebebiyle tutuklu kalmış; Decius’un ölümünün ardından özgürlüğüne kavuşsa da sağlığı yerinde olmadığı için muhtemelen 254 yılında Tyre’de²⁸⁶ hayatını kaybetmiştir.²⁸⁷

Katolik Kilisesi’nin ilk ilmî yorumcusu olarak kabul edilen Origen’in birçok çalışması bulunmaktadır.²⁸⁸ Bu çalışmalar arasında en hacimli olan ve metin eleştirisi türünde sayılan eseri *Hexapla*’dır.²⁸⁹ Eski ve Yeni Ahit’in tüm kitaplarıyla ilgili yazdığı bir nevi şerh niteliğinde olan *Homilies* ve *Commentaries* adlı çalışmaları da

---

²⁷⁹ Crescas, Tora’da geçen “Komşunuzu sevin ve düşmanlarınızdan nefret edin.” pasajı ile ilgili olarak Tora’nın, Tanrı’nın düşmanları dışında herhangi bir kimseden nefret etmeyi emretmediğini ve hatta bunu yasakladığını dile getirmektedir. Fakat Tanrı’nın düşmanlarını sevmenin de günahkârların işi olduğunu sözlerine eklemektedir. Son olarak Tora’nın, Tanrı’nın düşmanlarından nefret etmeyi emrederken, Yeni Tora’nın (Yeni Ahit) aksini buyurmasının onun büyük bir hata ihtiva ettiğinin delaleti olduğunu dile getirmektedir. bkz. Crescas, *The Refutation of the Christian Principles by Hasdai Crescas*, 73.

²⁸⁰ Justin Martyr, “Dialogue with Trypho”, 1/247.

²⁸¹ Origen hakkında Türkçe yapılmış tez çalışması için bkz. Nadide Şahin, *Origen (Hayatı, Eserleri ve Hristiyan İlahiyatının Şekillenmesindeki Rolü)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

²⁸² H. Crouzel - E. Prinzivalli, “Origen”, *Encyclopedia of Ancient Christianity*, ed. Angelo Di Berardino (Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014), 2/977-983.

²⁸³ Henri Crouzel, “Origen”, *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade (New York: Macmillan Publishing Company, 1987), 11/108-111.

²⁸⁴ Günümüzde Ürdün.

²⁸⁵ Crouzel, “Origen”, 11/108-111.

²⁸⁶ Johannes Quastensen, *Patrology: Volume II* (Westminster, Maryland: Christian Classics, 1986), 2/40.

²⁸⁷ Crouzel, “Origen”, 11/108-111.

²⁸⁸ Quastensen, *Patrology: Volume II*, 2/45.

²⁸⁹ Wendy Doniger, “Origen”, *Britannica Encyclopedia of World Religions* (Encyclopedia Britannica Inc., 2006), 829-830.

mevcuttur.²⁹⁰ Diğerleri arasında daha çok tanınan, onun yorumlama çalışmalarına etki eden ve Kutsal Kitap'ın manevi anlamını ön planda tutan çalışması ise *De Principiis*'dir.²⁹¹ Müstakil bir eser olarak apoloji türünde kaleme aldığı eserlerinin başında ise *Against Celsus* gelmektedir.²⁹² Dogmatik ve diğer türlerde de eserleri mevcuttur.

Bu başlığın konusu olan *Against Celsus*, Origen'in en önemli apolojetik çalışması olup sekiz kitaptan müteşekkildir.²⁹³ Eser, pagan filozof Celsus'un²⁹⁴ *True Discourse* adlı çalışmasında Hristiyanlara karşı yönelttiği iddialara karşı ele alınmıştır.²⁹⁵ Celsus'un zikredilen çalışması günümüze ulaşmamış olsa da Origen'in eserinde Celsus'un iddialarına yer verildiği kadarıyla Celsus'un, Yahudi Kutsal Metinlerini ve Hristiyanların kitaplarını okuduğu sonucuna varılmaktadır.²⁹⁶

Against Celsus'tan hareketle Origen'in, Celsus'un bir diyalog şeklinde Mesih'e karşı itirazlarını ortaya koyduğu ve Yahudi bakış açısıyla taarruzda bulunduğu ifadeleri aktardığı görülmektedir.²⁹⁷ Burada hayali olarak kurgulanan Yahudi, Celsus'un Yahudisi olarak isimlendirilmektedir. Ardından Celsus'un, hem Yahudi hem de Hristiyan inançları aleyhine dile getirdiği iddialar paylaşılmaktadır. Sonrasında Mesih'le ilgili onun sihirbaz olduğu gibi söylemlere, Mesih'in yeniden dirilişi ile ilgili düşüncelerin havariler ve onların halefleri tarafından uydurulan batıl inançlar olduğu gibi taarruzlara yer verilmektedir.²⁹⁸ Origen de adım adım bu iddiaları takip ederek Celsus'a cevap vermektedir.

Son olarak aşağıda *Against Celsus* ile ilgili yer verilecek olan kavramlar ve konular şunlardır: *Putperestlik, İsa'nın İnkârı, Öldürülmesi ve Yahudilerin Cezalandırılması, Yasa/Evrensellik, Şabat, Kurban ve Sünnet.*

---

²⁹⁰ Quastensen, *Patrology: Volume II*, 2/45-48.

²⁹¹ Carol Bakhos, *İbrahim'in Ailesi: Musevilik, Hristiyanlık ve İslam İnancındaki Yorumlar*, çev. F. Büşra Helvacıoğlu (İstanbul: Tekin Yayınevi, 2016), 53.

²⁹² Quastensen, *Patrology: Volume II*, 2/52.

²⁹³ Quastensen, *Patrology: Volume II*, 2/52.

²⁹⁴ Celsus, Hristiyanlığa karşı müstakil bir eser kaleme alan ilk pagandır. Bilgi için bkz. Mark Edwards vd. (ed.), *Apologetics in Roman Empire: Pagans, Jews and Christians* (United States: Oxford University Press, 1999), 134.

²⁹⁵ Quastensen, *Patrology: Volume II*, 2/52.

²⁹⁶ Quastensen, *Patrology: Volume II*, 2/52.

²⁹⁷ Quastensen, *Patrology: Volume II*, 2/52.

²⁹⁸ Quastensen, *Patrology: Volume II*, 2/52.

Putperestlik, İsa'nın Reddedilmesi, Öldürülmesi ve Yahudilerin Cezalandırılması

Origen, Celsus'un Hristiyanlık doktrini ile ilgili görüşlerinden bahsederken Tanrı'nın, emirleri kendi eliyle yazdığını ve sonra Musa'ya verdiğini, ardından buzağıya tapanların ahlaki kötülükleri sebebiyle Musa'nın bu emirleri parçalara ayırdığını aktarmaktadır.²⁹⁹ Celsus'un Yahudisi'nin “*Biz ona niçin rezil bir şekilde davrandık? Bu durum, bizim başkalarından daha çok cezalandırıldığımız anlamına gelmez mi?*” sorusuna cevaben ise Yahudilerin hem inançsızlıkları hem de İsa üzerine yoğunlaştırdıkları hakaretleri sebebiyle yalnızca diğer uluslara göre daha çok acı çekeceklerini değil, aynı zamanda bu çilelere maruz kalmaya başladıklarını da ifade etmektedir. Örnek olarak ise kendi diyarlarından ve babalarının ibadet ettiği kutsal yerden çıkarılmalarını vermektedir. Fakat yine de Yahudilerin çok hain bir ulus olması, birçok günahı işlemiş olmaları ve İsa'ya karşı yaptıkları sebebiyle henüz sert bir şekilde cezalandırılmadığını da dile getirmektedir. Yine Origen, Yahudilerin Kutsal metinlerde geçenleri ve kendilerine aktarılanları anlamadığını, dolayısıyla İsa'yı reddettiklerini ve bu eylemlerinden ötürü Tanrı'nın Yahudilerin tamamından yüz çevirdiğini; ayrıca eskiden verilen tüm lütufların da kendilerinden alındığını eklemektedir.³⁰⁰

Son olarak Origen, günaha teslim olmuş bir ulus olan Yahudilerin acı çekerek Tanrı'ya döndürülmeleri gerektiği için bazen kısa süreliğine bazen de uzun süreliğine Tanrı tarafından bırakıldıklarını, fakat İsa'nın yaşadığı döneme gelindiğinde İsa'yı ölüme göndermekle günahların en büyüğünü işlemeleri nedeniyle Tanrı tarafından tamamen terk edildiklerini de aktarmaktadır.³⁰¹

Yasa, Evrensellik

Origen, Yahudilerin Yasası'ndan ayrı olarak, manevi bir yasadan bahsetmektedir. Ona göre Yasa, Sion'da iskân edenlerin arasından çıkmış olup, yine onların arasında manevi bir yasa olarak tesis edilmiştir. Üstelik bu yasa ona göre, putperestlerin arasındaki itaatkâr kimseler seçilebilsin ve asi olanlar reddedilsin diye

---

²⁹⁹ “Against Celsus”, 4/398.

³⁰⁰ “Against Celsus”, 4/433.

³⁰¹ “Against Celsus”, 4/511.

Yeruşalim'den çıkmış ve her yere ulaştırılmıştır. Dolayısıyla Origen'e göre bir öğretmen olarak görülen İsa da, öğretisini tüm dünya için düzene koymuştur.³⁰²

Ayrıca Origen, Rabb'e hem Yeremya Kitabı'nda bahsedilen birtakım hediyeleri ve Mesih'te inşa olunan kelimeleri verdiği hem de manevi yasayı yerleştirdiği için teşekkür edilmesi gerektiğini eklemektedir.³⁰³

Şabat

Origen'e göre Yasa'da, manevi olarak açıklanması gereken fakat havarilerin henüz üstlenmeye hazır olmadıkları şeyler mevcuttur. Yuhanna İncili'ne göre İsa'nın "Size söyleyeceğim çok şey var, fakat onları şimdi duyamazsınız." ifadelerini İsa'nın manevi olarak açıklamak isteyip de zamanı gelmediği için açıklayamadığı şeylere atıfta bulunarak kullanan Origen, havarilerin bu açıklamaları kaldıramayacak olmalarının sebebini onların Yahudiler arasında doğup büyümelerine bağlamaktadır. Ayrıca Musa Yasası'nın gereklerine göre yetiştirilmeleri nedeniyle İsa'nın onlara gerçek yasadan bahsetmediğini, dolayısıyla da onun, Yahudilerin ibadetinin bazı ilahi şeylerin gölgeleri ve şekillerinden ibaret olan bir suretten ibaret olduğunu açıklayamadığını dile getirmektedir. Ayrıca İsa'nın, yiyecek, içecek, bayramlar, yeni aylar ve şabatlara dair yasaklamalarla gelecekte nimetler elde edilemeyeceğini de bu sebeple ifade edemediğini aktarmaktadır. Bu konuların İsa'nın açıklamak zorunda olduğu konuların başında geldiğini fakat ortamın olgunlaşmamış olmaması sebebiyle İsa'nın bunları açıklamaya yeltenmediğini ve bu kavramları açıklamayı, çarmıha gerilişi ve yeniden dirilişinden sonraki zamana bıraktığını dile getirmektedir.³⁰⁴

Origen bir başka yerde, İsa'nın elçisi ve bir Yahudi olması hasebiyle nasıl Yahudi olunacağını bilen, ayrıca Yasa'ya uygun olarak yaşayan ve Yahudilerin nasıl kazanılacağını bilen Pavlus'a (muhtemelen) atfen, bedensel sünnetten ve sözde Şabattan kaçınıp Tanrı'nın iyi, gerçek ve manevi Yasa'sına dönmenin dinsizlik sayılmayacağını ifade etmektedir.³⁰⁵

Kurban

---

³⁰² "Against Celsus", 4/557-558.

³⁰³ "Against Celsus", 4/497.

³⁰⁴ "Against Celsus", 4/430.

³⁰⁵ "Against Celsus", 4/432-433.

Tanrı'nın Ruhu olarak tanımladığı İsa ile ilgili olarak Celsus'un Yahudisi'ne karşı açıklamalarda bulunun Origen, Samiriyelilerin ve Yahudilerin, Yasa'nın emirlerine literal ve somut/maddi anlamda uyduklarını fakat İsa tarafından arzu edilen şeyin Tanrı'ya ruhta ve hakikatte tapınılması olduğunu aktarmaktadır. Devamında, İsa'nın Samiriyeli kadına söylediği sözlerle Tanrı'ya bedenen değil ruhen; dünyevi kurbanlarla değil fakat manevi kurbanlarla tapınılması gerektiğini ifade ettiğini eklemektedir.³⁰⁶

Sünnet

Origen, Musa'nın oğlu Eliezer'in sünnet edilmemesi sebebiyle bir meleğin Musa'nın aleyhine işler yaptığından fakat oğlu sünnet edildikten sonra meleğin gücünü kaybettiğinden bahsettiği bir hikâyeyi Çıkış kitabına referansla anlatmaktadır. Bu aktarıma, İsa'nın sünnet olduğu ve onun sünnet olmasıyla birlikte meleğin gücünün artık tamamen kaybolduğu; dolayısıyla artık sünnet olmamış kişilerin bundan sonra da sünnet olmayacağı ve hatta havarilere de kendilerini sünnet etmenin yasaklandığına atıf için başvurmaktadır.³⁰⁷ Dolayısıyla Origen, sünnetin İsa tarafından kaldırıldığını ifade etmektedir.³⁰⁸

Yine bir başka yerde İsa'yı dinsizlikle suçlamak isteyen Celsus'un Yahudisi'ne karşı İsa'nın bedensel sünnetten, lafzî Şabat ve bayramlardan, temiz ve kirli etlerden ziyade Tanrı'nın iyi, gerçek ve manevi Yasa'sına geçmesinin dinsizlik olup olmadığını sorgulamaktadır.³⁰⁹

2.5.1.3. John Chrysostom ve Eight Homilies Against the Jews

John, doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 381 yılından önce muhtemelen 345, 349 ya da 354 yılları civarında varlıklı Hristiyan bir ailenin³¹⁰ çocuğu olarak Antakya'da doğmuştur.³¹¹ Bazı araştırmacılar doğum tarihi ile ilgili olarak 349

---

³⁰⁶ "Against Celsus", 4/605.

³⁰⁷ "Against Celsus", 4/564-565.

³⁰⁸ "Against Celsus", 4/405.

³⁰⁹ "Against Celsus", 4/433.

³¹⁰ Johannes Quastensen, *Patrology: Volume III* (Westminster, Maryland: Christian Classics, 1986), 3/424.

³¹¹ A.- Malingrey vd., "John Chrysostom", *The Encyclopedia of Ancient Christianity* (Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014), 2/429-433.

tarihini daha makul bulurken,³¹² 354 yılını tercih edenler de mevcuttur.³¹³ Altıncı asırda kendisine *Chrysostom*(*İng. Golden Mouth*,) yani *Altın Ağızlı* mahlası verilmiş olup, o tarihten itibaren de John Chrysostom olarak bilinmektedir.³¹⁴ Bu ismin kendisine verilmesinin sebebi vaazlarındaki başarısından kaynaklanmaktadır.

Doğu Kilisesi'nin en büyük dört babasından ve Grek Kilisesi'nin üç büyük ekümenik mualliminden biri kabul edilen John, hakkında çokça biyografik (buna rağmen doğum tarihi kesin olarak belirlenememiştir) eser ve methiyeler yazılmış erken dönem yazarlarından biridir.³¹⁵ Muhtemelen on yaşında vaftiz edilmiş olan Chrysostom, ilk olarak kilisede Kutsal Kitap okuma vazifesini ifa etme görevine getirilmiştir.³¹⁶ 381 yılında ise diyakon olarak atanan John, 386 yılında piskopos Flavian tarafından rahip yapılmış, akabinde de şehrin ana kilisesinde özel vaaz irad etme görevine tayin edilmiştir.³¹⁷ 386 yılından 397 yılına kadar yaklaşık olarak on iki yıl boyunca bu görevi ifâ etmiştir. 397 yılında Patrik Nectarius'un ölümünün ardından Konstantinopol Patriği olarak seçilmiş ve 26 Şubat 398 yılında İskenderiye Patriği Theophilus tarafından kutsanarak göreve başlamıştır. Rahipler sınıfından görevini kötüye kullananlarla ilgili olarak çeşitli çalışmalarda bulunması sebebiyle oldukça düşman kazanmış, bu gibi durumlar sebebiyle de İmparator tarafından kilise görevlerini bırakması emredilmiş ve kiliseleri kullanması yasaklanmıştır.³¹⁸ 404 yılında ise İmparator kâtabi tarafından şehri bir an önce terk etmesi emri kendisine bildirilmiş ve ardından üç yıl boyunca kalacağı Cucusus'a³¹⁹ sürgün edilmiştir.³²⁰ Antakya'daki cemaati kendisini ziyarette bulunmak için bölgeye yolculuk yapmaya başlayınca, hasımlarının baskısıyla John, Karadeniz'in en doğusunda yer alan Pityus'a sürgün edilmiş ve sürgün yerine varmadan, 407 yılında Pontus Comana'da³²¹ hayatını kaybetmiştir.³²² Rölükleri³²³ ise 438 yılında Elçiler Kilisesi'ne³²⁴ defnedilmiştir.³²⁵

---

³¹² Malingrey vd., "John Chrysostom", 2/429-433.

³¹³ F. Van Ommeslaeghe, "Chrysostom", *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade (New York: Macmillan Publishing Company, 1987), 3/466-467.

³¹⁴ Ommeslaeghe, "Chrysostom", 3/466-467.

³¹⁵ Quastensen, *Patrology: Volume III*, 3/424.

³¹⁶ Yalkut - Albinet, *Hristiyanlık Tarihi*, 201.

³¹⁷ Quastensen, *Patrology: Volume III*, 3/425.

³¹⁸ Quastensen, *Patrology: Volume III*, 3/425-427.

³¹⁹ Kafkasya.

³²⁰ Quastensen, *Patrology: Volume III*, 3/427.

³²¹ Günümüzde Tokat Gürmenek Köyü civarına tekabül etmektedir.

³²² Quastensen, *Patrology: Volume III*, 3/427.

Antakyalı Kilise Babaları arasında eserlerinin neredeyse tamamı korunan en eski Kilise Babası olan John, çeşitli konular üzerine risaleler şeklinde çalışmaları olmakla birlikte çalışmalarının çoğu uzun vaazlar (sermon) formunda olan çok sayıda mektuptan müteşekkildir.³²⁶ Dolayısıyla John'dan geriye kalan çalışmaların çoğunu da Eski ve Yeni Ahit üzerine yaptığı yorumlardan hareketle meydana getirdiği vaazlar oluşturmaktadır.³²⁷ Bu vaazların çoğu, 386 ile 397 yılları arasında Antakya'da îrad edilmiştir. İlk vaazı *Tanrı'nın Anlaşılmazlığı Üzerine* (İng. On the Incomprehensibility of God) adlı eserdir.³²⁸ *Yaratılış Üzerine Vaazlar* (İng. Homilies on Genesis), *Mezmurlar Üzerine Vaazlar* (İng. Homilies on the Psalms) ve *Yeşaya Üzerine Vaazlar* (İng. Homilies on Isaiah) gibi Eski Ahit kitapları hakkında da vaazları bulunmaktadır.³²⁹ *Matta İncili Üzerine Vaazlar* (İng. Homilies on the Gospel of St. Matthew), *Yuhanna İncili Üzerine Vaazlar* (İng. Homilies on the Gospel of St. John) ve *Resullerin İşleri Üzerine Vaazlar* (İng. Homilies on the Acts of the Apostles) adlarıyla ise Yeni Ahit kitapları hakkında vaazları bulunmaktadır.³³⁰ Küçük kitapçıklar şeklinde yazdığı eserlere ise *Manastır Hayatının Hasımlarına Karşı* (İng. Against the Adversaries of Monastic Life) ve *Tek Evlilik Üzerine* (İng. On Single Marriage) isimli çalışmalarından örnek verilebilir.³³¹ Bunlar dışında John'un eserleri arasında yer alan ve Hristiyan rahipliğinin işleyişi üzerine ilk tam teşekküllü eser sayılan *Rahiplik Üzerine* (İng. On the Priesthood) isimli çalışması da zikredilmelidir.³³²

Vaaz formundaki eserlerinden bir diğeri olan ve bu çalışmada ele alınacak olan eser *Eight Homilies Against the Jews* (t. Yahudilere Karşı Sekiz Vaaz)'dir. Bu eser John'un, 386 ile 387 yılları arasında Antakya'da îrad ettiği vaazlardan oluşmaktadır. Her ne kadar bu vaazların dinleyicilerin büyük bir bölümü Hristiyanlardan oluşsa da,

---

³²³ Aziz veya azizelerden geriye kalan ve kutsal kabul edilen kalıntılar. Burada kastedilen John'un kemikleridir.

³²⁴ Dördüncü Haçlı Seferi sonrasında Roma'ya götürülmüş olan rölikler, 2004 yılında Fener Rum Patrikhanesi'ne iade edilmiştir. Günümüzde Ayios Yorgios Patriklik Kilisesi'nde camdan bir muhafaza içinde sergilenmektedir.

³²⁵ Yalkut - Albinet, *Hristiyanlık Tarihi*, 201.

³²⁶ Quastensen, *Patrology: Volume III*, 3/424-482.

³²⁷ Quastensen, *Patrology: Volume III*, 3/424-482.

³²⁸ Robert Wilken, "John Chrysostom", *Encyclopedia of Early Christianity*, ed. Everett Ferguson (Great Britain: Routledge, 1999).

³²⁹ Quastensen, *Patrology: Volume III*, 3/424-484.

³³⁰ Quastensen, *Patrology: Volume III*, 3/424-484.

³³¹ Malingrey vd., "John Chrysostom", 2/429-433.

³³² Andrea Sterk, *The Cambridge Dictionary of Christianity*, ed. Daniel Patte (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), "John Chrysostom".

hakkında konuşulan muhataplar Yahudilik ve Yahudilerdir. Dolayısıyla da eserde yer alan tüm vaazlar, Yahudilerin mabetleri, bayramları vb. gibi hususlara karşı Hristiyanların uyarılması; Yahudilerin peygamberlerin önceden bildirmiş olduğu Mesih İsa'yı reddetmesi; yine onların İsa'ya kötü davranmaları sebebiyle cezalandırılması gibi konular üzerine yoğunlaşmaktadır.³³³

Bahsedilen eser minvalinde Yahudilik ve Yahudilerle ilgili aşağıda yer alacak kavramlar ise şunlardır; *Putperestlik, Yasa, Şabat, Kurban ve Sünnet*.

Putperestlik

Chrysostom, eserinin birinci vaazının üçüncü bölümünde Yahudilere saygı duyan ve onların kendi dönemdeki yaşam şeklini takdir eden birtakım Hristiyanlara karşı şunları söylemektedir:

“Sinagoglar yalnızca bir genelev ve tiyatro değil; aynı zamanda haydutlar evi ve vahşi hayvanlar için konaklama yeridir. Yeremya'nın dediği gibi “Eviniz benim gözümde bir sırtlanın sığınağıdır...” ve ardından eklediği gibi “Evimi bıraktım ve mirasımı reddettim”... Tanrı bir ulusu terk ederse, kurtuluş umudundan geriye ne kalır? Tanrı bir yeri terk ederse, o yer şeytanların meskeni haline gelir... Yahudiler Baba'yı tanımaz, oğlunu çarmıha gererse... sinagogların şeytanların meskeni olduğunu söylemeye kim cüret etmez? Orada Tanrı'ya ibadet edilmiyor... Bundan böyle orası bir puthânedir.”³³⁴

Yine birinci vaazın altıncı kısmında Yahudiler ve putperestlerin tanrısızlık anlayışını eşit gördüğünü, fakat Yahudilerin daha tehlikeli olan hilelere başvurduğunu ve sinagoglarında koyun ya da buzağı değil insanların ruhlarını kurban ettiklerini söylemektedir.³³⁵

Dördüncü vaazının dördüncü kısmında ise Eliya'nın Yahudilere söylediklerini kendisinin de tekrar etmek istediğini belirterek, Yahudilerin kötü bir hayat içinde yaşadığını ve bir zamanlar Tanrı'ya ibadet ederken başka bir zaman ise putlara ibadet ettiklerini gördüğünü *“Daha ne kadar iki ayağınızın üzerinde topallayacaksınız? Şayet Rabbimiz olan Tanrı sizin de Tanrınız ise gelin, ona tabi olun, fakat tanrınız Baal ise, o*

³³³ Quastensen, *Patrology: Volume III*, 3/424-482.

³³⁴ “John Chrysostom, Against the Jews. Homily 1”, *Tertullian.org* (14 Şubat 2022).

³³⁵ “John Chrysostom, Against the Jews. Homily 1” (Şubat 2022).

halde onun ardından gidin.”³³⁶ sözlerini de Eliya’dan bu sebeple aktardığını ifade etmektedir. Devamında ise Yahudilerin, her seferinde Tanrı’nın emirlerine aykırı davrandıklarını; örneğin Tanrı onlardan oruç tutmamalarını istediğinde onun emrinin aksine davranıp oruç tuttuklarını, kurban kesmelerini istediğinde ise Tanrı’yı bırakıp putlara koştuklarını söylemektedir.³³⁷

Beşinci vaazın dördüncü kısmında, Yahudilerin inatçı ve kibirli oldukları, Tanrı’nın onlara verdiği nimetleri çabuk unuttuklarını, bu nimetleri şeytanlardan geldiğini düşünerek onlara nispet ettiklerini, bu sebeple de peygamberler tarafından kendilerine sürekli hatırlatmalarda bulunulduğu aktarılmaktadır.³³⁸ Fakat yine de onların aynı fiillere geri döndüğünü, Mısır’dan çıkarıldıktan sonra Harun’a “*Bize öncülük edecek tanrılar yap!*” dediklerini aktarmaktadır. Ardından ise Yeremya peygambere şunları söylediklerini eklemektedir:

*“Rabb adına söylediğin şeyleri dinlemeyeceğiz, bunun yerine yapmaya niyetlendiğimiz şeyi yapacak; babalarımızın, krallarımızın ve prenslerimizin yaptığı gibi cennetin kraliçesine buhur yakacak ve onun için içkiler dökeceğiz... Göklerin kraliçesi için buhur yakmayı ve içki dökmeyi bıraktığımız için her şey muhtaç haldeyiz, kılıç ve açlık tarafından yok ediliyoruz.”*³³⁹

John Chrysostom bu aktarımlarla kendilerine vahiy verilen peygamberlerin, meydana gelen şeylerin hiçbirinin putlara atfedilmemesi ve hem cezaların hem de mükafatların Tanrı’dan geldiğine inanılması konusunda Yahudilere haber verdiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda peygamberliğin amacının da bu olduğunu İşaya’nın şu sözleriyle delillendirmeye çalışmaktadır:

*“Meydana gelecek olan şeyleri sana önceden haber verdim ve onları duymana izin verdi” “Öyle ki sen asla ‘onları putlarım yaptı, heykellerim ve erimiş madenden yapılan suretlerim emretti.’ demeyesin diye.”*³⁴⁰

Altıncı vaazın ikinci kısmında, geçmişte her türlü kötülük, ahlaksızlık, puta tapma gibi suçlar işlemelerine rağmen Yahudilerin niçin her seferinde affedildiğini ve

³³⁶ “John Chrysostom, Against the Jews. Homily 4”, *Tertullian.org* (Şubat 2022).

³³⁷ “John Chrysostom, Against the Jews. Homily 4” (Şubat 2022).

³³⁸ “John Chrysostom, Against the Jews. Homily 5”, *Tertullian.org* (Şubat 2022).

³³⁹ “John Chrysostom, Against the Jews. Homily 5” (Şubat 2022).

³⁴⁰ “John Chrysostom, Against the Jews. Homily 5” (Şubat 2022).

kendilerine Musa gibi bir peygamber verildiğini soran Chrysostom, onların İsa'dan sonra niçin affedilmeyeceklerini sorgulamaktadır. Ona göre Yahudilerin, çocuklarını putlara kurban etmekten ve putlara tapmaktan daha büyük bir günahı varsa o da İsa'yı vahşice öldürmüş ve onun kanını dökmüş olmalarıdır. Chrysostom'a göre bu fiilin ne bir övürü ne de bir affi bulunmaktadır. Bu sebeple Yahudiler acılar ve sıkıntılara gark olmuşlardır. Hatta onlar, İsa'yı öldürmekle babalarının ve atalarının günahlarını da geride bırakmışlardır. Son olarak sinagogların Yasa ve peygamberlerin kitaplarını barındırıyor olması sebebiyle kutsal bir yer olduğunu düşünen Hristiyanlara karşı "...o halde putların ve puthânelerin de kutsal (holy) olduğuna inanmanız gerekmektedir." sözlerini dile getirerek Yahudileri kaçınılmaz bir şekilde putperestlikle ilişkilendirmeyi muhatabı olan Hristiyanlara da zorunlu kılmaya çalıştığı görülmektedir.³⁴¹

Yasa

Chrysostom, birinci vaazın ikinci kısmına göre Yahudilerin, Yasa'ya uyulması gerektiğinde onu ayaklar altında çiğnediklerini, Yasa'nın bağlayıcılığı ortadan kalktığında ise riayet etmeye çalıştıklarını, yani hem yasaya uymayıp hem de yersiz bir zamanda ona uymaya çalışarak Tanrı'yı öfkeliendirdiklerini ifade etmektedir. Beşinci kısımda ise kendisinin sinagoglardan nefret ettiğini ve insanların niçin sinagogları kutsal bir yer olarak düşündüklerini sorgulamaktadır. Ona göre sinagoglar, Yasa ve peygamberlerin kitapları orada tutulduğu için kutsal yer olarak addedilemezler. Çünkü Yahudiler, peygamberleri olmasına rağmen onlara inanmamışlardır ve kutsal yazıları okumalarına rağmen onların şahitliğini reddetmişlerdir.³⁴²

İkinci vaaz birinci kısımda, Yasa'nın bir zamanlar gerekli ve faydalı olduğunu ancak şimdi sona erdiğini³⁴³ ve faydasız olduğunu dile getirmektedir.³⁴⁴ İkinci kısımda ise, Mesih'e inanan herkesin kurtulacağını fakat Yasa ile kurtulmak isteyenlerin itibarını kaybedip gözden düşeceklerini söylemektedir. Yahudilerin, kendi çabalarıyla kurtuluşu elde etmek için uğraşmalarından ötürü Mesih'in inayetinden yararlanamayacaklarını

³⁴¹ "John Chrysostom, Against the Jews. Homily 6", *Tertullian.org* (Şubat 2022).

³⁴² "John Chrysostom, Against the Jews. Homily 1" (Şubat 2022).

³⁴³ Onuncu asırda kaleme alınan ve Yahudilerin Hristiyanlara karşı yazdığı ilk reddiyeler arasında sayılan Saadia Gaon'un al-Amanat wal-I'tiqadat adlı eserinde, Kilise Babaları'nın değişmez görüşü haline gelen ve tüm Hristiyanlar arasında yaygınlaştırılan Yasa'nın ilga edildiği görüşüne karşı, Yasa'nın değişmez olduğu ve ilga edilmediği savunulmaktadır. Al-Amanat wal-I'tiqadat hakkındaki ilgili çalışma için bkz. Lasker, "The Jewish Critique of Christianity under Islam in the Middle Ages", 129.

³⁴⁴ "John Chrysostom, Against the Jews. Homily 2", *Tertullian.org* (Şubat 2022).

hatta Yasa'nın lanetini üzerlerine çekeceklerini ifade etmektedir. Devamında, Yasa'ya saygı duyulmakla birlikte artık ona ihtiyaç kalmadığından, Yasa'ya ihtiyaç duymama durumunun ise aslında Yasa için bir övgü olduğundan bahsetmektedir.³⁴⁵

Chrysostom beşinci vaazın on ikinci kısmında, Pavlus'un Eski Yasa'yı ve Yeni lütf Yasa'sı karşılaştırdığından bahsetmektedir. Ona göre Pavlus, Eski Yasa'nın övülmüş bir yasa olduğunu kabul etmekle birlikte, Yeni Yasa'nın üstün şanı sebebiyle eski olanın görkemini kaybettiğini ifade etmektedir.³⁴⁶

Chrysostom, altıncı vaazın altıncı kısmında ise Yahudilerden nefret ettiğini, bunun sebebinin ise Yasa'ya sahip olmalarına rağmen onu aşırı ve ölçsüz bir biçimde kullanmaları olduğunu dile getirmektedir. Yahudilerin, Eski Yasa ile birlikte kolayca her şeye inanabilecek insanları kandırdıklarını ve yanlarında tutmaya çalıştıklarını söylemektedir. Yine onların, peygamberlere inandıklarını söyleyerek her türlü bahaneden ve mazeretten kendilerini aklamaya çalıştıklarını, fakat bu beyanlarına rağmen tüm hakaret ve zorbalıklarını peygamberlerin önceden haber verdiği kişi olan İsa'ya yönelttiklerini aktarmaktadır.³⁴⁷

Yedinci vaaz birinci kısımda, Yasa'yı en çok onurlandıranların Hristiyanlar olduğunu; her ne kadar yaşlanmış ve hastalanmış bir insan gibi olsa da Yasa'ya saygı gösterilmeye devam edildiğini söylemektedir. Fakat hem Yasa'nın, hem eski ulusun ve eski yaşam biçimlerinin çağının geçtiğini³⁴⁸ de sözlerine eklemektedir. İkinci kısımda ise Yasa'nın emrettiği Mabet'le ilgili emirlerin ve ritüellerin, Mabet'in yıkılması nedeniyle gerçekleştirilemeyecek olmasından ötürü, Yasa'nın bağlayıcı bir gücü kalmadığı da dile getirilmektedir. John Chrysostom son olarak beşinci kısımda ise Pavlus'un, "*Şayet mükemmellik Levili Rahipliği tarafından gerçekleştirilseydi, bir başka kâhinin ortaya çıkıp Harun'un düzenine göre değil de Melkisedek geleneğine göre ortaya çıktığını söylemesine gerek kalır mıydı?*" sorusundan hareketle Yahudi dininin mükemmel olmadığını, kahinlik müessesinin Harun'a değil de İsa'nın bir temsili

---

³⁴⁵ "John Chrysostom, Against the Jews. Homily 2" (Şubat 2022).

³⁴⁶ "John Chrysostom, Against the Jews. Homily 5" (Şubat 2022).

³⁴⁷ "John Chrysostom, Against the Jews. Homily 6" (Şubat 2022).

³⁴⁸ Crescas, Tora'nın geçici olduğunu ve ilga edildiğini düşünenlere karşı, Tora'nın emirlerinin de Tora olarak isimlendirildiğini ve dolayısıyla da hem Tora'nın hem de onun emirlerinin kalıcı ve ebedi olduğunu dile getirmektedir. bkz. Crescas, *The Refutation of the Christian Principles by Hasdai Crescas*, 74.

olarak görülen Melkisedek'e dayandırılması nedeniyle sona erdiğini ve onun yerine yenisinin tesis edildiğini söylemektedir. Ona göre yeni bir kâhinlik müessesesi tesis edildiyse bu aynı zamanda yeni bir Yasa'nın verilmesini de icap ettirmektedir. Bu yorumunu da Pavlus'un, "*kahinlik müessesesi değiştiğinde, yazarlarının bir olması sebebiyle Yasa ile ilgili de bir değişiklik yapılması gerekir.*" ifadeleri ile sonlandırmaktadır.³⁴⁹

Şabat

Chrysostom, üçüncü vaazın üçüncü kısmında Pavlus'un Galatyalılara söylediği "*Benim gibi olun, çünkü ben de sizin gibiyim*" ifadelerini aktararak, bu cümlenin ne anlama geldiğini kendisi açıklamakta ve Pavlus'un sünnet olmayı terketmeye; Şabat'ı, bayram günlerini ve Yasa'nın diğer tüm uygulamalarını küçümsemeye teşvik ettiğini ifade etmektedir.³⁵⁰ Chrysostom'a göre Pavlus, bunlara riayet etmeyenlerin cezaya çarptırılmaktan korkmamaları için 'benim gibi olun' diyerek kendi davranışlarını örnek göstermektedir. Sonrasında Mesih'in de Şabat'a ve diğer ritüellere riayet eden biri olduğu fakat bunları Yeruşalim'de iken yaptığını, dolayısıyla da Hristiyanların bu ritüelleri gerçekleştirmek ve bunlara riayet etmek gibi bir zorunlulukları olmadığını söylemektedir.

Dördüncü vaazın beşinci kısmında ise Şabat ve Yahudi yaşamına dair ritüellerin gerekli olmadığını, çünkü onlara riayet etmenin insanın erdemliliğine bir katkı sağlamadığı gibi ihmal edildiklerinde de müttekâmil insanlardan bir şey eksiltmediğini ifade etmektedir.³⁵¹

Altıncı vaazın üçüncü kısmında ise Yahudilerin Şabat'a riayet ediyor olsalar da, Mesih'i öldürdükleri vakit Şabat'ı ihlal ettiklerini, bu öldürme suçunun onların diğer günahlarını aşan bir günah olması sebebiyle de diyarlarına geri dönemeyeceklerini ifade etmektedir.³⁵²

Kurban

---

³⁴⁹ "John Chrysostom, Against the Jews. Homily 7", *Tertullian.org* (Şubat 2022).

³⁵⁰ "John Chrysostom, Against the Jews. Homily 3", *Tertullian.org* (Şubat 2022).

³⁵¹ "John Chrysostom, Against the Jews. Homily 4" (Şubat 2022).

³⁵² "John Chrysostom, Against the Jews. Homily 6" (Şubat 2022).

Chrysostom, birinci vaaz yedinci kısımda Habil ve Kabil'in kurbanlarına değindikten sonra Tanrı'nın, kullarının sunduğu kurbanlarla ilgilenmediğini bilakis bu kurban sunanların niyetiyle ilgilenildiğini söyleyerek Tanrı'nın Kutsal Metinlerde *"Götürün onları benim huzurumdan! Benim için en güzel buğday ununu getirseniz boşunadır, buhur benim için iğrenç bir şeydir."* dediğini aktarmaktadır. Ardından Yahudilerin, suçların en büyüğu olan Mesih'i öldürmelerinden ve çarmıha germelerinden önce de buhurun tiksindirici bir şey olduğunu, fakat Mesih'in ölümü ve çarmıha gerilmesinden sonra daha da tiksindirici ve iğrenç hale geldiğini ifade etmektedir. Bu sebepten ötürü de Tanrı'nın kurbanlarla ya da kendisine sunulan hediyelerin tabiatıyla değil, insanların niyetleriyle ilgilenildiğini ifade etmektedir.³⁵³

İkinci vaazda ister kurban olsun ister başka bir emrin yerine getirilmesi olsun, Tanrı'nın maksadına aykırı yapılan her işin çirkin olduğu aktarılmaktadır.³⁵⁴

Üçüncü vaazın dördüncü kısımda ise Hristiyanların Pesahı'nın, Mesih'in ölümünün ilanı olduğundan bahsetmektedir. Dolayısıyla da sunulacak olan tüm kurbanların (kusursuz bir inançla yaklaşmanın), Şabat gününde sunulan kurbandan farkı olmadığını eklemektedir. Ayrıca Yahudilerin Pesahı'nın, Hristiyanların Pesahı'ndan daha fazla kutsal yahut değerli olmadığını dile getirmektedir.³⁵⁵

John Chrysostom, dördüncü vaaz altıncı kısımda ise Tanrı'nın, Yahudilerin kurban sunma konusunda delicesine bir arzuda boğulduklarını gördüğünü bu nedenle de onlara kurban kesmeyi emrettiğini ifade etmektedir. Buna göre Tanrı, onlara kurban kesmelerini emretmeseydi ve onları bundan mahrum bıraksaydı, Yahudilerin putlara meylerdeceklerini dile getirmektedir. Ayrıca o, Tanrı'nın yalnızca Yahudilerin kurban kesmek istemelerini değil, bunu şeytanlara sunarak yapmak istediklerini bildiğini de aktarmaktadır. Bu sebeple de Tanrı'nın, Yahudilerin kurban kesmelerine izin verdiğini, ayrıca yalnızca kendisine ve yalnızca Yerusálim'de kurban kesilmesine müsaade ederek kurbanı şarta bağladığını da ifade etmektedir. Chrysosto kurban kesme ritüelinin ayrıca Yerusálim'in tahrip edilmesinin sebeplerinden biri olduğunu dile getirmektedir. Devamında ise Tanrı'nın, daha önce Yahudilere kurban kesmeyi bırakmalarını emretseydi onların bundan kolayca vazgeçmeyeceğini eklemektedir. Dolayısıyla da

³⁵³ "John Chrysostom, Against the Jews. Homily 1" (Şubat 2022).

³⁵⁴ "John Chrysostom, Against the Jews. Homily 2" (Şubat 2022).

³⁵⁵ "John Chrysostom, Against the Jews. Homily 3" (Şubat 2022).

Yeruşalim'in tahrip edilmesiyle amaçlanan şeylerden birinin Yahudileri kurban sunmaktan uzaklaştırmak olduğu yorumunu yapmaktadır. Nihayetinde ise Tanrı'nın kurban gibi ritüelleri Yeruşalim'deki Mabetle mukayyet kılmasından ve ardından Mabet'in de yıkılmasından hareketle, aslında bu ritüelin de bir süre ile sınırlı olduğu ve Mabet'in yıkılması ile birlikte sona erdiği yorumunu yapmaktadır.³⁵⁶

Beşinci vaaz on ikinci kısımda ise Musa'nın bahsettiği kurbanın Yahudiler için emredilen kurban olduğu; Malaki'nin bahsettiği kurbanın ise uluslar arasında ve uluslar için öngörülen kurban olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla Malaki'nin bahsettiği kurbanın tek bir yer ve tek bir ulusla sınırlı olmadığı, aksine kirlî ve pis sayılan eski kurbanın yerine ikame edilen pür-i pak bir sunu olduğu, bu pür-i paklığın ise kurbanın doğasından değil, onu sunanların yaradılışından ve niyetlerinden kaynaklandığı aktarılmaktadır. Bu noktada Chrysostom, eski kurban ve yeni kurban arasında bir karşılaştırma yaparak eski kurbanın duman, yağ, kan ve fidye bedeli ile sunulmasının aksine yeni kurbanın, Ruh'un merhameti ile sunulduğunu söylemektedir.³⁵⁷

Yedinci vaazın birinci kısmında ise Yeruşalim dışında herhangi bir ritüeli yerine getirmenin Yasa'ya aykırı olmasından ötürü, Mabet'le ilişkili kurban ve benzeri tüm ritüellerin sona erdiği ifade edilmektedir. İkinci kısımda Davud peygamberin de bir kurban türünün kaldırılıp onun yerine başka bir kurban türünün getirileceğini dile getirdiği; putperestlerden daha kusurlu olan Yahudilerin, kurban, buhur ve diğer maddî şeylerden uzaklaştırılıp Hristiyanların yaşam tarzlarına yönlendirileceklerini söylediği ifade edilmektedir. Bütün bunların ise eski kurbanın ilga edilmesi ve Mesih'in bedeni vasıtasıyla yeni kurbanın verilmesinden sonra olacağı aktarılmaktadır. Son olarak ise İsa'nın bedeninin tüm dünya için ruhları temizleyen, günahları silen, cennetin kapılarını açtıran ve Hristiyanlara çok büyük umutlar veren ortak bir kurban olduğu beyan edilmektedir.³⁵⁸

Sünnet

Chrysostom, ikinci vaazın birinci kısmında bir kimsenin "Sünnet, Mesih'in kurtuluş planının tamamını faydasız hale getirecek kadar zararlı mıdır?" sorusunu

---

³⁵⁶ "John Chrysostom, Against the Jews. Homily 4" (Şubat 2022).

³⁵⁷ "John Chrysostom, Against the Jews. Homily 5" (Şubat 2022).

³⁵⁸ "John Chrysostom, Against the Jews. Homily 7" (Şubat 2022).

sorduğunu varsayarak, sünnetin zararının çok olduğunu, fakat bu zararın sünnetin zatından değil, Yahudilerin inatçı tutumlarından kaynaklandığını söylemektedir. Devamında Yasa'nın, geçmişte faydalı ve geçerli olsa da şimdi ilga edildiğini ve fayda vermediğini, dolayısıyla da bundan böyle sünnet olanların vakti geçen bir fiili yerine getirmeleri sebebiyle Tanrı'nın kendilerine vereceği hediyeleri hükümsüz kılacağını sözlerine eklemektedir. İkinci kısımda Pavlus'un "*İşte, Ben Pavlus, size söylüyorum*" ifadesinde Pavlus'un kendisini vurgulayarak söze girmesini de aslında Pavlus'un şöyle demek istediğine yormaktadır:

*"Ben gentile ve Yahudi meseleleri ile ilgili hiçbir şey bilmeyen biri olsaydım, belki birileri Yahudiliğin fikir ve dini sistemini paylaşmadığımı ve sünnetin gücünü bilmiyor olduğumu ve Kilise'nin dogmalarından hareketle onu reddettiğimi söyleyebilirdi."*³⁵⁹

Buradan hareketle, Yahudilerin içinden çıkmış olan Pavlus'un sünnet olmaya karşı çıkmasının Yasa'ya karşı nefret duyması sebebiyle değil, Mesih'in üstün hakikatiyle ilgili bilgiye sahip olmasından kaynaklandığı ifade etmektedir. Sonrasında ise Pavlus'un yasanın bir emrine uyanın -örneğin, sünnet olanın- bundan böyle diğer emirlere de uyması gerektiği fikrini taşıdığını, çünkü Yasa'nın tek bir emrini bile yerine getiren kişinin, Yasa'nın kendi üzerinde hüküm sürmesine izin vermiş olacağını söylediğini aktarmaktadır.³⁶⁰

Chrysostom üçüncü vaazın üçüncü kısmında, Pavlus'un Galatyalılara "*Benim gibi olun, çünkü ben de sizin gibi oldum*" ifadesinden hareketle, onları sünnet olmaktan vazgeçmeye teşvik ettiğini ve bunun için de kendi davranışlarını örnek verdiğini aktarmaktadır.³⁶¹ Son olarak Mesih'in sünnet olmuş olması sebebiyle Hristiyanların sünnet olmasının gerekmediğini beyan etmektedir.

Sekizinci vaazın beşinci kısmında ise Pavlus'un "*Sünnet olursanız, Mesih'in sizin için bir faydası olmayacaktır.*" sözlerini paylaşmış, on binlerce güzel iş yapmış

---

³⁵⁹ "John Chrysostom, Against the Jews. Homily 2" (Şubat 2022).

³⁶⁰ "John Chrysostom, Against the Jews. Homily 2" (Şubat 2022).

³⁶¹ "John Chrysostom, Against the Jews. Homily 3" (Şubat 2022).

olsalar da Yahudilerin orucunu tutan kimselerin cennetten kovulacağı gibi sünnet olanların da aynı akıbete uğrayacağını ifade etmektedir.³⁶²

2.5.1.4.Şamlı John ve *An Exact Exposition of the Orthodox Faith*

Aziz, keşiş, teolog, yazar ve şair olan Şamlı John (Şamlı Yuhanna), muhtemelen 679 yılında Grekçe konuşan ve Şam'da yaşayan Suriyeli bir ailenin ferdi olarak doğmuştur. Matematik, geometri, müzik, astronomi, retorik, mantık ve felsefe gibi dersler almış olan ve babası yedinci asrın sonunda İslam Halifeliğinde yüksek idarî bir makamda çalışmış olan John, babasının ölümünün ardından Halife I. Velîd döneminde mali işler idaresi mevkiinde çalışmıştır. Devlet hizmetini İkonoklazma tartışmaları baş gösterdikten bir süre sonra -veya önce- Yeruşalim'in dışında bulunan meşhur Aziz Sava Manastırı'nda keşiş olmak için bırakmıştır. Yaklaşık olarak 749 yılında ise hayatını kaybetmiştir.³⁶³

John çok sayıda eser kaleme almış olan Kilise Babalarından biridir. Onun çalışmaları arasında en bilinen ve en önemli sayılan eseri *The Fountain of Knowledge* (t. İlimin Kaynağı)'dır. Maiuma piskoposu olan Cosmas'ın isteği üzerine kaleme alınmış ve yine ona ithaf edilmiş bir çalışmadır. Üç bölüme ayrılan eserin ilk bölümünde teolojiye giriş mahiyetinde o günün felsefi ve fiziki bilimlerine dayalı olarak genel bir yaklaşım ortaya konmaktadır. Bu bölüm teolojik olarak bütüncül bir perspektifin ortaya konması sebebiyle önemli kabul edilmektedir. İkinci bölümde ise heresiler ve çeşitli yanlış öğretiler ele alınmaktadır. Bölümün çoğunluğunu anti-heretikal çalışmaların derlenmesi ve izahı oluşturuyor olsa da; İslam, İkonoklazm ve tüm sakramentleri reddeden keşişlerin sapkınlaşması hakkında da üç alt bölüm bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise Hristiyan teolojisinin genel bir çerçevesi çizilmektedir. Bu çalışma haricinde, polemik türünde kaleme aldığı ve karakteristik özelliği dogmatiklik arz eden çalışmalar da mevcuttur. Bunlar arasında *Concerning Faith against the Nestorians* (t. Nestûrilere Karşı İman Hakkında), *Against the Jacobites* (t. Ya'kubîlere Karşı), *Against Monophysites and Monothelites* (t. Monofizitlere ve Monotelitlere Karşı) isimli

---

³⁶² "John Chrysostom, Against the Jews. Homily 8", *Tertullian.org* (Şubat 2022).

³⁶³ Stanley Samuel Harakas, "John of Damascus", *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade (New York: Macmillan Publishing Company, 1987), 8/110-112.

çalışmalar zikredilebilir.³⁶⁴ Vaaz türündeki en bilinen eserine ise *Homily on the Nativity of the Lord* (t. Rabbin Doğumu Hakkında Vaaz) isimli çalışması örnek verilebilir.³⁶⁵

John'un bu çalışmanın konusu yapılan eseri ise aslında *The Fountain of Knowledge* adlı eseri oluşturan üç bölümden biri olan fakat *The Nicene-Post Nicene Fathers* isimli külliyatta müstakil olarak ele alınmış olan *An Exposition of Orthodox Faith* (Gr. De fide orthodoxa) isimli çalışmadır. Eser, yüz kısa bölümden oluşmaktadır. İlk on dört bölüm teslis; 15-44 arası bölümler, görünen ve görünmeyen yaratılış; 45-81 arası bölümler kristolojik meseleler; 82-99 arası bölümler, vaftiz ve çarmıha saygı gösterilmesi; 100.bölüm ise yeniden diriliş gibi temalara sahiptir.³⁶⁶ Bahsi geçen eser *The Nicene-Post Nicene Fathers* isimli külliyatta dört alt kitaba bölünmektedir. Her ne kadar bu dört alt kitaba bölümlenme eserin ne eski Latince nüshalarında ne de Grekçe nüshalarında bulunmasa da, böyle bir sınıflandırma yaygın hale geldiğinden, bahsedilen külliyatta da aynı şekilde -açıklaması yapılarak- yer almıştır.³⁶⁷

John'un *An Exposition of Orthodox Faith* adlı eserinden hareketle aşağıda ele alınacak olan kavramlar ise şunlardır: *Yasa*, *Şabat*, *Sünnet* ve *Deccal/Sahte İsa*.

Yasa

Şamlı John, Tanrı'nın iyi olduğunu ve hatta iyiden de iyi olduğunu, dolayısıyla onun arzu ve isteklerinin de iyi olacağını; bunu insanlara öğreten ilke ve kaidelerin ise Yasa olarak adlandırıldığını dile getirmektedir. Ona göre Tanrı'nın yarası, insanların zihninde yer eden, vicdan azabı veren ve aynı zamanda ona riayet edenleri aydınlığa çıkaran şeydir. Bu sebeple de farkındalık, insan aklının yarası olarak isimlendirilmektedir. Öte yandan kötü birinin çirkin fiilleri de bedeninin organlarına yer eden günah yarasına delalet etmektedir. Kişinin, Tanrı'nın yarasını isteyerek çiğnenmesi de kişiyi günaha iten ve kendisini günaha satmasına sebep olan bir yasadır. Ayrıca bedeninin memnuniyeti de bedeninin organlarında yer alan yasadır. Sonuç olarak

³⁶⁴ Harakas, "John of Damascus", 8/110-112.

³⁶⁵ Vassilis Adrahtas, "John of Damascus", *The Wiley Blackwell Companion to Patristics*, ed. Ken Parry (United Kingdom: John Wiley & Sons Ltd., 2015), 264.

³⁶⁶ B. Studer, "John of Damascus", *Encyclopedia of Ancient Christianity*, ed. Angelo Di Berardino (Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014), 2/443-444.

³⁶⁷ Bilgi için dokuzuncu cildin ikinci yarısında zikredilen eser için yazılmış olan giriş mahiyetindeki yazıya bakılabilir. bkz. Philip Schaff - Henry Wace (ed.), *Nicene-Post Nicene Fathers: Volume IX* (New York: Charles Scribner's Sons, 1908).

aklın yasası, farkındalık ve Tanrı'nın yasasına sevgi duymaktır; günahın yasası ise beden organlarıyla ilgili yasayı çiğnemektir.³⁶⁸

John'a göre Tanrı, Yasa'yı İsraililerin ahmaklıklarını, dünyevi sevgilerini, her şeye karşı eğilim göstermelerini bildiği için vermiştir. Çünkü ona göre Tanrı, Şabat'la ilgili olarak ilk planda köle ve hayvanların dinlenmesi gerektiğini söylemiş, onların dünyevi şeylere olan ilgisini azaltmalarını buyurmuş ve kendisi için bir araya gelmelerini sağlamak amacıyla yedinci günün tamamında mezmurlar, ilahi kutsal metinlerin çalışılması gibi emirler vermiştir.³⁶⁹ John, bu emirlerin Yahudilerdeki eksikliklere delalet ediyor gibi görünmesinden hareketle “*Yasa erdemli bir insan için değil, erdemsiz kimseler içindir.*” alıntısını ekleyerek açıklamalarına devam etmektedir.³⁷⁰ Ardından, Mesih'in manevi yasasının Musa'ya verilen yasadan üstün olduğunu, mükemmel olanın geldiğini, kısmi/tamamlanmamış olanın ise bu nedenle ilga edildiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla da Mesih'in çarpmışa gerilmesiyle lafızların ortadan kalktığını ve maddi şeylerin sona erdiğini, ayrıca kulluk yasası olan Musa Yasası'nın tamamlandığını ve özgürlük yasası olan Mesih Yasası'nın ihsan edildiğini beyan etmektedir.³⁷¹ Dolayısıyla John için Hristiyanların Yasası³⁷², maddi/dünyevi şeylerin yasaklanmasıyla tamamlanmış kabul edilen yasadır.³⁷³

Şabat

Yasa kavramında da geçtiği üzere Şamlı John için Şabat, Yahudilere maddi ve dünyevi şeylere olan düşkünlükleri sebebiyle verilmiştir. Bu emir sayesinde Tanrı'ya yaklaşımları ve manevi şeylere yönelmeleri umulmuştur. Ancak Mesih'in gelmesi sebebiyle bundan böyle Musa'nın Yasası'na ihtiyaç duyulmamaktadır.

John, Yasa'nın, yedinci gün olan Şabat'ta maddi şeylerden kaçınılmasını ve kişinin kendisini manevi şeylere vakfetmesini emretmesinden hareketle, Tanrı'yı

---

³⁶⁸ John of Damascus, “An Exact Exposition of the Orthodox Faith”, çev. The Rev. S. D.F. Salmond, *The Nicene and Post-Nicene Fathers: Volume IX* (Michigan: William B. Eerdmans Publishing, ts.), 9/94-95.

³⁶⁹ “An Exact Exposition of the Orthodox Faith”, 9/95.

³⁷⁰ “An Exact Exposition of the Orthodox Faith”, 9/95.

³⁷¹ “An Exact Exposition of the Orthodox Faith”, 9/96.

³⁷² Muhtemelen dokuzuncu asırda kaleme alınmış olan Qissat Mujadalat al-Usqf adlı anonim yazarlı reddiyede, eseri yazan Yahudinin, İsa Yasa'ya uyduğu halde İsa'dan sonra gelenlerin Yasa'ya riayet etmemesi sebebiyle Hristiyanları eleştirdiği aktarılmaktadır. bkz. Lasker, “The Jewish Critique of Christianity under Islam in the Middle Ages”, 130.

³⁷³ “An Exact Exposition of the Orthodox Faith”, 9/96.

anlayabilecek bir akla sahip olan ve maddi şeylerden daha ulvi olanlara yönelecek olan Gerçek İsrail'e (Hristiyanlara) manevi bir işarette bulunduğunu ifade etmektedir. Bu görüşlerine ek olarak ise Şabat yerine- İsa'nın dirilişinden sonraki günün insan tabiatının kusursuz istirahati olarak kutlandığını beyan etmektedir. O günün, Tanrı'ya ruhta hizmet edecek olanlara (Hristiyanlara) vaat edilen mirasa yönlendirecek gün olduğunu da ilave etmektedir.³⁷⁴

Sünnet

John'a göre sünnet, yasadan önce İbrahim'e, onu, neslini ve hane halkını Gentilelerden ayıran bir işaret³⁷⁵ olarak verilmiştir. Bunun kanıtı olarak ise Yahudilerin, çölde kendilerinden başka bir ulusla/ırkla hiçbir iletişimde bulunamadıkları dönemde sünnet edilmemesinden, çölden çıktıktan sonra ise Yeşua'nın (Joshua) onları Ürdün civarına götürüp sünnet olmalarını emretmesinden hareketle ortaya koymaktadır. Bu sebeple de sünnetin, İsraililere onlarla birlikte yaşayan Gentilelerden ayrılmaları için bir işaret olarak verildiğini söylemektedir.³⁷⁶

Ardından John, Yahudilere verilmiş olan bu sünnetin aslında vaftizin bir temsili olduğunu dile getirmektedir. Nasıl ki Yahudilerin sünneti insan bedeninden gereksiz bir parçayı atmayı gerektiriyor ve bedeni arındırıyorsa; vaftiz de kişiyi günahattan, yani gereksiz arzuların bir kısmından ve faydasız isteklerden sünnet etmektedir.³⁷⁷

Sonuç olarak, John şöyle demektedir: *“Hakikat ortaya çıktığına göre sünnet (Yahudilerin sünneti) bir şekil ve izden ibarettir. Dolayısıyla da kutsal vaftizin hilafına olarak artık o gereksizdir...”*³⁷⁸

Deccal-Sahte İsa(Antichrist)

Bu kavrama eserindeki bir başlıkta yer veren John, Tanrı'nın oğlunun bir bedende tecessüm etmediğini, bunun yerine müttekâmil bir Tanrı iken müttekâmil bir insan haline geldiğini dile getirmektedir. Tanrı'nın oğlunun Tanrı olduğunu kabul

³⁷⁴ “An Exact Exposition of the Orthodox Faith”, 9/96.

³⁷⁵ Crescas'a göre 613 emirden biri olarak sünnet, bir işaret olarak değil, ilk günah sebebiyle insana verilen cezayı hafifletmek amacıyla verilmiştir. bkz. Crescas, *The Refutation of the Christian Principles by Hasdai Crescas*, 76.

³⁷⁶ “An Exact Exposition of the Orthodox Faith”, 9/97-98.

³⁷⁷ “An Exact Exposition of the Orthodox Faith”, 9/98.

³⁷⁸ “An Exact Exposition of the Orthodox Faith”, 9/98.

etmeyen her bir kimsenin ise Deccal olduğunu söylemektedir. Deccal(ler) için öncelikli olarak yapılması gereken şeyin ise Müjde'yi (Gospel) tüm uluslar arasında yaymak olduğunu söylemektedir. John'a göre Müjde, tüm uluslara ulaştırıldıktan sonra Rabb (İsa) kâfir Yahudileri tekzip etmeye gelecektir. Havarilerin “*Onlar kendilerini kurtarabilecek olan hakikat sevgisini kabul etmediler. Bu sebeple Tanrı onlara bir yalancıya inanmaları için kuvvetli vesvese gönderdi. Hakikat olmayana inanmaları ve ahlaksız bir şekilde bundan memnuniyet duymaları sebebiyle tamamı lanete uğradı.*” ifadelerini aktararak Yahudilerin, Tanrı'nın oğlu ve aynı zamanda Tanrı olarak nitelenen İsa Mesih'i kabul etmek yerine kendisini Tanrı olarak isimlendiren bir sahtekârı kabul ettiklerini ifade etmektedir.³⁷⁹

2.5.2.Latin Kilise Babalarının Eserlerinde Yahudilik ve Yahudiler

Grek Kilise Babaları bahsinde Patristik dönemde yaşamış olan İznik Konsili öncesinden ve sonrasında dört Kilise Babasına yer verilmişti. Bu başlık altında ise yine Patristik dönemde yaşayan, İznik Konsili öncesinden ve sonrasında dört Latin Kilise Babasına yer verilecektir. Bir önceki başlıkta bahsedildiği üzere, Kilise Babalarının Grek veya Latin olarak sınıflandırılmasının temel ölçütü, genel olarak eserlerini kaleme aldıkları dilden kaynaklanmaktaydı. Dolayısıyla bu bölümde ele alınacak olan eserlerin yazım dili Latince olacaktır.

Yine bu bölümde kendisinden kısaca bahsedilecek ve eserlerine değinilecek olan Kilise Babaları kronolojik olarak Tertullian, Kartacalı Cyprian, Jerome ve Hippolu Augustine'dir. Bu isimlerden Jerome ve Augustine, Batı Kilisesi'nin dört büyük Kilise Babasından ikisi kabul edilmektedir. Yine zikredilen isimlerden Tertullian ve Kartacalı Cyprian, İznik Konsili öncesinde; Jerome ve Hippolu Augustine ise İznik Konsili sonrasında yaşamış olan Kilise Babaları olarak ele alınacaktır.

Bir önceki başlıkta olduğu gibi burada da Yahudilik ve Yahudilerle ilgili olarak seçili eserlerden hareketle seçilmiş olan kavram ve konular ele alınacaktır. Bahsi geçen babaların eserlerinden hareketle yer verilecek olan kavram ve konular şunlardır: *Yasa, Şabat, Kurban, Sünnet, Putperestlik ve İki Ayır Ülüs.*

---

³⁷⁹ “An Exact Exposition of the Orthodox Faith”, 9/98.

Son olarak, tezin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunması amacıyla Grek Kilise Babaları bahsinde olduğu gibi bu başlık altında da Latin Kilise Babaları'nın hayatları ve eserlerine kısa bir şekilde yer verilecektir. Yine bir önceki başlıkta olduğu gibi bu başlıkta da Kitab-ı Mukaddes kanonizasyonunun tamalanmamış olması sebebiyle Yahudi Kutsal Metinleri'nden ya da Kitab-ı Mukaddes'ten yapılan alıntılarda, modern tercümelere başvurulmayacaktır. Bunun yerine eseri kaleme alan müelliflerin iktibas yaptığı şekilde aktarım yapılmasına riayet edilecektir.

2.5.2.1. *Tertullian ve Adversus Marcionem*

Tertullian'ın³⁸⁰ hayatı hakkındaki gerekli bilgilere üçüncü bölümde yer verilecek olması sebebiyle bu başlık altında hayatı ele alınmamıştır. Ayrıca Latin Kilise Babaları arasında İznik Konsili öncesinde kendisi ve Cyprian dışında yaşamış, eser kaleme almış ve hayatını kaybetmiş olan başka bir Kilise Babası bulunmamaktadır. Dolayısıyla da burada Tertullian'ın, Yahudilik ve Yahudiliğe yer verdiği bir diğer eseri olan *Adversus Marcionem* ele alınacaktır.

Adversus Marcionem, her ne kadar temelde Sinoplu Marcion'a karşı yazılmış bir eser olsa da, Hristiyanlık tarihinde ilk yazılı kanon derlemesi kabul edilen Marcion'un derlemesine yer vermesi, Marcion'un Yahudilik ile ilgili kanaatlerinin aktarılması ve bu aktarım yapılırken Tertullian'ın da Yahudilik ve Yahudilerle ilgili kendi fikirlerini yazıya dökmesi açısından önemlidir.

Bahsi geçen eser, Tertullian'ın en hacimli eseridir. Ayrıca onun, *De praescriptione* adlı eserinde belirli heresi gruplara karşı yazacağını söylediği ve kaleme aldığı müstakil çalışmalardan da birini oluşturmaktadır. Toplam beş ayrı kitaptan müteşekkil olan *Adversus Marcionem*'in ilk kitabı, Marcion'un Eski ve Yeni Ahit'in Tanrısı arasında kurduğu düalizmin reddedilmesi üzerinedir. Eserin ikinci kitabı ise dünyanın yaratıcısının, aynı zamanda iyi olan Tanrı'nın bizzat kendisi olduğu -asında Eski ve Yeni Ahit Tanrısı'nın aynı Tanrı olduğu- üzerine inşa edilmiştir. Üçüncü kitapta, Marcion'un kristolojik görüşleri ele alınmaktadır. Dördüncü ve beşinci kitaplarda ise Marcion'un Yeni Ahit'i üzerine eleştirel yorumlar ortaya konmakla beraber, Marcion'un bahsettiği gibi Eski ve Yeni Ahit Tanrı'sı arasında herhangi bir

---

³⁸⁰ Tertullian hakkında yapılmış Türkçe tez için bkz. Nuh Yılmaz, *Tertullian'ın Kristolojisi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

zıtlık olmadığı ve hatta Marcion'un kendi Yeni Ahit derlemesinin yine kendi heretik görüşlerini bizzat nakzettiği ifade edilmektedir.³⁸¹

Son olarak, *Adversus Marcionem*'den hareketle bu başlık altında ele alınacak olan kavramlar ise şunlardır: *Yasa, Şabat, Sünnet ve Kurban*.

Yasa

Tertullian, dördüncü kitabın birinci bölümünde Yeremya'dan aktardığı “*İşte, Yakup'un eviyle ve Yahuda'nın eviyle yeni bir ahit yapacağım günler yaklaşıyor, dedi Rab; [bu yeni ahit] onları Mısır diyarından çıkarmak amacıyla ayrıcalıklarına son verdiğim günde babalarıyla yaptığım ahde göre olmayacak.*” pasajının ardından eski yasanın geçici, yeni yasanın ise sonsuz olduğunu dile getirmektedir. Geçici olan eski yasanın ardından da sonsuz olan yeni bir yasanın geleceğini belirtmektedir.³⁸²

Yine Tertullian, *Adversus Marcionem*'in beşinci kitabının ikinci bölümünde Marcion'un kendi usulünce derlediği kanonda Pavlus'un mektuplarından kabul edip tasnif ettiği mektupların ilki olan³⁸³ Galatyalılara Mektup ile ilgili olarak Tanrı'nın Musa Yasa'nın emirlerini ilga ettiğini dile getirmektedir. Fakat Marcion'un iddia ettiği gibi bu ilganın Yahudilere has olan başka bir Tanrı'nın varlığını kanıtlamadığını da sözlerine eklemektedir. Buna göre Tertullian, Eski Yasa'nın hükmünün kaldırıldığını tamamen kabul etmekle birlikte “*eski şeyler gelip geçecek*” pasajından hareketle onun yerine yeni bir yasanın geçeceğinden haber verildiğini, “*Yasa ve peygamberler Yahya'ya kadardır*” pasajından hareketle de Mesih'le birlikte Eski Yasa'nın ilga edilip onun yerine müjdenin geçtiğini ifade etmektedir. Ayrıca Eski Yasa'nın ilgasının zorunlu olduğunu, çünkü Mesih'e inanılması için Eski Yasa'ya olan bağlılığın ortadan kaldırılması gerektiğini, bu ilganın da yine Yaratıcı tarafından yapıldığını beyan etmektedir. İşıya'dan paylaştığı “*Sen, Siyon'a en güzel haberleri getiren kişi, yüksek dağa çık; Sen, Yeruşalim'e müjdeyi veren kişi, sesini güçlü bir şekilde yükselt.*” pasajıyla da Tanrı'nın müjdeyi vaat etmiş olduğunu eklemektedir.³⁸⁴

³⁸¹ Quastensen, *Patrology: Volume II*, 2/273-274.

³⁸² Tertullian, “Against Marcion”, çev. DR. Holmes, *The Ante-Nicene Fathers: Volume III* (Edinburgh; Michigan: T&T Clark; W B. Eerdmans Publishing Company, 1993), 3/345-347.

³⁸³ Bülent Şenay, *İlk Râfîzî Hristiyan Kilisesi: Markûnilik* (Bursa: Verka Yayınları, 2003), 91.

³⁸⁴ Tertullian, “Against Marcion”, 3/431-433.

Şabat

Tertullian, dördüncü kitabın on ikinci bölümünde Tanrı'nın "*Ruhum sizin yeni aylarınızdan ve Şabatlarınızdan nefret ediyor.*" pasajından hareketle "*sizin Şabatlarınız*" ifadesiyle Tanrı'nın kendi Şabatını değil, insanların Şabatını kastettiğini söylemektedir. Çünkü Tertullian'a göre nefret edilen Şabat, Tanrı korkusu olmayan, günahkâr ve aynı zamanda Tanrı'yı diliyle sevip de kalbiyle sevmeyen bir ulus tarafından (Yahudiler) îfâ edilmiştir. Yine ona göre Tanrı, bu sebeple Yahudilerin Şabatı'nı ilga etmiş ve kendi Şabat'ını da hakiki olan Şabat olarak açıklamıştır.

Tertullian yukarıda geçen görüşlerine ilave olarak Mesih'in Yahudilerin Şabat'ına karşı duyduğu nefretin, Tanrı'nın da Yahudilerin Şabat'ından nefret etmesine dayandığını ifade etmektedir. Ayrıca Tanrı'nın geçmiş günlerde de Şabat'ı geçersiz kıldığı bazı olayların mevcut olduğunu söylemektedir. Örneğin Tanrı, Eriha'nın kuşatılması olayında Şabat'ın çiğnenmesine müsaade etmiş ve kuşatma bir Şabat günü yapılmıştır. Fakat bu örneklendirmenin ardından Tertullian, kuşatmanın Şabat'ta yapılmasına izin verenin Tanrı'nın bizzat kendisi olmasından hareketle Şabat'ı ilga etmeyi murad edip onun hükmünü kaldıranın da Tanrı kendisi olduğunu beyan etmektedir.³⁸⁵

Sünnet

Tertullian, birinci kitabın yirminci bölümünde Yeremya'dan "*Kendiniz için yeni bir ahit yapın, 'Rab için kendinizi sünnet edin ve kalbinizi, ğulfesinden temizleyin'*" pasajını paylaşarak asıl sünnetin kalbin temizlenmesi ile ilgili olduğunu, hakeza yenilenmenin de bu sünnetle olacağını beyan etmektedir.³⁸⁶

Beşinci kitap on üçüncü bölümde ise Yasa'nın Tanrısı'nın, sünnetin bedende değil ruhta yapılmasını emrettiğini ve lafızda değil mânâda (the spirit) aranmasını amaçladığını ifade etmektedir. Ayrıca Musa'nın "*Sünnet olun öyleyse, kalplerinizin katılığından*" ifadelerini de bu görüşü pekiştirmek amacıyla kullanmaktadır.³⁸⁷

Kurban

³⁸⁵ Tertullian, "Against Marcion", 3/362-364.

³⁸⁶ Tertullian, "Against Marcion", 3/285-286.

³⁸⁷ Tertullian, "Against Marcion", 3/456-459.

Bu kavramla ilgili olarak Tertullian, *Adversus Marcionem*'in ikinci kitabının on sekizinci bölümünde Tanrı'nın aslında kurbanlara ihtiyacı olmadığını fakat Yahudilerin putlara meyletmemesi, put yaparak ondan uzaklaşmamaları, günaha girmemeleri ve dizginlenebilmeleri için onlara kurbanı emrettiğini açıklamaktadır. “*Kurbanlarınızın çokluğunun benim için ne önemi var?*”, “*Sizin elinizden çıkanlara kim ihtiyaç duyar?*” pasajlarından hareketle de Tanrı'nın Yahudilerin elinden çıkan kurbanlara ihtiyaç duymadığını ve bu ritüelin, Tanrı için ehemmiyeti olmadığını ifade etmektedir. Aynı kitabın yirmi ikinci bölümünde de Tanrı'nın Yahudilere “*sizin kurbanlarınız*” demesinden hareketle, onların Tanrı'nın dinine göre değil, Yahudilerin kendi iradesine göre sunulduğuna işaret etmektedir. Bu sebeple de Yahudilerin kurbanlarının Tanrı tarafından kabul edilmediğini söylemektedir.³⁸⁸

Dördüncü kitabın birinci bölümünde ise Malaki'den “*Sizden memnun değilim, dedi Rab, ellerinizle sunduğunuz kurbanları da kabul etmeyeceği Güneşin doğuşundan batışına kadar, adım Gentileler arasında yücecek, ve her yerde benim adıma pâk bir kurban sunulacak*” pasajını aktararak buradaki kurbanın, temiz bir kalpten gelen basit bir duaya işaret ettiğini ifade etmektedir. Ve ayrıca yeniliğin sonucu olarak gelen her bir değişimin onun meydana geldiği unsurda başkalık ve farklılık oluşturduğu, önceki durumuyla zıt hale geldiği, buradan hareketle de kurbanın artık eski yasada bahsedildiği gibi olamayacağı, onun yerine yeni yasayla birlikte kalpten gelen bir dua formuna büründüğü beyan edilmektedir.³⁸⁹

2.5.2.2. Kartacalı Cyprian ve *Three Books of Testimonies Against the Jews*

Kartaca piskoposluğu yapmış olan ve Thascius Caecilius Cyprianus olarak da bilinen Cyprian,³⁹⁰ kendi aktarımına göre muhtemelen üçüncü asrın ilk on yılında Kartaca'da doğmuş ve aynı yerde büyümüştür.³⁹¹ Yaşadığı coğrafyada tanınmış bir retorik ve belagat ustası haline gelmiştir.³⁹² Ayrıca, ikinci Afrikalı Teolog olarak kabul edilen Cyprian, Tertullian'a olan bağlılığı ile de bilinmektedir.³⁹³ Zengin bir pagan

³⁸⁸ Tertullian, “Against Marcion”, 3/310-311.

³⁸⁹ Tertullian, “Against Marcion”, 3/345-347.

³⁹⁰ Kartacalı Cyprian hakkında yapılmış Türkçe tez için bkz. Merve Tay Yılmaz, *Kartacalı Cyprianus'un Ekleziyolojisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek L İsans Tezi, 2018).

³⁹¹ Panagiotis C. Christou, “Cyprian”, *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade (New York: Macmillan Publishing Company, 1987), 4/187-189.

³⁹² Quastensen, *Patrology: Volume II*, 2/341.

³⁹³ Quastensen, *Patrology: Volume II*, 2/340.

ailenin ferdi olan Cyprian, takriben 246 yılı civarında Hristiyan olmuştur.³⁹⁴ Ardından rahiplik için eğitim almaya başlayan Cyprian, 248 yılında veya 249 yılının başında Kartaca piskoposu olarak seçilmiştir.³⁹⁵ Decian zulmü sebebiyle bu görevde bir yıl kadar kalabilmiştir. Ardından 255 ve 256 yıllarında Kartaca'daki üç sinoda başkanlık yapmıştır.³⁹⁶ Papa Stephan'ın ölümünü takiben 257 yılında Curubis'e³⁹⁷ sürgün edilmiş, bir yıl sonra 258 yılında ise kafası kesilerek öldürülmüştür.³⁹⁸

Çok sayıda eser kaleme almış olan Cyprian'ın, Hristiyan bir rahip olduktan sonra yazdığı ilk eser, *De habitu virginum*'dur. Müstakil olarak belirli konular üzerine ise *De unitate ecclesiae*, *De oratione dominica* ve *De libra* gibi eseleri kaleme almıştır. Bu eserlerden *De unitate ecclesia*, kilise hakkında yazılan ilk müstakil eserdir. Bunlar dışında *De mortalitate*, *Ad Demetrianum* adlı eserleri de bulunmaktadır.³⁹⁹

Bu başlık altında Cyprian'ın atıfta bulunulacak olan eseri ise *Three Books of Testimonies Against the Jews*'dir. Muhtemelen 260 yılından önce Quirinus'un mektubuna cevaben kaleme alınan eser, kehanetlerde haber verilen Mesih'e eziyet eden İsrailoğulları'nın nankörlüğünden, katı kalpliliğinden, Tanrı'nın şehri olarak görülen Yeruslaim'e son verilmesinden ve İsrail'in yurtsuz kalacak olması gibi konulardan bahsetmektedir. Eser, üç kitaptan oluşması hasebiyle aşağıda ele alınırken birinci, ikinci veya üçüncü kitap belirtilerek ele alınacaktır.

Eserden hareketle Yahudilik ve Yahudilerle ilgili aşağıda yer verilecek olan kavram ve konular ise şunlardır: *Putperestlik*, *İki Ayrı Ulus*, *Yasa*, *Kurban* ve *Sünnet*.

Putperestlik

Cyprian üç kitaptan birincisinde, Yahudilerin Tanrı'yı bırakıp putların peşi sıra gittikleri için Tanrı'nın gazabına gark olduklarını söylemektedir. Buna delil olarak Yahudilerin çıkış kitabında Harun'a söyledikleri "*Bize öncülük edecek tanrılar var et ve*

³⁹⁴ V. Saxer, "Cyprian of Carthage", *Encyclopedia of Ancient Christianity*, ed. Angelo Di Berardino (Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014), 1/646-649.

³⁹⁵ Quastensen, *Patrology: Volume II*, 2/341.

³⁹⁶ Quastensen, *Patrology: Volume II*, 2/343.

³⁹⁷ Günümüzde Tunus'un Korba şehri.

³⁹⁸ Quastensen, *Patrology: Volume II*, 2/343.

³⁹⁹ Saxer, "Cyprian of Carthage", 1/646-649.

yap: bizi Mısır'dan çıkaran Musa'ya ne olduğunu bilmiyoruz.”⁴⁰⁰ ifadelerini aktarmaktadır. Aynı yerde Musa'nın da Rabb'ine şöyle dediğini eklemektedir:

“Ey kendisine dua ettiğim Rab, bu ulus büyük bir günah işledi. Kendileri için altından ve gümüşten tanrılar yaptılar. Şimdi sen onların günahını bağışlarsan, bağışla; fakat bağışlamayacak olursan, yazdığın kitabı benden al. Rab, Musa'ya şöyle dedi: Herhangi biriniz bana karşı bir günah işlerse, kitabım ondan alınacak.”⁴⁰¹

Cyprian yine Hâkimler kitabından ise şu alıntıyı paylaşarak görüşünü temellendirmeye çalışmaktadır:

“İsrail'in çocukları, babalarını Mısır diyarından kurtaran Rab Tanrı'nın nazarında kötü bir şey yaptılar. Yakınlarında bulunan ulusların tanrılarının peşinden gittiler. Rablerine karşı suç işlediler. Tanrı'yı bıraktılar ve Baal putuna hizmet ettiler.”⁴⁰²

İki Ayrı Ulus

Bu konu ile ilgili olarak Cyprian, peygamberler tarafından önceden haber verilmiş iki ulusun olduğunu; bunlardan birinin önce gelen, diğerinin ise sonra gelen ulus olduğunu; ilk ve eski olanın Yahudiler, son ve yeni olanın ise Gentileler olduğunu söylemektedir. Yaratılış kitabındaki “Rab Rebeka'ya dedi: Rahminde iki ulus var. Bu iki ulus senin karnındayken birbirinden ayrılacaktır. Bir ulus ötekine üstün gelecek; büyük olan küçük olana hizmet edecektir.”⁴⁰³ ifadelerini de bu açıklamanın delillerinden biri olarak aktarmaktadır.

Yasa

Cyprian, Musa'ya verilmiş olan ve önceki yasa olarak nitelediği yasanın ilga edildiğini, onun yerine yeni bir yasa verildiğini söylemektedir. Musa yasasının ilga edildiğine dair Yeşaya'dan “O zaman Yasa'yı öğrenmesinler diye mühürleyenler zuhur edecek. Ve o şöyle diyecek: Yakub'un evinden yüz çeviren Rabbi bekliyorum ve O'na

⁴⁰⁰ Cyprian, “The Treaties of Cyprian: Treatise XII(Three Books of Testimonies Against the Jews)”, *The Ante-Nicene Fathers: Volume V* (Michigan: William B. Eerdmans Publishing, ts.), 5/508.

⁴⁰¹ “Testimonies Against the Jews”, 5/508.

⁴⁰² “Testimonies Against the Jews”, 5/508.

⁴⁰³ “Testimonies Against the Jews”, 5/512.

güveneceği”⁴⁰⁴ pasajını paylaşmaktadır. Yeni bir Yasa’nın gelmiş olduğuna dair ise yine Yeşeya’dan “Yasa, Siyon’dan ve rabbin kılıcı ise Yeruslaim’dan çıkacak. Ve O, milletler arasında hükmü verecek.”⁴⁰⁵ ifadeleri ile düşüncesini desteklemeye çalışmaktadır. Bir başka dinî düzen ve yeni bir ahit verilmesi ile ilgili olarak Yeremya’dan da aşağıdaki pasajları aktararak konuyu nihayete erdirmektedir:

“İşte, günler geldi, dedi Rab. İsrail’in evi için ve Yahuda’nın evi için o gün babalarına emrettiğim böylece onları Mısır’dan alıp çıkardığım, ahdimde riayet etmemeleri sebebiyle de onları yok saydığım Yasa’dan farklı olarak Yeni bir yasa uygulayacağım [günler geldi], dedi Rab...”⁴⁰⁶

Kurban

Cyprian kurban konusu ile ilgili olarak, eski kurban geleneğinin ilga edildiğini ve bunun yerine yeni bir kurban geleneğinin kutlandığını söylemektedir. Bu görüşünü ispat etmek için Yeşeya kitabından şu ifadeleri aktarmaktadır: “Kurbanlarınızın çokluğunun benim için ne önemi var? dedi, Rab. Doydum; yakılmış koç kurbanlarınızı, kuzuların yağlarını, boğaların ve keçilerin kanlarını kabul etmeyeceğim; sizin ellerinizden çıkan bu şeylere kim ihtiyaç duysun?”⁴⁰⁷

Ayrıca kırk dokuzuncu mezmur olduğunu ifade ettiği “Boğaların etini yemeyeceğim, keçilerin kanını da içmeyeceğim; Tanrı’ya şükür kurbanı sunun ve En Yüce Olan için adaklarınızı yerine getirin; o kargaşa günlerinde beni anın, sizi kurtaracağım: ve siz beni yücelteceksiniz.”⁴⁰⁸ pasajlarını da paylaşmaktadır. Ardından Malaki kitabından şu ifadelerle de görüşünü desteklemeye devam etmektedir:

“Sizden memnun değilim ve ellerinizden çıkan sunuları kabul etmeyeceğim. Güneşin doğuşundan ve hatta aynı şekilde batışına kadar, adım Uluslar arasında yüceltilmektedir; her yerde adıma buhur kokuları ve temiz bir kurban sunulmaktadır, çünkü uluslar arasında adım yücedir, dedi Rab.”⁴⁰⁹

Sünnet

⁴⁰⁴ “Testimonies Against the Jews”, 5/510.

⁴⁰⁵ “Testimonies Against the Jews”, 5/510.

⁴⁰⁶ “Testimonies Against the Jews”, 5/511.

⁴⁰⁷ “Testimonies Against the Jews”, 5/512.

⁴⁰⁸ “Testimonies Against the Jews”, 5/512.

⁴⁰⁹ “Testimonies Against the Jews”, 5/512.

Cyprian sünnet bahsine gelindiğinde ise Yahudilere verilmiş olan bedensel sünnetin kaldırıldığını ve onun yerine ruhsal sünnetin verildiği ifade etmektedir. Bu görüş minvalinde Yeremya'dan “*Böylece Tanrı Yerus̄alim’de yaşıyan Yudah’ın erkeklerine şöyle dedi: Aranızda yeniliği diri tutun ve onu dikenlerin arasına ekmeyin; Tanrı için kendinizi ve kalbinizin ğulfesini sünnet edin; öfkem ateş gibi çıkmasın, sizi yakmasın ve onu söndürecek kimseler ortadan kalkmasın diye.*”⁴¹⁰ pasajlarını aktarmaktadır. Sonrasında ise Musa’nın, “*Son günlerde Tanrı sizin ve zürriyetinizin kalplerini sünnet edecek, Tanrınız olan Rabbi sevesiniz diye.*”⁴¹¹ sözlerini iktibas etmektedir. Ardından Tanrı tarafından yaratılmış ilk şey olan Âdem’in, Tanrı’yı memnun eden erdemli Habil ve Hanok’un, günahlar sebebiyle dünya mahvolurken insan neslinin kendisiyle muhafaza edildiği Nuh’un sünnetsiz olmasından bahsetmektedir. Ayrıca kadınların da sünnet olamayacağından hareketle tüm bu kimselerin Rabbin işaretiyle mühürlendiğini, dolayısıyla da aslolan sünnetin kalplerle ilgili olduğunu beyan etmektedir.⁴¹²

2.5.2.3. Jerome ve The Letters

Eusebius Hieronymus olarak da bilinen Jerome, yaklaşık olarak 347 yılında Dalmaçya⁴¹³ ve Pannoniya⁴¹⁴ sınırları arasında bulunan fakat yine bu yıllarda Gotlar tarafından yıkılan Stridon’da doğmuştur.⁴¹⁵ 360-367 yıllarına doğru Roma’da gramer ve retorik derleri almış, yine burada vaftiz olmuştur.⁴¹⁶ Yirmili yaşlarında Trier’de çalışmalarına devam etmiş ve ruhbanlık (monasticism) düşüncesinin etkisi altına girmiştir.⁴¹⁷ 374 yılında Antakya’ya giden Jerome, burada Grekçe öğrenmiş ve hayatının sonuna kadar sürecek olan Kitab-ı Mukaddes çalışmalarıyla ilgilenmiştir.⁴¹⁸

⁴¹⁰ “Testimonies Against the Jews”, 5/510.

⁴¹¹ “Testimonies Against the Jews”, 5/510.

⁴¹² “Testimonies Against the Jews”, 5/510.

⁴¹³ Günümüzde Arnavutluk, Hırvatistan’ın bir kısmı, Bosna-Hersek, Montenegro, Kosova ve Sırbistan’ı kapsayan eski Roma vilayeti.

⁴¹⁴ Günümüzde Doğu Macaristan, Batı Avusturya, Kuzey Hırvatistan, Kuzeydoğu Sırbistan, Kuzey Slovenya ve Kuzey Bosna-Hersek civarlarına denk düşen eski Roma vilayeti.

⁴¹⁵ J. Gribomont, “Jerome”, *Encyclopedia of Ancient Christianity*, ed. Angelo Di Berardino (Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014), 2/398-401.

⁴¹⁶ Johannes Quastensen, *Patrology: Volume IV* (Westminster, Maryland: Christian Classics, 1986), 4/213.

⁴¹⁷ John Buckler, “Jerome”, *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade (New York: Macmillan Publishing Company, 1987), 8/7-10.

⁴¹⁸ Buckler, “Jerome”, 8/7-10.

Daha sonra ciddi bir rahatsızlık geçiren Jerome, tedavi için gittiği Chalcis⁴¹⁹ civarındaki bir çölde münzevi olarak yaşamaya karar vermiştir.⁴²⁰ Asketizmle iştigal olurken, Septuagint'e müracaat etmeksizin Eski Ahit'i okuyabilmek amacıyla İbranice öğrenmiştir.⁴²¹ 378 yılında Antakya'ya geri dönmüştür. Burada rahip olarak atanan Jerome, Apollinaris ile birlikte biblikaI tefsire başlamıştır.⁴²² 381 yılında İstanbul'a seyahat eden Jerome, Nazianzusu⁴²³ Gregory ve Nyssalı⁴²⁴ Gregory ile tanışmış ve Origen'in Kitab-ı Mukaddes üzerine olan çalışmalarını tercüme etmeye başlamıştır.⁴²⁵ 382 yılında Roma'ya dönmüş, Papa Damasus'un kâatibi olmuş ve Yeni Ahit'in Eski Latince versiyonunu revize etme görevini üstlenmiştir. 389 yılında Roma'dan ayrılmış ve iki dindar Romalı kadınla birlikte Beytlehem'de iki manastır inşa etmiştir. Burada asketik bir keşiş hayatı yaşamaya başlayan Jerome, Kitab-ı Mukaddes üzerine yaptığı çalışmalara devam etmiş, onu Grekçe ve İbranice'den Latince'ye tercüme etmiştir.⁴²⁶ 420 yılında ise hayatını kaybetmiştir.⁴²⁷

Jerome'un yazdığı eserleri, dört başlık altında toplamak mümkündür. Buna göre o, Kitab-ı Mukaddes tercümeIeri ve çalışmalari, reddiye türü eserler, tarihsel çalışmalari ve son olarak mektuplar kaleme almıştır.⁴²⁸ Fakat bu başlıklar altında en önemlisi, Kitab-ı Mukaddes tercümeIeri ve incelemeleridir. Çünkü bu tercümeIeri onu biblikaI tefsirlerde başvurulan bir kişi haline getirmiştir. Bu alanda yaptığı en önemli çalışma ise Kitab-ı Mukaddes'in Latinceye tercümesi olarak bilinen Vulgate'dir.⁴²⁹ Papa Damasus'un isteği üzerine bu vazifeyi üstlenen Jerome, Latince tercümeIeri 382-405 yılları arasında tamamlamıştır.⁴³⁰ Yalnızca tercüme faaliyetleri ilde değil Kitab-ı Mukaddesi anlaşılır kılmakla da ilgilenen Jerome, Beytlehem'deki Hristiyan topluluğa Kitab-ı Mukaddes'in açıklamasıyla ilgili olarak altmış üç cilt tefsir ve birkaç yüz vaaz

⁴¹⁹ Günümüzde Halkida(Chalkida). Yunanistan'da Euboea bölgesel birliğinin yerel yönetimlerinden biri.

⁴²⁰ Buckler, "Jerome", 8/7-10.

⁴²¹ Buckler, "Jerome", 8/7-10.

⁴²² Buckler, "Jerome", 8/7-10.

⁴²³ Günümüzde Aksaray ilinin bir köyü. Diğer adıyla Bekârlar Köyü.

⁴²⁴ Günümüzde Aksaray ilinin Ortaköy ilçesinin Harmandalı kasabasına yakın bir yer olarak tarif edilmektedir.

⁴²⁵ Buckler, "Jerome", 8/7-10.

⁴²⁶ Buckler, "Jerome", 8/7-10.

⁴²⁷ David Pettus, "Jerome", *The Popular Encyclopedia of Church History*, ed. Ed Hindson - Daniel Mitchell (Eugene, Oregon: Harvest House Publishers, 2013).

⁴²⁸ Buckler, "Jerome", 8/7-10.

⁴²⁹ Buckler, "Jerome", 8/7-10.

⁴³⁰ Yalkut - Albinet, *Hristiyanlık Tarihi*, 198.

yazmıştır.⁴³¹ Reddiye türü eserleri arasında ise örnek olarak *Adversus Helvidium*, *Adversus Iovinianum* ve *Dialogus Adversus Pelagianos* söylenebilir. Tarihsel çalışmalarına ise antik dönemle ilgili olarak kendisine başvurulmuş Caesarealı Eusebius'un *Chronikoi kanones*'in tercümesine, kendi dönemine kadar yaptığı ilavelerden ötürü *Chronicles* adını verdiği eser örnek gösterilebilir.⁴³² Bir başka örnek olarak 392-393 yılları ortaya koyduğu ve ayrıca Hristiyan literatürünün tarihsel bir kataloğu olan *De viris illustribus* adlı eser söylenebilir.⁴³³ Ayrıca Jerome, kilise liderlerini ve rahipler sınıfını hicveden veya o zamanın dinî meselelerine hitap eden toplamda 154 mektup da kaleme almıştır.⁴³⁴

Bu çalışmada Jerome'un, kendisinden hareketle Yahudilik ve Yahudilerin ele alınacağı eseri ise mektupları olarak seçilmiştir. Ele Alınacak olan konular ise şunlardır: *Yasa ve Şabat*.

Yasa

Jerome'nin, Musa Yasası ile İsa'nın tebliği arasında farklılık gördüğü ve onları birbirinden ayırdığı göze çarpmaktadır.⁴³⁵ Örneğin Jerome, Keşiş Heliodoros'a yazdığı mektupta Eski Yasa'nın hükmü altında iken ona riayet etmeyen kâhinlerin topluluklarından dışlanıp taşlandığını, başlarının kesildiğini veya yasaya itaatsizliklerini kanlarıyla ödediğini dile getirmektedir. Fakat Yeni Yasa ile birlikte artık itaatsiz kimselerin cezalarının manevi kılıçla öldürülmek, kiliseden kovulmak ve doymak bilmeyen şeytanlar tarafından paramparça edilmek olduğunu yazmaktadır.⁴³⁶

Diğer bir mektubu olan Eustochium'a yazdığı mektupta ise Eski Yasa'nın farklı bir kutsallık ideali olduğunu, çünkü Eski Yasa'ya göre zürriyeti çok olanın kutsandığını fakat kısır olanın lanetlendiğini, yine imanlı kimselere zenginlik vaat edildiğini ve

---

⁴³¹ Buckler, "Jerome", 8/7-10.

⁴³² Michael P. McHugh, "Jerome", *Encyclopedia of Early Christianity* (Great Britain: Routledge, 1999).

⁴³³ Buckler, "Jerome", 8/7-10.

⁴³⁴ Buckler, "Jerome", 8/7-10.

⁴³⁵ Nitekim Jerome, *Against Jovinianus* adlı kitabında da Eski Yasa'nın hükümlerinin düştüğünü Müjde'nin (İncil) hükümlerinin başladığını söylemektedir. Ayrıca dünyevi öğretiyle hüküm süren Yasa'nın (Eski Yasa) ölüm kılıcı tarafından takip edildiğini, Müjdenin hüküm sürdüğü uhrevi mirasın ise manevi hikmetin peşinden gittiğini dile getirmektedir. bkz. Jerome, "Against Jovinianus", *The Nicene and Post-Nicene Fathers: Volume VI*, ed. Philip Schaff - Henry Wace (Michigan: WM. B. Eerdmans Publishing Company, 1989), VI/368-369.

⁴³⁶ Jerome, "Letters", çev. W.H. Fremantle vd., *Nicene-Post Nicene Fathers: Volume VI* (New York: The Christian Literature Company, 1893), 6/16.

onların arasında zayıf kimse bulunmayacağını aktarmaktadır. Fakat Yeni Yasa'ya göre ise hadımların, oğullar ve kızlar yerine kendilerine cennette yer edineceklerinin vaat edildiğini, fakir olanların kutsandığını, zayıf olanların güçlü sayıldığını ifade etmektedir. İlerleyen cümlelerde de konuyu bakirelik -dolayısıyla da evlenmememe- ve onun önemi ile ilişkilendirmektedir.⁴³⁷

Paulinus'a yazdığı bir mektupta ise Eski Yasa'nın kitaplarından bazılarında değinmekte ve onların neye delalet ettiklerini yazmaktadır. Örneğin Yaratılış kitabının açıklanmaya gerek duyulan bir kitap olmadığını, basit ve sade olduğunu; dünyanın yaratılışı, insan ırkının kökeni gibi konulardan bahsettiğini söylemektedir. Çıkış kitabının da aynı açıklıkta olduğunu; on felaket, on emir ve birtakım sırlı ve ilahi emirlerden bahsettiğini beyan etmektedir. Levililerin manasının da aşikâr olduğunu; bahsettiği her kurban ve hatta Harun'un kıyafetleri ile ilgili içerdiği her kelimeye rağmen, Levililerle ilgili tüm düzenlemelerin ilahi şeylerin sembolleri olduğunu ifade etmektedir. Sayılar kitabının da aynı şekilde olduğunu sözlerine eklemektedir. Tesniye'ye dair ise onun, ikinci yasa veya müjde (gospel) yasasının ön habercisi olduğu yorumunu yapmaktadır. Ardından, "*önceden bilinen bu şeylerle eski hakikatler yeni bir aydınlığın içine yerleştirilmiş değil midir?*" diyerek Eski Yasa'nın inşa olunduğu dönemde bile Yeni Yasa'ya işaretle bulunduğuna delalet etmektedir.⁴³⁸

Şabat

Jerome, Nepotian'a yazdığı mektupta birçok kilisenin inşa edildiğinden ve bu kiliselerin iç kısımları ile duvarlarının süslendiğinden bahsetmektedir. Kiliselerin süslenmesine karşı olan Jerome, kiliseleri süsleyenlerin, eylemlerini Yahudiye'deki mabetten hareketle temellendirilemeyeceğini söylemektedir. Çünkü ona göre kiliselerin süslenmesi maddi bir iştir. Nasıl ki Yahudilerin batıl inançlarını reddetmek gerekiyorsa, onların maddi iş ve fiillerini de reddetmek gerekmektedir. Dolayısıyla da Pavlus'un "*Yasa'nın manevi/ruhsal olduğu*" sözlerinde geçtiği üzere, İsa'nın da Eski Yasa ile ilgili meselelere Davud'un "*Yasa dışındaki harika şeyleri görebileyim diye gözlerimi açın*" sözlerindeki gibi baktığını aktarmakta, dolayısıyla İsa'nın, Şabat'ı da bu şekilde terk edilmesi gereken bir şeymiş gibi yorumladığını ifade etmektedir. Ayrıca Jerome'a

---

⁴³⁷ Jerome, "Letters", 6/30.

⁴³⁸ Jerome, "Letters", 6/99.

göre Yahudilerin batıl inançlarını reddederken onlara ait dünyevi fikir ve inançları da reddetmek gerekmektedir. Fakat bu durumun aksine şayet bir kişi Yahudilerle ilgili maddi şeyleri kabul edecekse, o halde onların batıl inançlarını da kabul etmelidir.⁴³⁹ Sonuç olarak Eski Yasa'nın Şabat'ı, Jerome açısından makbul ve muteber değildir.

2.5.2.4.Hippolu Augustine ve *The City of God* (18.Kitap-46.Bölüm)/*Against the Jews*

Tam adı Aurelius Augustinus olan Augustine,⁴⁴⁰ 354 yılında Numidya eyaletine bağlı olan Tagaste⁴⁴¹ adındaki küçük bir şehirde doğmuştur.⁴⁴² Pagan bir baba ve Hristiyan bir annenin oğlu olarak dünyaya gelen Augustine, ilk eğitimlerinin ardından yüksek ilim tahsil etmek için gittiği Kartaca'da retorik ve hukuk eğitimi almış, yine burada Maniheizm'in hayranı olmuştur.⁴⁴³ Ardından Skeptiklerle ilgilenen Augustine, Kartaca'dan ayrılıp Milan'a seyahat ettiğinde bu kez de Milan Başpiskoposluğu'nda bulunan Ambrose'tan, onun Kitab-ı Mukaddes'i yorumlama usulünden ve yine Ambrose'un kilisesinde müziğin kullanımından etkilenmiştir.⁴⁴⁴ Nitekim bu etkilenmenin ardından Ambrose'un Hristiyan vaftizi ve kiliseye kabul derslerine devam eden Augustine, 387 yılında Ambrose tarafından vaftiz edilerek Hristiyan olmuştur.⁴⁴⁵ 391 yılında Hippo'ya⁴⁴⁶ geçen ve kendisine rahiplik görevi verilen Augustine, 395 veya 396 yılında ise piskopos yardımcısı olarak atanmış, 397 yılı itibarıyla de piskoposluk bölgesinin yönetimindeki tek kişi haline gelmiştir.⁴⁴⁷430 yılında ise hayatını kaybetmiştir.⁴⁴⁸

Çok sayıda eser kaleme alan Augustine'in, en bilinen üç çalışması *Confessions* (t.İtiraflar), *De Trinitate* (Teslis Üzerine) ve *The City of God* (t. Tanrı'nın Şehri; Lat. De civitate Dei)'dir. *Confessions*, yalnızca otobiyografik ve literal bir öneme sahip olmayıp aynı zamanda kötülüğe bakış, yaratılış, zaman, lütuf ve ruhun Tanrı'ya yolculuğu gibi

⁴³⁹ Jerome, "Letters", 6/94.

⁴⁴⁰ Augustine hakkında yapılan Türkçe tez çalışması için bkz. Fatih Yeşilyaprak, *Aziz Augustinus ve Asli Günah Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek L İsans Tezi, 2004).

⁴⁴¹ Günümüzde Cezayir'in Suk Ahras vilayetinin Suk Ahras isimli merkezi şehri.

⁴⁴² Benjamin B. Warfield, "Augustine", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons, 1910), 2/219-224.

⁴⁴³ Warren Thomas Smith, "Augustine of Hippo", *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade (New York: Macmillan Publishing Company, 1987), 1/520-527.

⁴⁴⁴ Smith, "Augustine of Hippo", 1/520-527.

⁴⁴⁵ A. Trape, "Augustine of Hippo", *Encyclopedia of Ancient Christianity*, ed. Angelo Di Berardino (Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014), 1/292-299.

⁴⁴⁶ Günümüzde Cezayir'in Annaba bölgesi ve aynı isimli şehri.

⁴⁴⁷ Trape, "Augustine of Hippo", 1/292-299.

⁴⁴⁸ Trape, "Augustine of Hippo", 1/292-299.

konuları da bünyesinde barındırmaktadır. Augustine'in temel dogmatik çalışması olarak kabul edilen, Batı'nın teslis teolojisine belirleyici bir şekilde tesir eden *De Trinitate* ise, Teslis'in tasviri olarak insanoğlunun psikolojik manada açıklanmasından; Kutsal Ruh'un kişisel özelliklerinden ve Baba ile Oğlun birliğinden bahsetmektedir.⁴⁴⁹ Bu eserler dışında *Tractates on the Gospel of John* (t. Yuhanna İncili Üzerine Risaleler), *Expositions of the Psalms* (t. Mezmurlara Dair İzahatlar), De Genesi (t. Yaratılış Üzerine) isimli çalışmaları da bulunmaktadır.⁴⁵⁰

Bu başlıkta Augustine'in Yahudilik ve Yahudiler konusunda kendisinden istifade edilecek olan eseri ise *The City of God* adlı çalışmasıdır. Eser, Kitab-ı Mukaddes, Yunan ve Roma dünyasına odaklanan üç merkeze sahiptir.⁴⁵¹ Temel fikri ise Tanrı'nın inayetinin beşeri tarihi aydınlatması ve ona yol göstermesidir.⁴⁵² Eserdeki tarih, 'benlik' ve 'Tanrı sevgisi' olarak iki sevgi üzerine inşa edilmiş iki şehre ayrılmaktadır. Yine bu tarih, beş önemli safha ihtiva etmektedir: yaratılış, meleklerin ve insanın günahı, Mesih'in gelişine hazırlık, Enkarnasyon ve kilise, nihai kader. Augustine, zikredilen safhaları karşılaştırmakta, akıl ve iman ışığında tarihin en büyük problemleri olan günahlara, kötülüğün varlığına, iyi ve kötü arasındaki savaşa çözümler sunmaya çalışmaktadır.⁴⁵³

Augustine'in mezkûr eseri, ilk beş kitapta apolojetik, 11-22. Kitaplar arasında teolojik, Tanrı Devleti ve Dünyevi Devlet arasında politik bir alaka kurulması açısından ise siyasi bir karakter arz etmektedir.⁴⁵⁴ Bir bütün olarak bu eser, iki temel kısımdan, beş bölüm ve yirmi iki kitaptan oluşmaktadır.⁴⁵⁵ İlk kısım onuncu kitaba kadar olup, paganizm eleştirisi ve reddiyesi ihtiva etmektedir.⁴⁵⁶ Kendi içerisinde de iki alt bölüme ayrılan bu kısımda birinci bölümde yer alan 1-5.kitaplar toplumsal akametten; ikinci bölümde yer alan 6-10.kitaplar ise paganizmin ruhsal kısırlığından bahsetmektedir. On birinci kitaptan yirmi ikinci kitaba kadar olan ikinci kısım ise, yine kendi içinde üç alt

---

⁴⁴⁹ Trape, "Augustine of Hippo", 1/292-299.

⁴⁵⁰ Trape, "Augustine of Hippo", 1/292-299.

⁴⁵¹ John O'meara, *Charter of Christendom: The Significance of the City of God* (New York: The Macmillan Company, 1961), 31.

⁴⁵² Quastensen, *Patrology: Volume IV*, 4/363.

⁴⁵³ Quastensen, *Patrology: Volume IV*, 4/363.

⁴⁵⁴ Emine Saadet Öner, *Augustinus'un Tanrı Devleti* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 93.

⁴⁵⁵ Trape, "Augustine of Hippo", 1/292-299.

⁴⁵⁶ Quastensen, *Patrology: Volume IV*, 4/363.

bölüme ayrılmaktadır.⁴⁵⁷ Bu kısımdaki kitaplar Kitab-ı Mukaddes'te geçen Yahudi orijinli zaman ve sonsuzluğun tarihini ihtiva etmektedir.⁴⁵⁸ Yine bu kısım, Hristiyan doktrininin izah edilmesi ve savunulmasını içermektedir.

Aşağıda *The City of God*'ın hem 'Against the Jews' başlıklı on sekizinci kitabından hem de diğer bölümlerinden hareketle ele alınacak olan kavramlar şunlardır: *Yasa, Şabat ve Kurban*.

Yasa

Augustine, *The City of God*'ın yirminci kitabının yirmi sekizinci bölümünde Musa Yasası'nın dünyevi bir yorumla nefret edilen bir söylentiye dönüşmesini engellemek için manevi olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre Musa Yasası ile amaçlanan şeylerden biri, yasanın manevi olarak yorumlanmasının Yahudilere öğretilmesinin amaçlanmasıdır.⁴⁵⁹ Yahudilerin, Yasa'yı dünyevi sözlerin manevi olan suretleri olarak görmeksizin maddi ve dünyevi olarak anlayıp, küstahça bir şekilde "*Tanrı'ya hizmet etmek boşunadır. Onun buyruğuna riayet etmemizin ve her şeye kâdir Tanrı'nın huzuruna varmadan önce yalvararak yürümümüzün ne faydası var?...*"⁴⁶⁰ gibi şeyler dile getirdiklerinden bahsetmektedir. Yahudilerin, Musa Yasası'nı dünyevi olarak anlamaları nedeniyle Tanrı'ya karşı anlamsız şeyler söylediklerini ifade etmektedir.⁴⁶¹

Yirminci kitabın yirmi dokuzuncu bölümünde, Yahudilerin, Musa'nın Yasası'na dikkat etmeleri konusunda ikaz edilmelerine rağmen Yasa'yı manevi olarak ve doğru bir şekilde anlayamadıklarından bahsetmektedir. Bu bahsin üzerine "*Ve işte, size Rabbin geleceği büyük ve aşikâr günden önce Tişbitli Eliyas'ı göndereceğim: ve o, babanın kalbini oğluna döndürecek, bir adamın kalbi en yakın akrabalarına dönecek, gelip dünyayı tamamıyla yok etmeyeyim diye.*"⁴⁶² pasajını paylaşmaktadır. Akabinde, dünyanın sonundaki yargılanmadan önce Yahudilerin de gerçek Mesih'e inanacaklarını ve bunun Yasa'yı onlara açıklayacak olan Eliyas sayesinde olacağını söylemektedir.

⁴⁵⁷ Quastensen, *Patrology: Volume IV*, 4/363.

⁴⁵⁸ O'meara, *Charter of Christendom: The Significance of the City of God*, 31.

⁴⁵⁹ Augustine, "The City of God", *Nicene and Post-Nicene Fathers: Volume II* (Michigan: William B. Eerdmans Publishing, 1993), 2/447.

⁴⁶⁰ "The City of God", 2/448.

⁴⁶¹ "The City of God", 2/447-448.

⁴⁶² "The City of God", 2/448.

Kurtarıcı Elias'ın geleceği ve Yasa'yı manevi bir şekilde açıklayacağı fakat Yahudilerin şu anda onu dünyevi olarak anlamaya devam ettiğini ifade edilmektedir. *"Babanın kalbi oğluna döndürülecek"* beyanındaki 'oğul'dan kastın ise Yahudiler olduğunu ve onların kalplerinin babalarına döndürülmesinin de aslında Yasa'yı babaları gibi yani peygamberler ve Musa gibi anlayacakları manasına geldiğini aktarmaktadır.⁴⁶³

Şabat

Augustine, yirmi ikinci kitabın otuzuncu bölümünde, daimi ve sonsuz bir Şabat'tan bahsetmektedir. *"Tanrı yaptığı tüm işlerden yedinci günde dinlenmeye çekildi. Yedinci günü takdis etti ve kutsadı: çünkü Tanrı o gün yapmaya başladığı tüm işleri bırakıp istirahat etmişti."*⁴⁶⁴ pasajını paylaşarak Hristiyanların kendisinin yedinci gün olduğunu, Tanrı'nın lütfu ve takdisi ile dolup tazelandiklerini, böylece onun Tanrı olduğunu bildiklerini, onunla ihya olup, lütfu ile mükemmelleştiklerini beyan etmektedir.⁴⁶⁵ Akabinde ise Hezekiel'de geçen *"Ve Şabatlarımı benimle ve onlar arasında bir işaret olarak verdim, belki benim onları kutsayan Tanrı olduğumu bilirler diye."*⁴⁶⁶ cümlelerinden hareketle Hristiyanların, Şabat'ı güzel bir şekilde dinlenerek⁴⁶⁷ ve Tanrı'yı bilerek (Mesih'in Tanrı olduğunun bilinmesi kastediliyor) mükemmelleştirdiğini söylemektedir.⁴⁶⁸

Augustine, çağların günler gibi olduğunun düşünülmesi durumunda, yani Kutsal Metinlerde geçen zaman periyotları dikkate alındığında yedi dönemin olduğunu ve bunlardan ilk çağın (yani ilk günün) Âdem'den tufana kadar geçen süreyi kapsadığını beyan etmektedir. İkinci çağın (günün) ise tufandan İbrahim'e kadar olan periyodu karşıladığını; İbrahim'den Mesih'in gelişine kadar olan sürede ise üç periyodun daha olduğunu, bunların ise İbrahim'den Davut'a, Davut'tan sürgün dönemine ve son olarak sürgün döneminden İsa'nın doğumuna kadar olduğu yorumunu yapmaktadır. Böylece

---

⁴⁶³ "The City of God", 2/448.

⁴⁶⁴ "The City of God", 2/509-511.

⁴⁶⁵ "The City of God", 2/511.

⁴⁶⁶ "The City of God", 2/509-511.

⁴⁶⁷ Dinlenme günü olarak yedinci gün Şabat yerine Pazar gününü ikame eden Hristiyanlara hayret edilmesi gerektiğini söyleyen Crescas, On Emir arasında Şabat'ın da bulunduğunu ve dolayısıyla ona riayet etmenin zorunlu olduğunu söylemekte ve Hristiyanların böyle bir değişikliği nasıl yapabildiğini sorgulamaktadır. Şabat'ın anlamının, o gün bütün işlerden uzak kalmak olduğunu dile getiren Crescas, Tanrı'nın dinlenme günü olarak seçtiği Şabat yerine, yaratma işine başladığı gün olan Pazar'ın seçilerek ikame edilmesinin "dinlenmenin" anlamına uygun olmadığını ifade etmektedir. bkz. Crescas, 75.

⁴⁶⁸ "The City of God", 2/511.

beş periyodun tamamlandığını ve altıncısının ise şu an geçip gitmekte olan süreyi kapsadığını, dolayısıyla da onu tamamıyla ölçmenin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Bu periyottan sonra Tanrı'nın dinlenmeye çekileceğini ve bunun da yedinci günü oluşturacağını söylemektedir. Tanrı'nın aynı günde Hristiyanlara kendisiyle birlikte dinlenme bahşedeceğini, bu yedinci günün ise akşamla değil, Rabbin (Mesih'in) günü olan sekizinci ve sonsuz günle sona ereceğini dile getirmektedir. Yine bu sekizinci günün Mesih'in dirilişiyle kutsallaşmış olduğunu, ayrıca bu sonsuz dinlenme gününün yalnızca ruhla değil bedenle de olacağını söylemektedir. Son olarak sekizinci günde Hristiyanların istirahat edeceklerini ve anlayacaklarını, anlayacaklarını ve seveceklerini, seveceklerini ve hamd edeceklerini ifade ederek sözlerini noktalamaktadır.⁴⁶⁹

Kurban

Augustine, mezmurlarda geçen “*Rabbe dedim: Sen benim Tanrım'sın. Benim iyiliğime ihtiyaç duymazsın.*”⁴⁷⁰ pasajını aktardıktan sonra Tanrı'nın ne sığırlara ve hayvanlara, ne dünyevi ve maddi şeylere, ne de bir adamın erdemliliğine ihtiyaç duymadığını söylemektedir. Akabinde Tanrı'nın öldürülmüş kurbanlar değil, pişmanlık duyan bir kalpten gelen kurbanları istediğini, Tanrı'nın arzu etmediği kurbanın (cismani) aynı zamanda Tanrı'nın arzu ettiği kurbanın (manevi) işareti olduğunu dile getirmektedir. Tanrı'nın cismani kurbanları arzu etmemesine rağmen, ahmak insanların Tanrı'nın kendisinin memnun edilmesi için bu türdeki kurbanları emrettiğini düşündüklerini aktarmaktadır. Ona göre Tanrı, pişmanlık duyan ve tövbekâr bir üzüntüyle mütevazı hale gelen bir kalbi arzu etmektedir. Dolayısıyla kalbin böylesi kurbanlarla sembolize edildiğini ve Tanrı'nın da bu sembolize edilen kurbanları arzu ettiği ifade edilmektedir.⁴⁷¹

Augustine'e göre kurban olarak meşhurlaşan ritüel, aslında gerçek kurbanın bir sembolüdür. Tapınak ve mabet kurbanları da, Tanrıyı ve komşuları sevmeye işaret etmektedir. Yine Augustine'e göre, kendisine hâkim olunup ıslah edilen bir beden de kurbandır. Ruhun, bedeni bir köle ve vasıta olarak doğru şekilde kullanması da bir

---

⁴⁶⁹ “The City of God”, 2/511.

⁴⁷⁰ “The City of God”, 2/183.

⁴⁷¹ “The City of God”, 2/183.

kurbandır. Son olarak gerçek kurban, kişinin kendisi ve başkaları için, Tanrı'ya referansta bulunarak iyi işler yapmasıdır.⁴⁷²

---

⁴⁷² "The City of God", 2/183-184.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADVERSUS JUDAEOS'TA YAHUDİLİK VE YAHUDİLER

3.1.Tertullian'ın Hayatı, Eserleri, Hristiyan Teolojisi'ne Katkıları ve Kartaca'da Yahudi Varlığı

Tertullian, Türkiye'deki tez çalışmaları arasında ele alınan yeni simalardan biridir. Hayatı, eserleri ve kristolojik görüşleri açısından bir tez çalışması olarak ilk defa 2018 yılında Nuh Yılmaz'ın *Tertullian'ın Kristolojisi*⁴⁷³ isimli doktora çalışmasında ele alınmıştır. Bu çalışma Tertullian'a dair birçok bilgiyi genel anlamda haizdir. Biyografik anlamda ve bazı yönlerden Tertullian'ı ele alan birtakım tezler de mevcuttur. Bunlar arasında Merve Tay Yılmaz'ın *Kartacalı Cyprianus'un Ekleziolojisi*,⁴⁷⁴ Bilal Toprak'ın *Montanizm: İlk Dönem Apokaliptik Bir Reform Hareketi*,⁴⁷⁵ Osman Eraslan'ın *Karl Rahner'in Teolojik Görüşleri ve Hristiyan İlahiyatına Katkıları*,⁴⁷⁶ Halit Ahmet Çiftçi'nin *Bir Hristiyan Apolojist Olarak Aziz Justin Martyr*⁴⁷⁷ gibi tez çalışmalarından bahsedilebilir. Bu çalışmalardan hareketle Tertullian'ın hayatı, eserleri gibi konular için ayrı bir bölüm oluşturmanın gerekli olmadığı kanaatine varılmıştır. Fakat çalışmanın anlaşılmasına hazırlık mahiyetinde bazı bilgilere kısaca yer verilecektir. Bu bilgilerden bir kısmı Tertullian'a yer verirken, bir kısmı da Kuzey Afrika'da Yahudilerin varlığına odaklanacaktır.

3.1.1.Hayatı

Tertullian hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle de doğum ve ölüm tarihi kesinlik içermemektedir. Takriben 155-222 yılları arasında yaşamış olabileceğine dair bilgiler bulunmaktadır.⁴⁷⁸ Jerome'dan aktarıldığına göre Tertullian,

---

⁴⁷³ Yılmaz, *Tertullian'ın Kristolojisi*.

⁴⁷⁴ Tay Yılmaz, *Kartacalı Cyprianus'un Ekleziolojisi*.

⁴⁷⁵ Bilal Toprak, *Montanizm: İlk Dönem Apokaliptik Bir Reform Hareketi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek L İsans Tezi, 2011).

⁴⁷⁶ Osman Eraslan, *Karl Rahner'in Teolojik Görüşleri ve Hristiyan İlahiyatına Katkıları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

⁴⁷⁷ Çiftçi, *Bir Hristiyan Apolojist Olarak Aziz Justin Martyr*.

⁴⁷⁸ Bertrand Margerie, *An Introduction to the History of Exegesis : The Latin Fathers* (Petersham : Saint Bede's Publications, 1995), 2/11.

Kuzey Afrika'nın Kartaca eyaletinde doğmuştur.⁴⁷⁹ Çalışmalarını İmparator Septimus Severus (193-211) ve Antonius Caracalla (211-217) dönemlerinde kaleme almıştır.⁴⁸⁰ Tarihten Felsefeye, Latince'den Grekçeye, Retorik'ten Hukuk'a kadar birçok alanla ilgilenmiştir.⁴⁸¹ Anne ve babası pagan olan Tertullian'ın, miladi 193 yılı -ya da 195⁴⁸²- civarında Hristiyan olduğu ifade edilmektedir.⁴⁸³ Jerome tarafından *De viris illustribus*'da aktarıldığına göre kendisi hakkında bir rahipliğe atanma töreninden, dolayısıyla da bir rahip olduğundan bahsedilmektedir.⁴⁸⁴ Fakat genel kanaate göre kendisinin rahip sınıfından olmadığı görüşü ağır basmaktadır.⁴⁸⁵ Miladi 207 yılı civarında ise Montanist olduğu, daha sonra da bu grup arasından sonradan Tertullianistler olarak isimlendirilecek bir grubun başı haline geldiği bilinmektedir.⁴⁸⁶ Vefatının ise yukarıda belirtildiği gibi takriben miladi 220'den sonra olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁸⁷

3.1.2.Eserleri

Tertullian'ın günümüze 31 eserinin ulaştığı ve bu eserlerden 28'inin Latince, 3'ünün ise Grekçe olduğu bilinmektedir. Tertullian'ın günümüze ulaşan tüm çalışmalarının polemik türünde olduğu ifade edilmektedir.⁴⁸⁸ Bu görüşün aksine Tertullian'ın eserleri, bazı araştırmacılar tarafından muhtevasına göre üç ana kategoriye ayrılmaktadır: bunlardan ilki apolojetik eserler, ikincisi doktrinal ve polemik türü eserler, üçüncü olarak ise ahlaki ve asketik eserler.⁴⁸⁹ Her ne kadar böyle bir ayırım yapılsa da bu ayırımın Tertullian'ın tüm eserlerini kapsamadığı da bilinmelidir.⁴⁹⁰

Öte yandan onun eserlerinin kronolojik olarak tasnifi de söz konusudur. Buna göre onun, miladi 197'e tarihlendirilen *Ad Nationes* ve *Apologeticum* adlı iki

⁴⁷⁹ P. Siniscalco, "Tertullian", *Encyclopedia of Ancient Christianity*, ed. Angelo Di Berardino vd. (Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014), 716-723.

⁴⁸⁰ Siniscalco, "Tertullian", 716-723.

⁴⁸¹ Siniscalco, "Tertullian", 716-723.

⁴⁸² Frank F. Flinn, "Tertullian of Carthage", *Encyclopedia of Catholicism*, ed. J. Gordon Melton (United States: Facts on File Publishing, 2007), 594-595.

⁴⁸³ Quastensen, *Patrology: Volume II*, 2/246.

⁴⁸⁴ Timothy David Barnes, *Tertullian: A Historical and Literary Study* (New York: Oxford University Press, 1971), 57; Quastensen, *Patrology: Volume II*, 2/247.

⁴⁸⁵ Quastensen, *Patrology: Volume II*, 2/247.

⁴⁸⁶ Quastensen, *Patrology: Volume II*, 2/247.

⁴⁸⁷ John Douglas Morrison, "Tertullian", *The Popular Encyclopedia of Church History*, ed. Ed Hindson - Daniel Mitchell (Eugene, Oregon: Harvest House Publishers, 2013).

⁴⁸⁸ Quastensen, *Patrology: Volume II*, 2/247.

⁴⁸⁹ Siniscalco, "Tertullian", 716-723.

⁴⁹⁰ Siniscalco, "Tertullian", 716-723.

apolojeticinin en erken tarihli eserleri olduğu düşünülmektedir. Yine 197 yılına veya 202/203 yıllarına tarihlendirilen *Ad Martyras* ile bu tezde Adversus Judaeos geleneğinin bir örneği olarak ele alınan, ayrıca 200 ya da 197⁴⁹¹ yılından öncesine tarihlendirilen *Adversus Iudaeos* da Tertullian'ın erken dönem eserlerindedir.⁴⁹² Miladi 200'den önceki son eserinin ise *De Testimonio Animae* olduğu düşünülmektedir. Miladi 200 ve 206 arasında ise *De Spectaculi*, *De Oratione*, *De Patientia*, *De Paenitentia*, *De Cultu Feminarum*, *Ad Uxorem*, *De Baptismo*, *De Praescriptione Paereticorum*, *Adversus Hermogenem* adlı eserleri yazmış olabileceği ifade edilmektedir. Miladi 207-212 yılları arasında ise Adversus Marcionem'in ilk dört kitabını, *Adversus Valentinianos*, *De Anima*, *De Carne Christi*, *De Resurrectione Mortuorum* ve son olarak *Adversus Marcionem*'in beşinci kitabını kaleme aldığı aktarılmaktadır. Montanist olduğu dönemde kaleme aldığı eserler arasında ise *De exhortatione castitatis*, *De virginibus velandis*, *De corona*, *Scorpiace*, *Ad Scapulam* ve *De idolatria* adlı bazı eserleri zikredilmektedir.⁴⁹³ Son eserleri arasında ise *De Spedilium*, *De Paradiso*, *Adversus Apelleiacos*, *De Censu Animae*, *De Fato*, *Ad Amicum Philosophum*, *De Ecstasi* adlı eserler bulunmaktadır.

Alman Teolog ve Kilise Tarihçisi Dr. August Neander de kronolojik tasnife⁴⁹⁴ benzer bir ayırım yaparak Tertullian'ın eserlerini, Hristiyanların putperestlerle ilişkileri ile ilgili eserler; Hristiyanlar, kilise yaşamı ve kilise tarihi ilgili eserler; dogmatik ve hem dogmatik hem de ihtilafli eserler olmak üzere üç başlığa ayırmaktadır.⁴⁹⁵ Neander'in bu üç başlık altındaki eserleri de yine kendi içinde Tertullian'ın Montanist olmadan önceki ve Montanist olduğu dönemdeki eserleri olarak ikiye ayırdığı; Adversus Judaeos'a ise Montanist olduğu dönemin eserleri arasında yer verdiği de görülmektedir.⁴⁹⁶

Çalışmaları Kilise Tarihi ve Kilise Babaları üzerine yoğunlaşan İngiliz Rahip Kaye'nin da Tertullian'ın eserlerini: 1) Muhtemelen Montanist olmadan önce kaleme

⁴⁹¹ E. Glenn Hinson, "Tertullian", *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade (New York: Macmillan Publishing Company, 1987), 14/406-408.

⁴⁹² Siniscalco, "Tertullian", 716-723.

⁴⁹³ Siniscalco, "Tertullian", 716-723.

⁴⁹⁴ Kronolojik tasniften farklı olarak Hinson'ın sınıflandırmasına göre Tertullian'ın eserleri; Hristiyanlık lehine apolojiler, Hristiyan yaşamına dair müstakil eserler ve heretik karşıtı çalışmalar olarak üç başlıkta ele alınabilir. bkz. Hinson, "Tertullian", 14/406-408.

⁴⁹⁵ Tertullian, *An Answer to the Jews* (Minnesota, USA: Lighthouse Christian Publishing, 2018), 14.

⁴⁹⁶ *An Answer to the Jews*, 14-16.

aldığı eserler; 2) Kesin olarak Montanist olduğu dönemde kaleme aldığı eserler; 3) Muhtemelen Montanist olduğu dönemde kaleme aldığı eserler; 4) Kesin olarak tarihlendirilemeyen eserler olmak üzere dörde ayırdığı görülmektedir.⁴⁹⁷ Adversus Judaeos'un ise muhtemelen Montanist olmadan önce yazdığı eserler arasında yer aldığı zikredilmektedir.⁴⁹⁸

3.1.3. Hristiyan Teolojisine Katkıları

Tertullian, Batı Hristiyan Teoloji Öğretisi'nin oluşumuna kayda değer katkılarda bulunmuştur. Bu katkıların başında teslis teolojisi gelir. Tertullian, teslis hakkında Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'u kastederek konuşan,⁴⁹⁹ Latince *Persona* kavramını teolojik manada kullanan, Hristiyan dogmasının teslis formülasyonunu "tek özde üç şahsiyet" şeklinde ayrıntılı olarak açıklayan ilk kişidir.⁵⁰⁰

Tertullian'ın katkılarından bir diğeri ise Dogmatik Teoloji, Mariyoloji ve Kristoloji alanında çalışmalar yapmış olan Teolog Bertrand De Margerie'nin de aktardığı gibi, biblikel tefsir dilinin Grekçeden Latinceye geçmesinin öncüsü olmasıdır.⁵⁰¹ Ayrıca Margerie, Orta Çağ'da bir süreliğine unutulmuş gibi görünse de, Reformasyon ve Karşı Reformasyon ile birlikte Tertullian'ın, kilise düşüncesindeki merkezi konumuna geri döndüğünü de eklemektedir.⁵⁰²

Margerie, Tertullian'ın Kutsal Metinlere dair de bir hermenötik geliştirdiğini ve bu hermenötikle ilgili ortaya koyduğu bazı kaidelerin Kilise tarafından hala rağbet gördüğünü ifade etmektedir. Bu kaidelerden bazıları ise şunlardır:

- 1) Bütünlük İlkesi: Buna göre Kutsal Metin (Scripture) bir bütün olarak, süregelen yahut yol gösterici olan fikirler ışığında yorumlanmalıdır.
- 2) Literal Mananın Önceliği İlkesi: Literal mana ilk planda göz önünde tutulan mana olmalıdır. Bâtını (spiritual) mana ise literal manadan sonra gelmelidir. Bâtını manaya, literal manaya dair yeteri kadar bilgi yoksa ya da metin bunu gerektiriyorsa başvurulabilir.

⁴⁹⁷ *An Answer to the Jews*, 16-17.

⁴⁹⁸ *An Answer to the Jews*, 16.

⁴⁹⁹ Hinson, "Tertullian", 14/406-408.

⁵⁰⁰ Siniscalco, "Tertullian", 719; Morrison, "Tertullian", 321-322.

⁵⁰¹ Margerie, *An Introduction to the History of Exegesis*, 2/11.

⁵⁰² Margerie, *An Introduction to the History of Exegesis*, 2/12.

- 3) Bağlama Göre Yorumlama İlkesi: Literal mananın daha hatasız bir şekilde idraki için yorumlamayı yapan kişi, zamanı ve aktarılan biblikal ifadenin kitlesini göz önünde bulundurmalıdır. Yani bütünlük ilkesine başvurmak ve hususi bir metni bir bütün olarak Kutsal Metin bağlamına yerleştirmek yeterli değildir. Metin, en yakın ve hususi olan bağlamında okunmalıdır.
- 4) Metnin Anlaşılmasında Aşamalılık İlkesi: Kutsal Metin yorumunda bilinenden bilinmeyene, aşikâr olandan belirsiz olana doğru hareket etmek gerekmektedir. Belirsiz yahut anlamı kapalı olan pasajlar, anlamı açık olan diğer pasajlar ışığında yorumlanmalıdır. Dolayısıyla bir kişi, Eski Ahit metinlerinin yorumunda tereddüde düşerse, ele aldığı metne açıklık getirmesi için Yeni Ahit'e müracaat etmelidir.
- 5) Apostolik ve Kilise Temelli Yorum İlkesi: Yalnızca her bir yazarın metnindeki iç tutarlılığa ve bir bütün olarak metin birliğine değil, yapılan yorumun iman kaidesiyle olan uyumuna da dikkat edilmelidir.
- 6) Önceki İlkelerin Mantıki Bir Sonucu Olan İlke: Heretiklerin Kutsal Kitap yorumları kabul edilememelidir. Yalnızca Apostolik Kilise geleneğinden gelen Hristiyanların yorumu kabul edilmelidir.⁵⁰³

Margerie bu kaidelerle ilgili olarak Papa XIII. Leo'nun, 1893'te yayımladığı Kitab-ı Mukaddes yorumlama ilkelerine dair olan *Providentissimus Deus* adlı genelgede Tertullian'ın tutumunun devam ettirildiğini ve özel olarak ona atıfta bulunulduğunu aktarmaktadır. II. Vatikan Konsili ile ilgili olarak ise tüm Hristiyanlar arasında, heresi ve heretik gibi tanımlamalar yapmaksızın, Kilise'nin (Katolik) Kutsal Metinlerin yegane sahibi ve otoriter yorumlayıcısı olduğu görüşünün öne sürülerek aynı temel prensiplerin teyit edilip derinleştirildiğini ifade etmektedir. Fakat ilaveten bu konsilin resmi olarak heretik kabul edilenlerle biblikal bir tartışmayı önermediğini de eklemektedir. Dolayısıyla Margerie, Tertullian'ın yorum kriterlerinden sonuncusu ile ilgili ortaya koyduğu tavrın, Kilise tarafından II. Vatikan Konsili sonrasında da sürdürüldüğünü ve hatta ötesine geçildiğini ifade etmektedir. Çünkü II. Vatikan Konsili ile birlikte hem Kilisenin Kutsal Metinlerin yegâne sahibi, hem de onları otantik bir

---

⁵⁰³ Margerie, *An Introduction to the History of Exegesis*, 2/13-18.

şekilde yorumlayabilecek yaşayan doktrinal otorite olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Kilise komünyonundan olmayan bireylerin ve toplulukların bu metinleri yorumlayabilmesine imkan verilmemesi de Tertullian'ın görüşlerinin devam ettirildiğini göstermektedir. II. Vatikan Konsili'nin, Kitab-ı Mukaddesi kullanan kimseler arasında polemik türü bir tartışmadan uzak olarak bir diyalog inşa edilmesi ve bu diyalogun Kilise himayesinde ortaya konulması düşüncesinin ise Tertullian'ın ifadelerinin bir adım ötesine işaret ettiği aktarılmaktadır.⁵⁰⁴ Yine Margerie, II. Vatikan Konsili'nde Tertullian'ın hem Katolik iken yazdığı düşünülen dokuz eserden hem de Montanist iken yazdığı düşünülen çalışmaların birinden toplamda sekiz farklı yerde bahsedildiğini söylemektedir.⁵⁰⁵

Erken dönem Kilise Tarihi ve Patristik çalışmalarıyla tanınan David Rankin ise Tertullian ve çalışmalarının, doktrine yapılan temel vurguyu disipline ettiğini dile getirmektedir. Bunun ise tarihsel manada geçerli kabul edilen apostolik doktrinden, bağımsız ve kısmi bir şekilde gerçek kilisenin karakterini oluşturan düşünceye geçişi ifade ettiğini eklemektedir. Kısaca, Kilisenin de Tertullian tarafından doktrinin bir parçası hale getirildiğini beyan etmektedir.⁵⁰⁶

Yine Tertullian'ın, İsa'nın tabiatı konusunda "tek şahsiyet iki öz" şeklinde yaptığı ikili ayırım da Hristiyan Teolojisi'ne yaptığı katkılar arasında sayılmaktadır.⁵⁰⁷

Sonuç olarak Tertullian'ın, hem kavramsal hem de düşünsel anlamda Hristiyan Teolojisi'ne olan katkıları başka tezlerin konusunu oluşturabilecek kadar fazladır. Dolayısıyla bu konu başlığı altında Tertullian'ın en dikkat çekici katkılarına yer verilmiştir. Bu katkılardan da özellikle yakın döneme ve hatta günümüze kadar gelenlerden birkaçı aktarılmıştır. Tertullian örneğinden de görüleceği üzere Kilise Babaları'nın çalışmaları ve fikirleri kendi zamanlarıyla sınırlı kalmamış, hatta modern zamanın da ötesine geçme iddiasına bürünerek Hristiyanlığın değişmez karakteri haline getirilmiştir.

---

⁵⁰⁴ Margerie, *An Introduction to the History of Exegesis*, 2/22-24.

⁵⁰⁵ Margerie, *An Introduction to the History of Exegesis*, 2/44.

⁵⁰⁶ David Rankin, *Tertullian and the Church* (Australia: Cambridge University Press, 1995), 4-5.

⁵⁰⁷ Eugene Teselle, *The Cambridge Dictionary of Christianity*, ed. Daniel Patte (United States: Cambridge University Press, 2010), "Tertullian, Quintus Septimus Florens", 1215; Morrison, "Tertullian", 321-322.

3.1.4.Kartaca'da Yahudi Varlığı

Tertullian'ın *Adversus Judaeos*'una dair bazı iddialar, Kuzey Afrika'daki Yahudi varlığından hareketle ortaya atılmaktadır.⁵⁰⁸ Kartaca özelinde düşünüldüğünde, eserdeki diyalogun yaşanmış olma ihtimalinin zayıf olduğu ve dolayısıyla da eserin hayali bir Yahudi tasviri üzerinden kurgulanmış olabileceğine dair birtakım kanaatler mevcuttur.⁵⁰⁹ Her ne kadar Tertullian'ın eserinde yer alan Yahudinin hayali mi gerçek mi olduğu hususu bu çalışmanın kapsamında yer almasa da, Tertullian'ın Yahudi bir kimseyle ya da toplumla karşılaşmış olma ihtimalinin yalnızca eserden hareketle inkâr edilebilir ya da kabul edilir bir husus olmadığı bilinmelidir. Dolayısıyla da Kartaca'daki Yahudi varlığı hakkında, öncelikle coğrafyanın dinî yapısıyla ilgili elde edilen bilgilere başvurulmalıdır.

Akdeniz Havzası, Hristiyanlığa dair en büyük birikimin ve katkının ortaya çıktığı, Hristiyanlığın ilk dönemlerinde Grekçe, Süryanice ve Latince literatürün oluşmaya başladığı ve Hristiyanlığın teolojik olarak şekillendiği coğrafya olarak ön plana çıkmaktadır. Latin, Grek ve Süryani Hristiyanlığı da Akdeniz'in önemli şehirlerinde ortaya çıkan çalışmalarla ve tartışmalarla biçimlenmiştir.⁵¹⁰ Bu şehirlerin başında, Latin Hristiyanlığın merkezlerinden olan Kuzey Afrika'nın merkezi şehri Kartaca gelmektedir.

Kartaca, milattan önce takriben 814 yılında kurulmuştur. Roma Cumhuriyeti⁵¹¹ generali Scipio Africanus tarafından milattan önce 146 yılında tahrip edilen şehir, Roma Cumhuriyeti'nin yöneticisi Sezar ve Roma İmparatorluğu'nun ilk hükümdarı Augustus döneminde tekrar inşa edilmiştir.⁵¹²

---

⁵⁰⁸ bkz. Dunn, *Tertullian*, 32.

⁵⁰⁹ bkz. Dunn, *Tertullian*, 46.

⁵¹⁰ Turhan Kaçar, *Geç Antik Çağ'da Hristiyanlık: Doğu'da İsa Doktrini'nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009), 24.

⁵¹¹ Merkezi Roma şehri olan milattan önce 509-27 yılları arasında varlığını sürdüren devlet. Yönetim şekillerini Ö. 27'de değiştirmeleriyle Roma İmparatorluğu adını almıştır. bkz. "Roman Republic", *Britannica* (06 Aralık 2021).

⁵¹² Siniscalco, "Tertullian", 432.

Kuzey Afrika ve Kartaca Yahudilerin varlığına dair erken dönem deliller, kitabeler ve arkeolojik kalıntılardan, rabbinik literatüre serpiştirilen referanslardan ve Kuzey Afrikalı Hristiyan yazarlardan elde edilmektedir.⁵¹³

Her ne kadar kitabeler ve arkeolojik kalıntılar yeterli olmasa da bazı bilgiler vermektedir. Miladi dördüncü asrın sonu ve beşinci asrın ilk dönemlerine tarihlendirilen Hammam-Lif'teki sinagogun bulunduğu çevrede, çoğu Roma döneminden kalan ve miladi 235 sonrasına tarihlendirilen yüz Yahudi kitabesi bulunduğu ifade edilmektedir.⁵¹⁴ Bu kitabelerden miladi ikinci asra tarihlendirilenlerin bulunması, Yahudilerin Kartaca'daki varlığına dair en erken kanıtlar arasında değerlendirilmektedir.⁵¹⁵ Bazı iddialara göre Yahudilerin bölgedeki varlığı Punik döneme kadar uzanıyorsa da miladi ikinci asır öncesine dair herhangi bir arkeolojik kanıt ve literal referansın bulunmaması sebebiyle bu iddianın dikkate alınmadığı da ifade edilmektedir.⁵¹⁶

Fransız Arkeolog Alfred Louis Delattre tarafından yüz yıl kadar önce Gamart'ta, kesin olmamakla beraber miladi üçüncü asra tarihlendirilen bir Yahudi Mezarlığı bulunduğu aktarılmaktadır. Her birinde 15-17 hücre olan 103 odada 1500 kadar mezarın olduğu, aynı zamanda Yahudiliğin sembollerinden olan menora, şofar, lulav ve etrogların bulunmasından hareketle de bölgede Yahudilerin yoğun bir nüfusa sahip olduğunun düşünüldüğü ifade edilmektedir.⁵¹⁷

Dahası pater synagogae veya achisyngogos kelimelerinin kullanıldığı miladi üçüncü asra tarihlendirilen üç farklı mezar kitabesinin, zikredilen coğrafyada sinagogların olduğu hususunu desteklediği aktarılmaktadır. Yine Fransız tarihçi Le Bohec tarafından bahsedilen Gamart'taki Yahudi mezarlarında bulunan on lambadan birinin, ikinci yüzyılın ilk yarısına tarihlendirildiği beyan edilmektedir.⁵¹⁸

---

⁵¹³ Claudia Setzer, "II.The Jews in Carthage and Western North Africa", *The Cambridge History of Judaism*, ed. Steven T. Katz (Cambridge University Press, 2006), 4/68.

⁵¹⁴ Setzer, "II.The Jews in Carthage and Western North Africa", 4/68.

⁵¹⁵ Muhtemelen II. asrın sonu ve III.asrın başına tarihlendirildikleri tahmin edilmektedir. bkz. Karen Stern, *Inscribing Devotion and Death : Archaeological Evidence for Jewish Populations of North Africa* (Leiden; Boston: Brill, 2008), 18.

⁵¹⁶ Setzer, "II.The Jews in Carthage and Western North Africa", 4/69.

⁵¹⁷ Setzer, "Jews in Carthage", 4/69-70.

⁵¹⁸ Setzer, "II.The Jews in Carthage and Western North Africa", 4/71.

Keşfedilen kitabe yazılarından bir kısmını 1980'lerin ortasında yayımlayan Le Bohec'in, bu yazıların on dördünün miladi ikinci yüzyıl ve üçüncü yüzyılın başlarına tarihlendirilebileceğini ifade ettiği aktarılmaktadır.⁵¹⁹ Yine bu kitabelerin, miladi 212'den sonra tüm hür köylülere bir imtiyaz olarak verilen ve Roma vatandaşlığının bir göstergesi olan üçlü isimleri (tria nomina⁵²⁰) ihtiva ettiği de beyan edilmektedir.⁵²¹ Ayrıca İbrani harflerle birlikte İsrail'in tanrısının adını barındıran birçok mühür ve tılsımın bulunması, bir pagan mezarında da birçok tanrının adından bahsederken "Iao" ve "Adonai"den bahsedilmesi, yine İsrail'in tanrısının ve meleklerinin adını ihtiva eden iki tılsımın keşfedilmesi de bölgede Yahudi varlığının, Yahudi inanç ve geleneklerinin bilindiğini göstermektedir.⁵²²

Literal kanıtlara gelince Tertullian, Kartaca'daki Yahudi varlığının önemli bir tanığı olarak ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar onun tanıklığının ve Yahudilerden bahsedişinin çağdaşı olan Yahudiler hakkında değil, Kitab-ı Mukaddes veya retoriksel Yahudi tipinden bahsediyor olabileceği düşünülse de, kendi döneminde yaşayan Kartacalı Yahudiler hakkında bazı kişisel bilgilere sahip olabileceği de tahmin edilmektedir.⁵²³

Setzer, Tertullian'ın, Kitab-ı Mukaddes'te yer almayan kadınların örtünmesi, günlük suya dalma gibi Yahudiler gelenek ve alışkanlıklarından bahsettiğini aktarmaktadır. Ayrıca Hristiyanlar ve Yahudiler arasında Kutsal Metinlerin anlamı, Hristiyan imanının unsurları, özellikle de Mesih olarak İsa'nın kimliği, ölümü, yeniden dirilmesi ve bakireden doğması gibi tartışmalardan bahsetmesinin de kendi çağının Yahudi polemiklerinde kullanılan ve tartışılan temel konulardan olduğunu beyan etmektedir. Yine Tertullian'ın yorumlarından bir kısmının, Yahudiliğe geçen paganlarla

---

⁵¹⁹ Setzer, "II. The Jews in Carthage and Western North Africa", 4/70.

⁵²⁰ Roma Cumhuriyeti'nin son dönemi ve Roma İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde kullanılan, Romalı erkek bir vatandaşın sahip olduğu üç ismin adıdır. İlk isim olan *praenomen*, kişinin kendi adıdır. İkinci isim olan *nomen*, aile veya soyun adıdır. Üçüncü isim olan *cognomen* ise bir soyun belirli bir kolunu tanımlayan takma isimdir. bkz. William Turpin, "Names, Roman", *The Oxford Encyclopedia of Ancient Greece and Rome*, ed. Michael Gagarin (Oxford University Press, 2009), 1/48-49.

⁵²¹ Setzer, "II. The Jews in Carthage and Western North Africa", 4/70.

⁵²² Setzer, "II. The Jews in Carthage and Western North Africa", 4/71.

⁵²³ Setzer, "II. The Jews in Carthage and Western North Africa", 4/72.

yarıştan kaynaklanmış olabileceğini aktarmaktadır. Adversus Judaeos'un ise bu yarışın sonucu olarak kaleme alınmış olabileceğini zikretmekedir.⁵²⁴

Yahudi tarihi kaynaklarına bakıldığında ise Talmud'un, Yasa ile ilgilenen Kartacalı öğretmenlerden bahsetmesi, bu coğrafyada Yahudilerin yaşamış olduğuna dair bir delil olarak addedilmektedir.⁵²⁵ Ayrıca Gamart civarında bulunan mezarlıktan elde edilen kitabelerden hareketle, bu coğrafyada yaşayan Yahudilerin dilinin -birkaç İbranice kitabe bulunmasına rağmen- Latince olduğunun anlaşıldığı da ifade edilmektedir.⁵²⁶ Ayrıca birçok araştırmacıya göre Kartaca Yahudileri ile Filistin'de yaşayan Yahudiler arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır.⁵²⁷ Bu güçlü bağın öncelikli delilinin ise Gamart mezarlığındaki Yahudilerin yakılma şekli ile Filistinli rabbilerin aynı yöntemi kullanması arasındaki benzerlik olduğu aktarılmaktadır. Ek olarak Babil Talmud'unda da bu gelenekten ayrıntılı bahsedilmesi, her iki coğrafyanın Yahudileri arasında bir bağlantı bulunduğuna işaret olarak kabul edilmektedir. Kartaca'da Yahudi varlığına dair hem Babil⁵²⁸ hem de Kudüs Talmudu'nda⁵²⁹ yer alan ikinci delil ise, bazı nitelikli rabbilerin Kartacalı olduğunun beyan edilmesidir.⁵³⁰

⁵²⁴ Setzer, "II. The Jews in Carthage and Western North Africa", 4/72-73.

⁵²⁵ "Carthage", *Jewish Encyclopedia* (06 Aralık 2021).

⁵²⁶ "Carthage", *The Jewish Virtual Library* (06 Aralık 2021).

⁵²⁷ Stéphanie E. Binder, *Tertullian, On Idolatry and Mishnah Avodah Zarah: Questioning the Parting of the Ways between Christians and Jews* (Leiden; Boston: Brill Academic Publishers, 2012), 15.

⁵²⁸ Babil Talmudu'ndan örnek olarak aktarılan rabbi, Rabbi Hanan'dır. Babil Talmudu Ketubot 27b ve vb.'den örneklendiren Stern, *Inscribing Devotion and Death: Archaeological Evidence for Jewish Populations of North Africa*, 96, 113 no'lu dipnot. "Ketubot 27b:16" (Erişim 12 Haziran 2022), https://www.sefaria.org/Ketubot.27b.16?ven=William_Davidson_Edition_English&lang=en&with=all&lang2=en.

⁵²⁹ Kudüs Talmudu'ndan örnek olarak verilen rabbi, Rabbi Abba'dır. Yoma 1:3, Kilayim 1:9, Berakhot 4:3 vb.'den örneklendiren Stern, *Inscribing Devotion and Death: Archaeological Evidence for Jewish Populations of North Africa*, 96, 113 no'lu dipnot. Ayrıca bkz. "Jerusalem Talmud Yoma 1:3:4" (Erişim 12 Haziran 2022), https://www.sefaria.org/Jerusalem_Talmud_Yoma.1.3.4?ven=The_Jerusalem_Talmud_translation_and_commentary_by_Heinrich_W._Guggenheimer_Berlin_De_Gruyter_1999-2015&lang=en&sbsq=carthage&with=SidebarSearch&lang2=en; "Jerusalem Talmud Kilayim 1:9:4" (Erişim 12 Haziran 2022), https://www.sefaria.org/Jerusalem_Talmud_Kilayim.1.9.4?ven=The_Jerusalem_Talmud_translation_and_commentary_by_Heinrich_W._Guggenheimer_Berlin_De_Gruyter_1999-2015&lang=en; "Jerusalem Talmud Berakhot 4:3:8" (Erişim 12 Haziran 2022), https://www.sefaria.org/Jerusalem_Talmud_Berakhot.4.3.8?ven=The_Jerusalem_Talmud_translation_and_commentary_by_Heinrich_W._Guggenheimer_Berlin_De_Gruyter_1999-2015&lang=en&sbsq=carthage&with=SidebarSearch&lang2=en.

⁵³⁰ Binder, *Tertullian, On Idolatry and Mishnah Avodah Zarah*, 16.

Delattre'ye göre Kartacalı Yahudilerin, İsa'nın vefatının ardından Kutsal Topraklar'dan Afrika'ya giden Yahudi-Hristiyanlar olduğu ifade edilmektedir.⁵³¹ Talmud'dan ve Tertullian'ın çalışmalarından hareketle bahsi geçen Yahudilerle ilgili olarak Claude Aziza'nın ise Kartacalı Yahudilerin Ferisiliğe meyilli olduklarını düşündüğü aktarılmaktadır.⁵³² Yahudi Hukuk Tarihi ve Felsefesi çalışan Arye Edrei ve yine bir tarihçi olan Doron Mendels'in de Kartacalı rabbilerin Filistin usulü bir öğretime sahip olmaları nedeniyle, aslında Filistin kökenli olabileceklerini düşündükleri beyan edilmektedir. Zikredilen görüşlerin aksine, Yahudi kültürü üzerine çalışan ve bir arkeolog olan Karen Stern'in, ne Gamart'ta elde edilen bulgulardan Yahudi hayatına dair herhangi bir şey söylenebileceğini ne de Hristiyan polemik literatüründen hareketle Geç Antik Dönem Kartaca'sında Yahudi varlığı ve tarihine dair çıkarımlarda bulunulabileceğini kabul etmediği de aktarılmaktadır.⁵³³

Sonuç olarak tüm kanıtlar ve görüşler bir bütün olarak değerlendirildiğinde Kartaca'da Yahudi varlığından söz edebilme ihtimalinin daha makul olduğu görülmektedir. Dikkatli olunması gereken husus Kartaca'da yaşamış olma ihtimali bulunan Yahudilerin dini karakteri (Ferisi gibi) ile ilgili yapılan yorumların, meseleyi merkezden uzaklaştırdığıdır. Bu yorumlar gerekmez, Kartaca'nın coğrafi konumu, Gamart mezarlığındaki bulgular ve Tertullian'ın çalışmaları, Yahudilerin kentteki varlığını kabul etmek için yeterli görülebilir. Ayrıca her ne kadar Tertullian'ın Yahudilerle ilişkisi kuvvetli bulunmuyorsa da, onun Yahudilerle yüzeysel de olsa iletişiminin olma ihtimali göz ardı edilmemelidir.⁵³⁴ Söz konusu, Yahudilerin coğrafyadaki varlığını kanıtlamaksa mevcut fiziki, maddi ve yazılı kaynaklarda ulaşılan bulgulara riayet edilmelidir. Ne Hristiyan araştırmacıların Tertullian'ın çalışmalarındaki Yahudilerin hayali olduğunu iddia etmesi ne de Yahudi araştırmacıların yazılı Hristiyan literatürüne minnet duymak istememesi sebebiyle bu çalışmaları değerlendirme dışı bırakması, Kartaca'daki Yahudi varlığını kanıtlama ya da reddetme hususunda bu tez çalışması kapsamında bir değer taşımamaktadır.

---

⁵³¹ Stern, *Inscribing Devotion and Death: Archaeological Evidence for Jewish Populations of North Africa*, 2.

⁵³² Binder, *Tertullian, On Idolatry and Mishnah Avodah Zarah*, 16.

⁵³³ Binder, *Tertullian, On Idolatry and Mishnah Avodah Zarah*, 16-19.

⁵³⁴ Setzer, "II. The Jews in Carthage and Western North Africa", 4/73-74.

3.2.Tertullian'ın Adversus Judaeos'u

Tertullian, *Adversus Judaeos* adlı eserini Latince⁵³⁵ kaleme almıştır. İlk kez ne zaman kaleme alındığına dair kesin bir tarih bulunmasa da Flemenk Teolog Jacobus Pamelius'a göre 198; İtalyan Kardinal Caesar Baronius'un görüşüne katılan Dr.Allix'e göre 208'e tarihlendirilmiştir.⁵³⁶ 200 tarihinden bahsedildiği gibi,⁵³⁷ 197 tarihinden önce yazılmış olabileceğini düşünen araştırmacılar da bulunmaktadır.⁵³⁸

Eserin ilk İngilizce tercümesi *An Answer to the Jews* adıyla Rahip Sydney Thelwall tarafından 1870 yılında yapılmıştır.⁵³⁹ Bu tercüme, İznik Konsili öncesi Kilise Babaları'nın eserlerinin bir araya getirildiği külliyat olan *The Ante-Nicene Fathers*'ın III. cildinin 150-173 sayfaları arasında yer almaktadır. Eserin bir diğer tercümesi ise Geoffrey Dunn tarafından diğer dillerdeki tercümelerden de faydalanılarak 2004 yılında yapılmıştır.⁵⁴⁰ Dunn bu tercümeğe *Tertullian* adlı eserinin ikinci bölümünde yer vermiştir.⁵⁴¹

3.2.2.Eser Hakkındaki İddialar

Tertullian'ın *Adversus Judaeos*'u akademik sahada birtakım tartışmalara sebebiyet vermiştir. Eser hakkındaki tartışmaların birbirinden farklı kabullere yol açması, eserin rağbet ve itibar görmemesine yahut Tertullian'ın eserleri ve metodolojisi konusundaki bazı çalışmalara dâhil edilmemesine neden olmuştur. Eser hakkındaki tartışma konularına bakıldığında metnin bütünlüğü, yazarlığı, ana fikri ve kabulü problemleri görülen hususlardır.

Metnin bütünlüğü ve yazarlığı ile ilgili olarak Neander, *Adversus Judaeos*'un yalnızca ilk sekiz bölümünün Tertullian'a ait olduğunu, sonraki bölümlerin ise bilinmeyen bir yazar tarafından yazıldığını dile getirmektedir.⁵⁴² Noeldechen, *Adversus*

---

⁵³⁵ Eserin Biblioteca Apostolica Vaticana kütüphanesindeki 15-16.yüzyıla tarihlenen Latince nüshasından birkaç sayfa örnek için bkz. Ek-1, Ek-2, Ek-3.

⁵³⁶ Tertullian, *The Ante-Nicene Fathers: Volume III*, ed. Alexander Roberts - James Donaldson (Michigan: William B. Eerdmans Publishing, 1996), 3/151. bkz.1.nolu dipnot.

⁵³⁷ A. Lukyn Williams, *Adversus Judaeos: A Bird's-Eye View of Christian Apologiae Until the Renaissance* (London: Cambridge University Press, 2012), 43.

⁵³⁸ Andrew S. Jacobs, "The Encyclopedia of Ancient History", *Adversus Judaeos*, ts., 718.

⁵³⁹ "Adversus Judaeos(Against the Jews)", *Tertullian.org* (06 Aralık 2021). ; Williams, *Adversus Judaeos*, 43. bkz.1 no'lu dipnot.

⁵⁴⁰ Dunn, *Tertullian*, 47.

⁵⁴¹ Dunn, *Tertullian*, 47-73.

⁵⁴² Williams, *Adversus Judaeos*, 43.

Judaeos'un dokuzuncu bölüm ve sonrasının çoğunun Tertullian'ın bir diğer eseri *Adversus Marcionem*'in üçüncü bölümüyle neredeyse aynı olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla Noeldechen, *Adversus Judaeos* metninin tamamının Tertullian tarafından yazıldığını kabul etmektedir.⁵⁴³ Metnin daha kâmil olan ilk sekiz bölümünün ise 195-196 yılları gibi tamamlandığını düşünen Noeldechen, bahsi geçen kısmın *Adversus Marcionem*'de kullanıldığını düşünmektedir.⁵⁴⁴ Saflund'un da benzer şekilde tüm çalışmanın özgün olarak Tertullian'a ait olduğunu ve henüz o yazı hayatının başındayken *Adversus Marcionem*'den önce *Adversus Judaeos*'u yazmış olabileceğini söylemektedir.⁵⁴⁵ Harnack da metnin tamamının yazarlığının Tertullian'a ait olduğunu düşünmekle beraber, *Adversus Judaeos*'un ilk sekiz bölümünün *Adversus Marcionem*'den sonra yazılmış olabileceğini ve yine bu eserin *Adversus Judaeos*'un son bölümlerini tamamlamak için kullanılmış olabileceğine değinmektedir.⁵⁴⁶ Augustus Neander'den itibaren Quistel, Quasten, Kroymann gibi araştırmacılar ise *Adversus Judaeos*'un ikinci yarısının Tertullian yerine başka biri tarafından yazılıp *Adversus Marcionem*'in ilk sekiz bölümüne eklendiğini iddia etmektedirler. Ayrıca Efroymsen da bu görüşün akademisyenlerin çoğunluğunun görüşü olduğunu aktarmaktadır. *Adversus Marcionem*'i İngilizceye tercüme eden Ernest Evans ise diğer araştırmacılardan farklı olarak *Adversus Judaeos*'un otantikliğini problem olarak görmektedir.⁵⁴⁷

Metnin ana fikriyle ilgili olduğu düşünülen problem ise akademisyenlerin *Adversus Judaeos* geleneğinden beklentileriyle ilgili görünmektedir. Örneğin Yahudi karşıtı yazın geleneğinin Hristiyanların kendini öz-tanımlaması olduğunu düşünmesi sebebiyle Miriam Taylor, bu türde ele alınan eserlerin de gerçek sosyal ilişkilerden hareketle kaleme alınması gerektiğini söylemektedir. Dolayısıyla Tertullian'ın *Adversus Judaeos*'unun, Yahudilerle sosyal ilişkiler açısından eksik olması hasebiyle Yahudi karşıtı sayılamayacağını dile getirmektedir.⁵⁴⁸ Trankle, Barnes ve Gaston ise Tertullian'ın argümanlarının yalnızca biblikal olması ve ne onun devrindeki ortamı ne de onun devrinin düşüncelerini yansıtmaması sebebiyle, *Adversus Judaeos*'un

---

⁵⁴³ Williams, *Adversus Judaeos*, 44.

⁵⁴⁴ Dunn, *Tertullian*, 44.

⁵⁴⁵ Dunn, *Tertullian*, 44.

⁵⁴⁶ Williams, *Adversus Judaeos*, 44; Dunn, *Tertullian*, 44.

⁵⁴⁷ Dunn, *Tertullian*, 43.

⁵⁴⁸ Dunn, *Tertullian*, 44.

Yahudilerle iletişim kurmaksızın yazılmış olduğunu düşünmektedirler.⁵⁴⁹ Lukyn Williams ise Tertullian'ın, *Adversus Judaeos*'u hem Hristiyanların imanını korumak hem de Yahudileri kazanmak amacıyla hayalî Yahudileri değil, gerçek Yahudileri muhatap olarak yazdığını ifade etmektedir.⁵⁵⁰

Trankle, Fredouille, Aziza, Barnes ve Aulisa'nın, Tertullian'ın *Adversus Judaeos* yazarlığının kabulü, eserin bütünlüğü ve *Adversus Marcionem*'den önce yazıldığı konusunda uzlaşma içindedir. Aynı şekilde Geoffrey Dunn da Tertullian'ın yazarlığını ve metnin bütünlüğünü kabul ettiğini belirtmektedir. Ayrıca *Adversus Judaeos*'un 197 yılına tarihlendirmesine katılan Barnes ise, Tertullian'ın *Apology* ve *To the Heathens* adlı eserlerinin *Adversus Judaeos*'tan alıntılar barındırıyor olabileceğini söylemektedir.⁵⁵¹

3.2.3.Eser Hakkında Yapılan Çalışmalar

Adversus Judaeos hakkında 20. yüzyıl itibariyle çeşitli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. İngilizce olarak yapılan çalışmaların başında 1935 yılında yayımlanan A. Lukyn Williams'ın *Adversus Judaeos* adlı eseri gelmektedir. Her ne kadar Tertullian'ın eseri kitabın tamamında değil bir bölümünde ve genel bir tanıtım yazısı niteliğinde ele alınmış olsa da, tespit edebildiği kadarıyla bu eserin bir kitapta konu yapıldığı ilk İngilizce çalışma Williams'a aittir. Yine 1976 yılında David P. Efroymsen'in doktora tezi olarak hazırladığı *Tertullian's Anti-Judaism and Its Role in His Theology* adlı eseri de yapılan nadir çalışmalar arasındadır.⁵⁵² 2004 yılında *Tertullian: The Early Church Fathers* isimli eser Geoffrey Dunn tarafından kaleme alınmıştır. Yine 1999'da bir doktora tezi olarak ortaya konulan ve 2008 yılında kitap olarak basılan *Tertullian's Adversus Iudaeos: A Rhetorical Analysis* adlı çalışma da İngilizce çalışma da Dunn'a aittir ve müstakil çalışmalar arasındaki ilklerdendir.

Adversus Judaeos'a değinen veya doğrudan onun muhtevastaki konularla ilgili olarak yazılan makalelerin başında ise Geoffrey Dunn'ın *Tertullian and Rebekah: A Re-Reading of an "Anti-Jewish" Argument in Early Christian Literature, Tertullian*

---

⁵⁴⁹ Dunn, *Tertullian*, 44.

⁵⁵⁰ Williams, *Adversus Judaeos*, 43.

⁵⁵¹ Dunn, *Tertullian*, 44.

⁵⁵² Fakat eserin bütününe ulaşamamış olunması nedeniyle doğrudan mı yahut dolaylı olarak mı *Adversus Judaeos*'u ele alıp almadığı tespit edilememiştir. Bu nedenle bahsi geçen çalışma, ilerleyen sayfalarda kaynak olarak da kullanılmamıştır.

and Daniel 9:24-27: A Patristic Interpretation of a Prophetic Time-Frame ve *The Universal Spread of Christianity as a Rhetorical Argument in Tertullian's Adversus Iudaeos* gelmektedir. Bir başka makale Rosemary Radford Ruether'in *The Adversus Iudaeos Tradition in the Church Fathers: The Exegesis of Christian Anti-Judaism*'idir. Bir diğeri Levente Papp'ın *Brothers or Rivals? Disagreements between the Judaic and the Christian communities in Tertullian's Adversus Iudaeos*'udur. Ayrıca Eric Osborn'un *The Subtlety of Tertullian*'ıdır.

Kitap ve makaleler dışında *Adversus Iudaeos* hakkında tespit edilebildiği kadarıyla İngilizce olan tez çalışmaları da bulunmaktadır. Bunlardan ilki 2007 yılında yapılmış olan S. Mark Veldt Western'e ait olan *Christian Attitudes toward the Jews in the Earliest Centuries A.D.* adlı doktora tezidir. Bir diğeri ise 2013 yılında yapılmış olan *Tertullian's Adversus Iudaeos: a Tale of Two Treatises* adlı Teoloji Fakültesi bitirme tezidir.

Bunlar dışında diğeri dillerde *Adversus Iudaeos*'la ilgili olarak yapılan sınırlı sayıdaki çalışmalara örnekler: en erken tarihli çalışma olarak bilinen E. Nöldechen'in *Tertullians Gegen die Juden auf Einheit*'i (1894), J.M.Einsiedler'in *De Tertullian; Adversus Iudaeos Libro*'su (1897), M.Akermann'ın *Über die Echtheit der letzteren Hälfte von Tertullians Adversus Iudaeos*'u (1918), L. Brou'nun *Un passage de Tertullien (Adv. Iudaeos 9) conservé dans un répons pour la fête de St. Jean-Baptiste: EL 52*'si (1938), M. Simon'un *Verus Israël*'i (1948), Claude Aziza'nın *Tertullien et le judaïsme*'i (1977), Fabio Ruggiero'nun *Chiesa e Sinagoga in Tertulliano*'sudur (2003).⁵⁵³

Adversus Iudaeos'a her ne kadar yalnızca eser ismi olarak atıfta bulunulan başka çalışmalar olsa da bu eserlere *Adversus Iudaeos*'un ele alınma sebepleri açısından bir önem arz etmedikleri için değinilmeyecektir.

3.2.4. Eserin Nüshaları

Tez kapsamında *Adversus Iudaeos*'un ilk nüshası veya nüshalarına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamış olsa da, eserin bazı yazma koleksiyonlarında mevcut olduğuna rastlanmıştır. Bu yazmalardan en erken olanı *Adversus Iudaeos*'un bir kısmını içeren

---

⁵⁵³ "Adversus Iudaeos (Against the Jews)", *Tertullian.org* (Şubat 2022).

VII. yüzyıla ait Paris Bibliothèque Nationale Lat. 13047 yazmasıdır. Bu yazmanın, Tertullian'ın Apologeticus ve Adversus Judaeos'unu içeren kayıp Fulda yazmasının⁵⁵⁴ bir kısmını içerdiği düşünülmektedir.⁵⁵⁵ Adversus Judaeos'a XII. yüzyılda atıfta bulunan ve bir kısmını içeren yazmalar ise Hamburg Cod. 31,7 ve Copenhagen Bibl. Roy. GKS 1341 4'tür.⁵⁵⁶ Bu yazmaların kaynağının da Paris Bibliothèque yazması olduğu düşünülmektedir.⁵⁵⁷ Codex Trecensis 523 yazması ise Adversus Judaeos ile ilgili XII. yazmalarından bir diğeridir.

Adversus Judaeos'un mevcut halini içeren Cluny Koleksiyonu üyesi yazmalar ise şunlardır: Payern Yazması/Codex Paterniacensis 439 (P Kodeksi); XV. yüzyıla ait Florence Yazması/ Codex Florentinus BNC Conventi soppressi J.6. 9 (N Kodeksi), Luxembourg Yazması/ Codex Luxemburgensis 75 (X Kodeksi) ve Florence Yazması/ Codex Florentinus BNC Conventi soppressi J.6.10 (F Kodeksi)'dur.⁵⁵⁸ Bunlar dışında başka yazmalar ve kodekslerden de bahsedilmektedir.⁵⁵⁹

3.2.5.Eserde Kullanılan Metotlar

Erken dönem Hristiyan metinlerinde mevzu bahis Yahudilik ve Yahudiler olduğunda Tertullian'ın Adversus Judaeos'u, bir Hristiyan'ın söze nereden başladığını - ya da başlayabileceğini- gösteren temel bir eser olarak görülebilir. Eser bu husus göz önünde bulundurularak incelendiğinde Tertullian'ın, Yahudilik ve Yahudilerle ilgili meseleleri, Yahudi Kutsal Metinleri'ne atıfta bulunarak, alıntılama ve yorumlama yoluyla ele almaya çalıştığı görülmektedir. Nitekim eserde yer alan Kutsal Metin alıntılarının nedeysen tamamını Yahudi Kutsal Metinleri oluşturmaktadır. Metin içinde kitap adı zikrederek alıntılanan tüm pasajlar Yahudi Kutsal Metinleri'ne ait olmakla birlikte, adı zikredilmese de Yeni Ahit'ten paylaşılmış olabilecek pasajlar da mevcuttur.

---

⁵⁵⁴ 1913'te Emil Kroymann, Fulda yazmasındaki Adversus Judaeos'tan –Paris yazmasında da bulunan- on yaprak bulduğunu iddia etmiş ve bu on yaprakdan yedisini yayınlamıştır. Fakat Kroymann sonrasında bu iddiasının bir hata olduğunu belirtmiştir. bkz. “A Supposed Fragment of the Lost Codex Fuldensis of Tertullian”, *Tertullian.org* (06 Aralık 2021). 2 no'lu dipnot.

⁵⁵⁵ “Manuscripts”, *Tertullian.org* (06 Aralık 2021).

⁵⁵⁶ “Manuscripts” (06 Aralık 2021).

⁵⁵⁷ “Manuscripts” (06 Aralık 2021).

⁵⁵⁸ “Manuscripts” (06 Aralık 2021).

⁵⁵⁹ “Manuscripts” (06 Aralık 2021).

Ancak bunların sayısı oldukça azdır ve genelde işlevsel olması amacıyla kısaltılarak -ve konunun muhtevasına uygun şekilde- kullanılmıştır.⁵⁶⁰

Tertullian'ın *Adversus Judaeos*'ta kullandığı metotlara geçmeden önce, Hristiyanlığın erken dönemlerinde Kitab-ı Mukaddes yorumlamalarında (İng. Biblical Hermeneutics/Biblical Interpretation) başvurulan yöntemlerin neler olduğuna kısaca değinmek önemlidir. Fakat bunu yaparken tüm Hristiyan tarihinden hareketle metotların tamamına değinmenin bu tezin kapsamını aşacak olmasından ötürü yalnızca Patristik Dönem Kitab-ı Mukaddes hermenötiğine değinilecektir.

Patristik Dönem Kitab-ı Mukaddes hermenötiğiyle ilgili olarak üç temel ekolden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki İskenderiye Ekolü, ikincisi Antakya Ekolü ve üçüncüsü ise Batı Ekolüdür.⁵⁶¹

Patristik Dönem'de dönemde İskenderiye, Yahudi dini ve Yunan Felsefesinin birbirleriyle tanıştığı; Eflatun Felsefesinin Yeni Eflatunculuk ve Gnostisizm formunda yaşamaya devam ettiği; dinî öğretilerin ise soru-cevap şeklinde öğretildiği bir şehir olarak bilinmektedir.⁵⁶² Dolayısıyla bu coğrafyada din ve felsefe yorumlarının birbirleriyle iç içe olduğu görülmektedir. Kilise Babaları'ndan İskenderiyeli Clement ve onun öğrencisi olan Origen'in yaşadığı şehir olması hasebiyle de onların çalışmalarında bahsedilen ekolün etkilerini görmek mümkündür. Bu dönemin İskenderiye'sinde kullanılan metotlara bakıldığında Clement'in, alegorik metodu Eski Ahit'te kullanıldığı gibi Yeni Ahit'in yorumlanmasında kullanan ilk kişi olduğu görülmektedir.⁵⁶³ Yine o, Kutsal Metnin alegorik olarak anlaşılması gerektiği ilkesini öne sürerek literal anlamın

---

⁵⁶⁰ Bu durumun tahminen iki sebebi olabilir. İlk ihtimale göre ifadeler, herkesçe biliniyor olmalarından dolayı kısaltılmış olabilir. İkinci ihtimale göre ise, eserin Yahudilere karşı yazılmış olması sebebiyle Yahudilerin özellikle de Yasa ile ilgili konular hususunda, Yeni Ahit'ten aktarılan ifadelerden hareketle Tertullian'ın düşündüğünün aksine başka düşüncelere sahip olmasının önüne geçilmek istenmesi nedeniyle kısaltılmış olabilir. Örnek olarak Tertullian, *Adversus Judaeos*'un IX. bölümünde (s.163) "to fulfil the prophets" şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Eseri tercüme eden Rahip Sydney'e göre bu ifade Matta İncili 5:17'de geçmektedir. Şayet Tertullian bu ifadenin tamamını kullanmış olsaydı eserin muhatabı olanlar "Kutsal Yasa'yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim." ifadesinin görecekti. Fakat öyle anlaşılıyor ki Tertullian, muhataplarının, Yasa'ya odaklanmaları yerine İsa'ya odaklanmalarını tercih ettiğinden ya da İsa'nın mesajının Yasa ile ilişkisini göz ardı etmek niyetiyle ifadeyi kısaltmış görünmektedir. Nitekim Tertullian'ın, eserin neredeyse tamamında Yasa'nın ilga edildiğine dair yaptığı vurgu, bahsi geçen ifadenin bilinir olmasından değil, kuvvetle muhtemel kasti olarak kısaltılmış olmasından kaynaklandığını düşündürmektedir.

⁵⁶¹ L. Berkhof, *Principles of Biblical Interpretation* (Michigan: Baker Book House, 1969), 19-23.

⁵⁶² Berkhof, *Principles of Biblical Interpretation*, 19.

⁵⁶³ Berkhof, *Principles of Biblical Interpretation*, 20.

yalnızca temel bir düzeyde inanç sağlayabileceğini, alegorik anlamın ise hakikatin bilgisine ulaştırabileceğini dile getiren biridir. Clement'in öğrencisi Origen⁵⁶⁴ de aynı şekilde Kutsal Metnin literal manasını kötölemiş, ahlaki manasına nadiren atıfta bulunmuş ve hakikatin bilgisinin en fazla elde edilebileceğini düşündüğü alegorik manayı kullanmıştır.⁵⁶⁵ Sonuç olarak bu dönemin İskenderiye'sinde öne çıkan metot alegoridir. Bahsi geçen metot bu coğrafyada tekabüliyet doktrini üzerine kurulmuştur. Yani her tabî veya dünyevi nesnenin yahut olayın, spiritüel veya ilahi bir karşılığının olduğu yorumlama biçimi üzerine inşa edilmiştir.⁵⁶⁶

Patristik Dönem'deki Biblikal yorumlama ekollerinden bir diğeri ise Antakya Ekolü'dür. Düsturu, Grekçe bir kelime olan "theomria", yani "anlamak" olan ekol, spiritüel mananın literal manadan bağımsız olamayacağı düşüncesine karşı çıkmakla bilinen bir ekoldür. Bu ekolün mensupları alegoride aşırıya kaçılmasından sakındıkları gibi Yahudilikten de kaçınmalarından ötürü theomria prensibini benimsemişlerdir. Yine bu prensiple, Kutsal metinde kendisine referansta bulunulan herhangi bir pasajın tarihsel ve tabîî manasının bütünlüğünün korunmasının amaçlandığı ifade edilmektedir. Ayrıca bu prensip, anlaşıldığı üzere alegoriden farklı olarak spiritüel ve teolojik hakikati elde etmek için tarihsel bir olayın gerekliliği üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla bu prensibi benimseyen Antakyalı Hristiyan yazarların, spiritüel ve doktrinel bir bilgiye önem verdiği kadar, tarihsel ve dilsel gerçeklere de odaklandığı anlaşılmaktadır.⁵⁶⁷

Bir diğerkol ise Batı Ekolü'dür. Batı Ekolü'nün hem İskenderiye Ekolü'nden hem de Antakya Ekolü'nden birtakım muhtelif yorumlama metotlarını bünyesinde barındırdığı ifade edilmektedir. Fakat zamanla bu ekol içinde ağır basan ve daha çok tercih edilen dört yorumlama metodu ortaya çıkmıştır. Bunlar literal, alegorik, mecazi/tinsel (tropological) ve mistik/eskatolojik (anagogical) yorumlamadır.⁵⁶⁸

---

⁵⁶⁴ Origen'in alegorik yorumu hakkında bilgi için bkz. Muhammet Tarakçı, "Origen ve Alegorik Kitab-ı Mukaddes Yorumu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2010), 183-213.

⁵⁶⁵ Berkhof, *Principles of Biblical Interpretation*, 20.

⁵⁶⁶ Walter C. Kaiser - Moises Silva, *Introduction to Biblical Hermeneutics* (Michigan: Zondervan Academic, 2007), 212.

⁵⁶⁷ Kaiser - Silva, *Introduction to Biblical Hermeneutics*, 212-213.

⁵⁶⁸ Kaiser - Silva, *Introduction to Biblical Hermeneutics*, 213. Bu dört yöntemi Hristiyan Kitab-ı Mukaddes hermenötüğü açısından anlamak için örnek olarak 'Yeruşalim' kelimesi ele alınacak olursa, bu kelime literal yorum açısından 'Yahudilerin şehri'ne tekabül edecektir. Alegorik yorumlama açısından 'kilise'; tropolojik yani tinsel manada 'ruh'; eskatolojik anlamda ise 'Hristiyanların uhrevi yurdu' olarak açıklanacaktır.

Patristik Dönem'deki Kutsal Metin yorumlamalarında kullanılan metotlardan, Tertullian'ın da Yahudi Kutsal Metinlerini ele alırken ve bunları *Adversus Judaeos*'un içerisindeki bağlama yerleştirmeye çalışırken bazılarını kullandığı bilinmektedir. Tertullian'ın *Adversus Judaeos*'u kapsamında en çok alegorik ve tipolojik yorumlama metotlarına başvurduğu görülmektedir. Ayrıca onun, bu yöntemleri yeri ve zamanına uygun olarak yahut belirli bir sıralamaya göre değil, Yahudilik ve Yahudilere karşı ortaya koyduğu iddiaları haklı çıkarabileceği ve onları güçlendirebileceği durumlarda kullandığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar kendilerinden bahsedilirken alegorik ve tipolojik olarak iki ayrı metottan bahsedilse de bazı araştırmacılara göre tipoloji alegorinin bir alt metodu olarak kabul edilmekle birlikte, başka araştırmacılara göre alegori ve tipoloji birbirinden ayrı metotlardır.⁵⁶⁹ Alegoriyi sembolik anlamlarla, tipolojiyi ise tarihsel olay ve olgularla ilişkilendiren kimselerin aksine Eski Ahit çalışmalarıyla tanınan İskoç araştırmacı James Barr, bu yöntemleri birbirinden kesin çizgilerle ayırmanın güç olduğu kanaatindedir.⁵⁷⁰

Alegori, Grekçe kökenli olup kelime manası olarak “başka bir şey söylemek” demektir.⁵⁷¹ Terim olarak ise bir kimsenin söylediği bir şeyden, o şeyin kendisinin değil de bir başka şeyin anlaşılmasının kastedildiği yöntemin adıdır.⁵⁷² Aynı zamanda bir metne, onu kaleme alan kişi tarafından kastedilmemiş olan başka bir anlamın yüklenmesini sağlamak ile ilgili yorumsal usulün de adıdır.⁵⁷³ Grekçe ‘typos’ kelimesinden gelen tipoloji ise “iz, işaret, betimleme ve tasvir” gibi manalar taşımaktadır. Biblikal hermenötikle ilgili olarak tipolojik yorum ise “Yeni Ahit, Eski Ahit içinde saklıdır ve Yeni olan Eski olanı açığa vurur” söylemine göre, bir kişiye veya başka bir şeye tekabül ettiği düşünülen beyanlarla ilgili olarak ön plana çıkan yöntemdir.⁵⁷⁴

Tertullian'ın *Adversus Judaeos*'u incelendiğinde yukarıdaki her iki yöntemin de sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. İki metottan alegorik olanla ilgili olarak, Kâbil'in

---

⁵⁶⁹ James Barr, *Old and New in Interpretation* (London: SCM Press, 1982), 103-104.

⁵⁷⁰ Barr, *Old and New in Interpretation*, 107.

⁵⁷¹ V. Saxer, “Allegory-Typology”, *Encyclopedia of Ancient Christianity* (Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014), 1/86-87.

⁵⁷² Saxer, “Allegory-Typology”, 1/86-87.

⁵⁷³ Saxer, “Allegory-Typology”, 1/86-87.

⁵⁷⁴ Angelo Di Berardino, “Typology”, *Encyclopedia of Ancient Christianity* (Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014), 3/857-858.

Tanrı için hazırladığı sunuların dünyevî kurbanı temsil ettiği; Habil'in hazırladığı kurbanların ise manevî kurbanları temsil ettiği yorumu örnek verilebilir.⁵⁷⁵ Tertullian burada kurban sunma eylemini kişinin niyetiyle bağlantılı bir şekilde yorumlayarak zikredilen sonuca varmaktadır. Bir diğer örnek olarak tüm yasaların çekirdeğinin Tanrı'nın, Âdem ve Havva'ya "ağaca yaklaşmayın!" buyruğunda bulunduğu düşüncesi söylenebilir.⁵⁷⁶ İshak'ın, babası İbrahim tarafından Tanrı'ya kurban edilmeye götürülürken sırtında taşıdığı odunun bir ön temsil olarak, İsa'nın çarmıha gerilmeye giderken sırtında taşıdığı sütunu temsil ettiği yorumu da örnek verilebilir.⁵⁷⁷ Son olarak Yusuf'un kardeşleri tarafından eziyet görüp Mısır'da satılması hadisesinin de alegorik yorumlamayla İsa'ya nispet edildiğinden bahsedilebilir. Buradaki alegori, babasının Yusuf hakkında söylediği "*Onun ihtişamı bir boğadadır; onun boynuzları tek boynuzlu atın boynuzları gibidir. Onları yeryüzünün dört bucağındaki uluslara fırlatacak.*" ifadelerindeki boğanın, İsa'nın iki şahsiyetinden biri -kızgın bir yargıç- olarak; boynuzların, çarmıh olarak; boynuzların fırlatılmasının ise çarmıh sayesinde İsa'nın mesajının diğer uluslara ulaşması olarak yorumlanmasında bulunmaktadır.⁵⁷⁸ Adversus Judaeos'ta daha birçok örnek mevcut olsa da, Tertullian'ın alegorik yorumunun anlaşılması noktasında bahsi geçen üç örnek yeterli olacaktır.

Tertullian'ın Adversus Judaeos'ta yaptığı tipolojik yorumlamalara gelince, bunların başında Rebeka'nın iki çocuğundan büyük olanı Esav'a, Yahudileri; küçük olanı Yakup'a ise Gentileleri nispet etmesi gelmektedir.⁵⁷⁹ Yine Yasa'nın, doğal, eski ve yeni olarak ayrıştırılarak; doğal yasanın çekirdek yasa; Eski Yasa'nın, Yahudilerin yasası; Yeni Yasa'nın ise Gentilelerin yasası olarak addedilmesi de tipolojik bir yorumdur.⁵⁸⁰ Son olarak Tanrı'nın lütfunun ondan yüz çevirmeleri nedeniyle Yahudilerden alınıp, gentilelere verildiği ve bunun delillendirilmeye çalışıldığı yorumlar da bahsedilen türde bir yorumlamanın örneği sayılabilir.

Sonuç olarak örneklerden de anlaşıldığı üzere Tertullian'ın Yahudi Kutsal Metinleri'ni ele alırken ve yorumlarken hem alegori hem de tipolojilere başvurduğu

⁵⁷⁵ Tertullian, "An Answer to the Jews", çev. Sydney Thelwall, *The Ante-Nicene Fathers: Volume III* (Michigan: William B. Eerdmans Publishing, 1993), 3/156.

⁵⁷⁶ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/152.

⁵⁷⁷ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/165.

⁵⁷⁸ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/165.

⁵⁷⁹ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/154.

⁵⁸⁰ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/151-154.

görülmektedir. Her ne kadar bu iki yöntemden ayrı ayrı bahsedilmiş ve örnekler bu ayrıma göre verilmiş olsa da, tipoloji ile alegori arasında benzerlik ve aynılıklar bulan araştırmacıların görüşleri göz ardı edilmemiştir. Fakat metot ve örneklerin daha iyi anlaşılması açısından mevcut tartışmalar bir kenara bırakılmış ve her iki metot için ayrı örnekler verilmiştir.

3.2.6. Eserin Bölümleri ve Muhtevası

Bir sonraki başlıkta incelenecek olan Adversus Judaeos'un tek tek tüm bölümlerinin ele alınmayacak olması, bunun yerine çeşitli kavram ve konular açısından incelenecek olması sebebiyle, Adversus Judaeos'un bölümlerinin muhtevasına kısaca ve ayrı bir başlıkta değinilmesi uygun görülmüştür. Bu nedenle de şu anki başlık altında Adversus Judaeos'un on dört bölümünün muhtevasından kısaca bahsedilmeye çalışılacaktır.

I. BÖLÜM (Yahudi ve Hristiyanların Göreceli Yakınlığının İzahı):

Tertullian bu bölümde bir Hristiyan ve bir Yahudi dönme⁵⁸¹ arasında varsayımsal bir münazara ortaya koyarak eserin tamamındaki çeşitli konuları soru-cevap yahut fikir-karşıt fikir şeklinde ele alacağına dair işaretle bulunmaktadır.

Ele alınan ilk mesele Gentile'lar ve Yahudiler arasında, Tanrı'nın lütfunun (divine grace) kimi kapsadığı yahut kimin için olduğu meselesidir. Buna göre Tertullian, Tanrı'nın yasasını tesis eden kişinin (Hz.İbrahim) İsraililerin soyundan bir Yahudi olmayışından hareketle Tanrı'nın lütfunun Gentileler için de olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. İkinci olarak İbrahim'in oğlu İshak'ın karısı Rebeka'nın iki evladından iki soyun neşet ettiğini (two people and two nation); bunlardan birinin Yahudiler, öbürünün ise Gentile'lar olduğunu söylemektedir. Bu ayrımı ise ilk lütuf sahiplerinin Yahudiler olmasına rağmen, onların Tanrı'dan vazgeçmesi sebebiyle (Harun'dan ilah yapmasını istemeleri vb.) asıl lütfun Gentilelere geçtiğini kanıtlamak için yapmaktadır.

II. BÖLÜM (Musa Dönemine Kadar Yasa):

---

⁵⁸¹ Tertullian, buradaki Yahudi dönmenin, putperest kökenli bir kişi mi yahut İsa'ya iman ettikten sonra bundan vazgeçerek Yahudi olan bir kişi mi olduğuna değinmemektedir.

Bu bölüm, Tanrı'nın yasasının yalnızca bir ulusa has kılıp kılmadığının sorgulanması üzerinedir.

Bu bölüme göre ilk yasa, yazılı olmayan doğal yasadır (natural law). Tanrı'nın Âdem ve Havva'ya cennette dikili olan ağacın meyvesinden yememelerine dair verdiği buyruktur. Bu yasa, sonradan Musa zamanında da verilecek olan yasanın tüm kaidelerini haiz olan çekirdek yasadır. Tertullian'a göre bu yasa tüm diğer yasaların temelini oluşturmaktadır. Tertullian ayrıca

*“ Âdem ve Havva tanrılarını sevmedikleri için, onun kuralını çiğnediler; birbirlerini sevmedikleri için sahtekârlığa eğilim gösterdiler; hırsızlıktan çekinmedikleri için ağacın meyvesini tattular; birbirlerinin sahip olduklarına göz diktikleri için birinin tattığı meyveyi öbürü de tattı; birbirlerini de yalancılıkla suçladılar.”*⁵⁸²

şeklinde bir yorumda bulunularak Âdem ve Havva ilgili meseleleri, Yahudilerle ve onlara verilen yasayla ilişkilendirmektedir.

İkinci başlığın ikinci meselesi, Yeni Yasa'yı kimin uygulayacağını ele almakta ve Tanrı'nın yeniden şekillendirileceğini önceden haber verdiği yasaya kadar mevcut Musa Yasası'na geçici olarak riayet edilmiş olduğunu açıklamaktadır.

Son olarak Tanrı'nın, Musa'nın yasasına uymaksızın da –ibadet ve ritüeller açısından- memnun edilebileceği dile getirilmektedir.

III. BÖLÜM (Sünnet ve Eski Ahit'in Terki Üzerine):

Tertullian bu başlıkta sünnet ritüelinin kurtuluşa dair bir ayrıcalık elde etmekle alakalı olmayıp, o zamanın bir işareti olarak uygulandığını ifade etmektedir. Şayet sünnet Yahudiler tarafından kurtuluşun bir yolu olarak görülüyorsa, niçin Musa'nın oğlunun doğumunun sekizinci gününde ve meleğin icbarı olmaksızın sünnet edilmediğini sorgulamaktadır. Bu sorgulamadan hareketle de tek bir bebeğin zorla sünnet edilmesinden yola çıkarak tüm insanların sünnet edilmesi gerektiği emrinin yasa ile temellendirilemeyeceğini ve cismani sünnetin, Tanrı'nın Yahudileri farklı kıldığının bir alameti olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu nedenle de

---

⁵⁸² Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/152.

bedensel/cismani (carnal) sünneti geçici olarak addetmekte, onun yerine ruhani sünneti - yani kalbin kirinden arındırılmasını- ise ebedi bir sünnet olarak görmektedir.

IV. BÖLÜM (Şabat'a Riayet Üzerine):

Bu bölümde cismani/bedensel sünnetin ilga edilmesi, Eski Yasa'nın da belirli bir zamanla mukayyet olması sebebiyle Şabata riayetinin de sürekli değil, geçici olduğundan bahsedilmektedir.

Yahudilerin, Tanrı'nın yedinci günü takdis etmesini dile getirmesine karşılık; eserde, Şabat'a riayet hususunda bir ebedi olan şabat (a sabbath eternal) bir de geçici olan şabat (a sabbath temporal) şeklinde ayırım yapılmaktadır. Buna göre ebedi şabatın, geçici olan şabattan önce var olduğu ve ilahi olduğu söylenmektedir. Geçici şabatın ise Musa ile başladığı ve dolayısıyla da ebedi olamayacağı ifade edilmektedir.

V. BÖLÜM (Kurban Üzerine):

Bu bölümde ise iki tür kurbandan bahsedilmektedir. Bunlardan biri dünyevi kurban/adak (earthly oblation), diğeri ise uhrevi/manevi kurbandır (spiritual sacrifice). Dünyevi olanın başlangıçta Âdem'in büyük oğlu olan Kabil'le ortaya çıktığı (ki burada Kabil'le kastedilen İsrailoğullarıdır); uhrevi/manevi olanın ise Habil'le ortaya çıktığı (Habil'le kastedilen de Hristiyanlardır) ifade edilmektedir. Buradan hareketle de dünyevi kurbanın İsrailoğulları'na ve kardeşlerine has kılındığı, bununla birlikte yalnızca arz-ı mev'udda gerçekleştirilebileceği; uhrevi kurbanın ise her yer ve diyarda sunulabileceğinin haber verildiği ifade edilmektedir.

VI. BÖLÜM (Eski Yasa'nın İlgası ve İlga Edicisi Üzerine):

Bu bölümde, Yahudilerin geçici şabatına karşılık ebedi bir şabatın; cismani sünnete karşılık ruhani bir sünnetin; geçici bir yasadan önce ebedi bir yasanın tebliğ edilmiş olmasından hareketle de İsrailoğullarına verilen yasanın geçici olduğundan bahsedilmektedir. Dolayısıyla da Eski Yasa'nın ritüelleri ve kaideleri son bulmuştur. Tanrı'nın bahsettiği yeni ahit sözü ise Yahudilerin Eski Yasa'sıyla ilgili değildir. Çünkü onların Mısır diyarından kurtarılması ve o dönemde onlara bir yasa verilmesi, aslında onlar için murat edilmiş olan sözün yerine getirildiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla

yeni ahdin mevcut ahitten farklı olması gerekir ki bu da, Gentileler için olan yasaya işaret etmektedir.

VII. BÖLÜM (Mesih'in Gelip Gelmediği Meselesi):

Bu bölümde Mesih'in özelliklerinden, onun tebliğinin dünyaya yayılmasından, uluslar tarafından ona inanılmasından, çeşitli güç sahibi yöneticilerin güçlerinin sınırlı olması veya yönettikleri devletlerin hudutlara sahip olmasının aksine Mesih'in mesajının sınırsız oluşundan bahsedilmektedir. Yine Mesih'in adının her yere yayılıyor oluşundan hareketle, onun gelmiş olduğunun bilindiği ifade edilmektedir. Son olarak Yahudilerin, İsa'nın Mesih olduğunu yanlışlama teşebbüsünde bulunmamalarının da Mesih'in geldiğinin bir delili olarak kabul edildiğinden söz edilmektedir.

VIII. BÖLÜM (Mesih'in Doğumu, Çilesi ve Yeruşalim'in Yıkılması Dönemine Dair):

Bu bölümde Mesih'in gelişinin Yeruşalim'in yıkılışıyla ilgili olduğundan, daha doğrusu Mesih'in gelmiş olması sebebiyle Yeruşalim'in yıkılacağından/yıkıldığından bahsedilmektedir. Yeruşalim'in yıkılışının Mesih'in gelişiyile bağlantılı olduğunu kanıtlayabilmek amacıyla da kronolojik bir açıklamaya başvurulmuş ve önemli olarak addedilen bazı sayılara değinilmiştir. Bu sayılardan en önemlisi Daniel'in gördüğü vizyonda aktarılan 62,5 (lxii and an half) hafta sayısıdır. Tertullian'a göre Daniel'in vizyonundan Mesih'in doğuşuna kadar 62,5 hafta geçmiştir ve Mesih, 62,5.haftada kutsalların kutsalı olarak takdis edilmiştir. 7,5 hafta ise onun çocukluğu, zulüm görmesi ve çarmıha gerilmesiyle geçmiştir.

Bölüm, Mesih'in katledilişinin sorumlusunun İsrail'in sinagoglarının tamamına hamledilmesiyle son bulmaktadır. Tertullian'a göre İsa Mesih öldürülmüştür. Çünkü onunla ilgili haber verilen her şey gerçekleşmiştir.

IX. BÖLÜM (Mesih'in Doğumu ve Başarıları İle İlgili Kehanetler Üzerine):

Bu bölümde, Mesih'in doğumunun peygamberler tarafından haber verilmesine ve Emmanuel ismine değinilmektedir. Yine bu bölümde konunun etrafında şekillendiği en önemli pasaj şudur: *“Çocuk, baba veya anne demeden önce, Asur kralının aksine*

Şam'ın gücü [askerî] ve Samiriye'nin ganimetlerine sahip olacak."⁵⁸³ Burada Yahudilerin, Emmanuel ismini "Şam'ın gücü", "Samiriye'nin ganimetleri" gibi hususlarla irtibatlandırması eleştirilmektedir. Çünkü bu tip vasıflandırmalar, Mesih'in bir savaşçı gibi geleceği şeklinde anlaşılmasına sebebiyet vermektedir. Hâlbuki buradaki ilk kısım; yani "baba ve annesinin ismini söylemeden önce" şeklinde gelen kısım, Mesih'in (sıradan) bir insan olarak geleceğine delalet etmektedir, Yahudilerin beklediği gibi bir general (yani savaşçı) -ya da kral- olarak geleceğinin işareti değildir.

Mesih'in bir savaşçı olarak tasvir edildiği ya da "kılıç kuşanma" vb. ile ilgili pasajlarla irtibatlandırıldığı metin alıntıları ise yoruma tabi tutulmaktadır. Dolayısıyla güzellikle ve merhametle vasıflandırılan birinin savaş için kılıç kullanan biri olarak kabul edilmesi anlamsız bulunmaktadır. Bahsi geçen kılıç ise savaş eylemiyle değil, Mesih'in merkezde olmasıyla ve Tanrı'nın ilahi (divine) kelimesinin eski ve yeni yasanının iki ahidini gerçekleştirmiş olmasıyla yorumlanmaktadır.

Bu bölümdeki diğer bir mesele ise Mesih'in isimlendirilmesidir. Yahudilerden "*Geldiğine inanılan Mesih, [metinlerde] İsa diye isimlendirilmediyse, niçin gelmiş olan kişi İsa Mesih olarak isimlendirilmiştir?*"⁵⁸⁴ sorusu geldiği varsayılmaktadır. Cevaben, her bir ismin Tanrı'nın Mesih'inde zaten var olduğu söylenmektedir.

Bir diğer konu ise Mesih'in Davud'un soyundan (Davud'un babası Jesse'nin soyundan) gelmesiyle ilgilidir. Buradaki fiziki soy bağlantısı Meryem aracılığıyla kurulmaktadır. Nüfus sayımı sırasında Meryem'in Beytlehem'de bulunması ve Mesih'in burada doğmasıyla da kehanetlerin gerçekleştiğine atıfta bulunmaktadır.

X. BÖLÜM (Mesih'in Çilesi Üzerine Eski Ahit'teki Öngörüler ve İmlar):

Bu bölüm, Mesih'in haça gerilmesi ve onun hakkındaki şüphelerle ilgili bölümdür. Tanrı'nın bizzat kendisinin, çarmıha gerilenlerin lanetlenenler olduğunu söylemesi nedeniyle Tanrı'nın kendi oğlunu ölümle ifşa etmesinin inandırıcı olmadığı düşüncesi üzerine yorumlamalar yapılmaktadır. Buna göre Tanrı, Mesih'in çilesiyle onun lanetlendiği hükmüne varmamıştır. Dolayısıyla burada, Tanrı'nın, günahından ötürü çarmıha gerilenler ile peygamberlerin kehanetlerinin gerçekleşmesine dair bir

⁵⁸³ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/161.

⁵⁸⁴ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/161.

işaret olan Mesih'in çarmıha gerilmesi arasında bir ayırım yaptığından bahsedilmektedir. Yani Mesih kendi günahı sebebiyle değil, yazgısından ötürü çarmıha gerilmiştir.

Yine bu bölümde, Mesih'in eziyet göreceği, çarmıha gerileceği ve öleceğine dair olaylara ön temsil olarak geçmişteki bazı olaylar örnek verilmektedir. İshak'ın bir kurban olarak babasını takip ederken kendi odununu taşımaya, Yusuf'un din kardeşleri tarafından eziyet görmesi ve Mısır'da satılması bu örneklerden birkaçıdır.

Yine “boğa” metaforu ile Mesih ve çarmıh arasında bir bağlantı kurularak alegorik yorumlama yapılmaktadır. Ağaç, ekmek, haç, kral gibi bazı kelimelerin geçtiği pasajlar da bir şekilde İsa Mesih'e hamledilerek açıklanmaktadır. İşıya'dan ve Yeremya'dan pasajlarla Mesih'in, Pesah'ta çarmıha gerileceği ve Mesih'in çilesinden sonra Yahudilerin esaret ve dağılma yaşayacağına dair işaretlerin bulunduğu da aktarılmaktadır.

XI. BÖLÜM (Ezekiel'den İlave Kanıtlar ve Şimdiye Kadarki Peygamberi Argümanların Hülasesi):

Bu bölümde, Yahudilerin, arz-ı mev'uttan çıkarılmaları ve dağılmaları cezasının, Mesih'in çilesiyle birlikte gerçekleşeceğini dair Ezekiel'den uzun pasajlar paylaşmakta ve netice olarak Mesih'in gelmesiyle kehanetlerin gerçekleştiğinden bahsedilmektedir. 70 haftalık sürenin 62,5 ve 7,5 hafta olarak geçtiği ve Yahudilere verilen ceza ile son bulunduğu söylenmektedir. Bu sebeple de artık peygamber gelmeyeceği ve vizyon görülmeyeceğinden söz edilmektedir. Çünkü Mesih'in, peygamberleri ve vizyonları sona erdiren bir “mühür” olduğu beyan edilmektedir.

XII. BÖLÜM (Gentile'ların İsimlendirilmesine Dair İlave Kanıtlar):

Bu bölüm daha önceki kısımlarda geçen birkaç pasajın tekrarını içermektedir.

XIII. BÖLÜM (Yeruşalim'in Tahribatı ve Yahuda'nın Yıkılışına Dair Tartışma):

Bu başlıkta, şayet Yeruşalim'in tahrip edildiği ve Yahuda'nın yıkıldığı zamana kadar Mesih gelmemişse, beklenen Mesih'in Beytlehem'de İsrail halkından hiç kimsenin kalmamış olması sebebiyle nasıl doğacağı gibi sorular sorulduğu varsayılmaktadır. İkinci olarak, sürgünde kutsal suyla (the royal chrism) yağın (unction)

birleştirilmesi yasaksa, bundan böyle “yağlama” yapılamayacak ve artık Mabet olmayacaksa, Beytlehem’de doğması beklenen liderin nasıl kutsanacağı vb. gibi sorulara yer verilmektedir.

Üçüncü olarak metinlerde Yeruslaim’in, oradan çıkacak olan “lider”le, bu liderin acı çekmesiyle ve zulüm görmesiyle eş zamanlı olarak tahrip edileceğinin yazmasından ötürü, onun Davut olamayacağından bahsedilmektedir. Çünkü Mesih dışında hiçbir liderin çarmıha gerilmediği ifade edilmektedir. İnsanlardan hiçbirinin İsa’nın doğumu hususundaki sırma mazhar olamaması; Yahudilerin, metinlerde öngörüldüğü gibi ondan nefret etmeleri, onu öldürmeleri ve ona eziyet etmeleri sebebiyle de Mesih’in gelmiş olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca Yahudilerin Mesih’e inanmamaları sebebiyle başlarına felaketlerin geldiği ve Tanrı’nın lütfunun Yahudilerden geri alındığı da ilave edilmektedir.

XIV. BÖLÜM (Sonuç. Yahudilerin Yanılgısına Dair Delil):

Bu bölümde Yahudilerin en büyük yanılgısının Mesih’in geldiğini inkar etmeleri, onun iki karakteri olduğunu anlayamamaları ve birden çok gelmiş olduğu hususunu kabul etmemeleri olduğu söylenmektedir. Yine İsa’nın iki karakterinden ilkinin “birinci gelişle” ilgili olup; Mesih’in sembolik olarak bir “sürçme taşı” olduğu, meleklerden daha aşağı kılındığı, beşeri olarak zayıf olduğu, ihtişamlı olmayıp herhangi bir lütfu sahip olmadığı gibi olumsuz nitelikle vasıflandığı şahsiyet olduğu aktarılmaktadır. İkinci karakterinin ise “ikinci gelişle” ilgili olup; Mesih’in yeniden dirilişine işaretle sembolik olarak bir “köşe taşı” olarak ifade edildiği, ilk gelişindeki kirliliğinden sıyrılıp ayaklarına kadar inen bir elbiseyle süslendiği, sade bir kuşak (mitre) ve türban taktığı, ihtişamlı ve Tanrı’nın değerlisi olarak geldiği anlatılmaktadır.

Sonuç olarak Yahudilerin, Mesih’i savaşçı, kral yahut lider olarak tahayyül etmeleri ve İsa Mesih’in de “birinci geliş”inde bu şekilde gelmemesi sebebiyle onun Mesih olduğunu anlamadıkları ve yanılgıya düştükleri; bu nedenle de Mesih’in geldiğini kabul etmedikleri ifade edilmektedir.

3.3. Adversus Judaeos’ta Kavramlarla Yahudilik ve Yahudiler

Adversus Judaeos’un on dört bölümü, tekrara düşmeye ve dağılmaya sebebiyet verebilme ihtimalinden dolayı bir tasnif şekli olarak tercih edilmemiştir. Bunun yerine

Tertullian'ın, Yahudilik ve Yahudilerin durumunu anlatmak için tercih ettiği kavramlar ve konular bu bölümün odak noktasını oluşturacaktır. Bu kavram ve konular da Yasa ile ilgili, Mesiyani ve Teolojik konular olmak üzere üç alt başlık altında ele alınacaktır. Bahsi geçen gruptandırma ve adlandırma, kavram ve konuların amaç, sebep ve sonuçları açısından matuf olduğu meselelere göre yapılmıştır. Örneğin putperestlik kavramı, Yahudilerin itikadi bozukluklarını belirtmek amacıyla kullanıldığından, 'Teolojik konular' başlığı altında ele alınmıştır. Bir başka örnek olarak 'doğal yasa' kavramı ise daha çok, Yahudi ibadetlerinin geçiciliğini kanıtlamak ve yalnızca onlara has olduğunu kanıtlamak amacıyla kullanıldığı ve neticede Yasa'ya referansla ele alındıkları için 'Yasa ile ilgili konular' başlığı altında ele alınmıştır. Dolayısıyla bunlar dışındaki kavram ve konular da ilgili oldukları başlıklara göre ele alınmıştır.

Son olarak Tertullian'ın, eserini kaleme aldığı dönemde Kutsal Kitap'ın kanonizasyonunun tamamlanmış olması sebebiyle, eserde yer verilen pasajlarla ilgili alıntılarda günümüzdeki modern Kitab-ı Mukaddes metinleri kullanılmamıştır. Bunun yerine Tertullian'ın alıntılacağı şekliyle pasajlar tercüme edilmiş ve bu çalışmada da tercümeleri kullanılmıştır. Eser, diyalog tarzında kaleme alınmış olmasına rağmen, tek tek Yahudi ve Hristiyan tarafın diyalogları çoğunlukla belirtilmemiştir. Ayrıca bu iki tarafın isimlendirilmeleri de söz konusu değildir. Zaman zaman soru veya cevaplardan ya da fikirlerin çatışmasından hareketle kendini belli eden tartışmalar az da olsa mevcut olmakla birlikte yaygın değildir. Eserin çoğunda ise yalnızca tek bir anlatıcı var gibi görünmektedir. Bu nedenle aşağıda, eserle ilgili kavram ve konulara yer verilirken Hristiyan olan kişiye ait fikirler, kolay anlaşılması amacıyla Tertullian'ın görüşleri olarak aktarılacaktır.

3.3.1. Yasa ile İlgili Konular

3.3.1.1. Doğal Yasa

Tertullian, Doğal Yasa ile Musa'ya Horeb'de yahut Sina'da verilen yasanın, ilk yasa olmadığını kanıtlanmayı amaçlamıştır. Ona göre ilk yasa, Tanrı'nın Âdem ve Havva'ya cennette dikili olan ağacın meyvesinden yememelerine dair verdiği emirdir.

Bu emir, Musa'ya verilen yasanın tüm kaidelerini haiz olan ve tüm diğer yasaların temelini oluşturan çekirdek yasadır.⁵⁸⁵

Tertullian'ın Doğal Yasa anlayışına göre şayet Âdem ve Havva Tanrı'yı sevseydi onun "ağaca yaklaşmayın" buyruğuna karşı gelmeyeceklerdi. Komşularını, yani birbirlerini sevselerdi, hilekârlığa meyletmeyecek ve dolayısıyla da kendilerini ebedilikten mahrum bırakan birbirlerini öldürme suçunu işlemeyeceklerdi. Gizlice ağacın meyvesini tatmasalardı, hırsızlıktan uzak duracaklar ve dolayısıyla da Tanrıları olan Rab'den kaçıp bir ağacın arkasına saklanmayacaklardı. Onları "Tanrı gibi" olabileceklerine inandıran şeytana kanmasalardı birbirlerini yalancılıkla suçlamayacaklardı. Ayrıca birbirlerine gıpta etmeselerdi, yasak meyveyi yemeyeceklerdi.⁵⁸⁶

Yine bu yorumlamaya göre Tertullian için Tanrı'nın ilk olarak Âdem ve Havva'ya verdiği Doğal Yasa, aslında embriyo⁵⁸⁷ halindeki iken kabul edilen yasadır ve bu yasa, sonrasında Musa'ya verilen yasa ile filizlenmiştir. Dolayısıyla Tertullian'a göre Doğal Yasa, kişiye Tanrı'sını tüm kalbi ve ruhuyla sevmesini, komşusunu da kendisi gibi sevmesini, öldürmemesini, zina etmemesini, çalmamasını, yalancı şahitlik yapmamasını, baba ve annesine saygılı olmasını ve başkasının sahip olduğu şeye göz dikmemesini emretmektedir.⁵⁸⁸

Doğal Yasa'nın ilk yasa olarak kabul edilmesi ve bunun ispatlanmaya çalışılması, Musa'ya verilen yasanın muvakkaten verildiği, dolayısıyla Gentilelerin de bu yasaya her zaman değil yalnızca bir süreliğine uyma zorunluluğu olduğu hususunu kanıtlama amacından kaynaklanmaktadır.⁵⁸⁹ Yasa'nın hem babalar⁵⁹⁰ hem de Yahudiler için belirli dönemlerde yeniden reforme edildiğine değinilmesi de onun geçiciliğini vurgulamak amacıyla dile getirilmektedir. Buradan hareketle de artık Gentilelerin

---

⁵⁸⁵ Tertullian, "Ans. Jews", 3/152-153.

⁵⁸⁶ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/152.

⁵⁸⁷ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/152. Çevirmen burada "condita" kelimesini "embryo" olarak tercüme etmiştir.

⁵⁸⁸ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/152.

⁵⁸⁹ Geoffrey D. Dunn, *Tertullian's Aduersus Iudaeos: A Rhetorical Analysis* (Washington, D.C: The Catholic University of America Press, 2008), 112-113.

⁵⁹⁰ İbrahim, İshak, Yakup.

Musa'ya verilen yasaya uymayacakları ve kendilerine peygamberler tarafından daha iyi bir yasanın verileceğine inandıkları ifade edilmektedir.⁵⁹¹

Tertullian, hem Musa'ya verilen Yasa'nın geçici olduğuna hem de Doğal Yasa'nın varlığına dair bazı önemli şahsiyetlerden örnekler vererek delillendirmeler yapmaktadır:

*“Âdem sünnet olmamıştı ve Şabat'a riayet etmemişti; yine onun zürriyetinden olan Hâbil de sünnetsizdi ve Şabat'a riayet etmemişti; Nuh da sünnetsizdi ve Şabat'a riayet etmemişti fakat Tanrı tarafından tufandan kurtarılmıştı; ilk ölümü tatmamış olan, bu dünyadan alınan ve bir bakıma Musa'nın yasasının külfeti olmaksızın da Tanrı'nın memnun edilebileceğini gösteren Hanok da sünnetsizdi ve Şabat'a riayet etmemişti; Tanrı'nın kâhini olarak seçilen Melkizedek de sünnetsizdi ve Şabat'a riayet etmemişti.”*⁵⁹²

Sonuç olarak bu kavram Tertullian'ın eserinde, Yahudilerin Yasa'sının ilga edildiğini ortaya koymak ve Yeni Yasa'dan bahsedebilmenin ilk adımını oluşturmak amacıyla kullanılmıştır.⁵⁹³

3.3.1.2.Sünnet

Tertullian, Doğal Yasa kavramında açıklananların devamı olarak Yahudilere Musa aracılığıyla verilen yasanın sünnetle ilgili buyruğunun da geçici olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca sünneti, bedensel (carnal) ve ruhsal (spritual) sünnet olarak ikiye ayırmaktadır.⁵⁹⁴ Onun böyle bir ayrıma gitmesi cismani sünneti, Musa yasası ve onun geçiciliği ile ilişkilendirmesinden kaynaklanmaktadır.⁵⁹⁵

Öte yandan Tertullian, sünnet olma emrinin bir kurtuluş alameti olarak değil, Tanrı'nın Yahudileri farklı kıldığının alameti olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu farklılık, onların çöldeyken Yerusâlim'e girmesinin yasaklanmasının

⁵⁹¹ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/153.

⁵⁹² Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/153.

⁵⁹³ Dunn, Tertullian'ın Yaratılış kitabından yaptığı alıntıyı yorumlarken, İsa'ya verilen Yeni Yasa'nın, Adem ve Havva'ya verilen yasanın restore edilmiş olduğunu söyleyen ve İsa'ya verilen yasanın da doğal olarak Musa'ya verilen yasanın yerine geçtiğinden bahseden bilindiği kadarıyla ilk Hristiyan yazar olduğunu ifade etmektedir. Dunn, *Tertullian's Aduersus Iudaeos: A Rhetorical Analysis*, 113.

⁵⁹⁴ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/154.

⁵⁹⁵ Dunn, *Tertullian's Aduersus Iudaeos: A Rhetorical Analysis*, 93.

bedensel bir işareti olarak açıklanmaktadır.⁵⁹⁶ Nitekim Tertullian'a göre "...elleriniz kan dolu", "...siz günahla dolu olan ulus" ifadelerine ek olarak Yeşaya 1/7-8 'de geçen pasajlar da Yahudilerin ve diyarlarının başına gelecek olanların öngörülmesidir:

"Sizin diyarınız çöldür; şehriniz ateşle yakılacaktır; toprağınız, gözlerinizin önünde, yabancılar tarafından yenilip tüketilecek; çöle çevrilecek ve altüst edilecek; Siyon'un kızı üzüm bağındaki bir kulübe gibi, salatalık tarlasındaki bir bekçi kulübesi gibi evsiz bir kimse olacak; fırtına uğramış bir şehirdeki gibi".⁵⁹⁷

Dolayısıyla Tanrı, Yahudilerin işledikleri fiiller sebebiyle ileride başlarına gelecek olan olayların ve özellikle de Yeruşalim'e girmelerinin yasaklanacak olmasının bir alameti olarak sünneti emretmiştir.⁵⁹⁸ Bu yorumlamanın bir sonucu olarak Tertullian, Gentilelerin, bedensel sünneti geçici ve kendileri için hükmü kaldırılmış bir emir olarak kabul ettiklerini aktarmaktadır.⁵⁹⁹

Bedensel sünnet aynı zamanda Yahudilerin asiliği ile de ilişkilendirilmiştir. Tertullian'a göre onlar, asi bir ulus olmanın sonucu olarak bu emre müstahak görülmüştür. Dolayısıyla bedensel sünnet onlar için bir kurtuluş değildir. Bu durumun aksine Gentileler ise Tanrı'ya itaatlerinin sonucu ve bir kurtuluş vesilesi olarak ruhsal sünnete layık görülmüştür. Ayrıca ruhsal yani kalbin kirinden arındırılması olarak açıklanan sünnet ise ebedi (eternal) sünnettir.⁶⁰⁰

Yine Tertullian, Yahudilere emredilen sünnetin, yasanın geçici olmasından hareketle Gentileleri şamil olmadığını ifade ederken bu hususu, Musa'nın oğlunun doğumunun sekizinci gününde meleğin icbarı olmaksızın sünnet edilmesi gerektiğinden hareketle de delillendirmektedir.⁶⁰¹ Çünkü Tertullian'a göre kurtuluş, sünnet ile elde edilebilen bir şey olsaydı, Musa'nın oğlu mecburen değil gönüllülükle sünnet edilirdi.

3.3.1.3.Şabat

⁵⁹⁶ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/154.

⁵⁹⁷ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/154.

⁵⁹⁸ Dolayısıyla Tertullian, sünnetin yalnızca Yahudilerle sınırlı olduğuna işaret etmektedir. bkz. Dunn, *Tertullian's Adversus Iudaeos: A Rhetorical Analysis*, 155.

⁵⁹⁹ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/154.

⁶⁰⁰ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/154.

⁶⁰¹ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/153.

Tertullian, Musa'ya verilen yasa ve bedensel sünnetin ilgası ile dikkatleri üçüncü bir aşama olan Şabat'a riayet hususuna çekmektedir. Yine bu konu da Yasa ile bağlantılı olarak ele alınmaktadır.⁶⁰²

Diğer kavramlarda olduğu gibi bu kavramda da ikili bir ayrım yapan Tertullian, ebedi (a sabbath eternal) ve geçici (a sabbath temporal) olmak üzere iki şabattan bahsetmektedir. Yahudilerin, Tanrı'nın yedinci günü takdis ettiğini dile getirmesine karşılık Tertullian, Gentilelerin, Tanrı'nın emrettiği şabatı yalnızca o gün için değil tüm günleri şamil olarak 'dünyevi işlerden el çekmek' anlamında kabul ettiğini bu nedenle de bu şabatın ebedi olduğunu ifade etmektedir. Yahudilerin şabatının ise belirli bir günle sınırlandırılmış olmasından dolayı geçici olduğunu beyan etmektedir. Ayrıca ebedi şabatın, geçici olduğu varsayılan Yahudilerin şabatından önce var olduğu ve onun tüm ulusların Yeruslaim'de Tanrı'ya tapınmaya gelecek olmalarıyla ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Geçici şabatın ise Musa ile başladığı ve dolayısıyla da ebedi olamayacağını söylemektedir. Yine onun çalışmamak veya dünyevi bir iş yapmamakla bir alakası olmadığını, aksine Nun oğlu Yeşua'nın, Eriha'yı savaşla almasıyla birlikte teşekkül ettiğini aktarmaktadır. Yine Yahudilerin zaman zaman Şabat'a riayet etmemeleri ve hatta Şabat günü savaşmalarından hareketle de onun geçici bir Şabat olduğunu delillendirmeye çalışmaktadır.⁶⁰³

Son olarak Tertullian, yaptığı bu dikotomik ayrımı desteklemek amacıyla Yeşaya 1/13'ten "*Ruhumun nefret ettiği şabatlarınız*"⁶⁰⁴ ve "*Kirlettiğiniz şabatlarım*"⁶⁰⁵ pasajlarını aktararak iki çeşit şabat olduğunu, Yahudi Kutsal Metinleri'nin de bu iki şabattan bahsettiğini ve nefret edilen şabatın ise Yahudilerin Şabatı olduğunu söylemektedir.⁶⁰⁶

3.3.1.4. Kurban

⁶⁰² Dunn, *Tertullian's Adversus Iudaeos: A Rhetorical Analysis*, 74.

⁶⁰³ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/155-156.

⁶⁰⁴ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/155.

⁶⁰⁵ Tertullian bu alıntıyı İşaya'dan yaptığını ifade etse de tercüman Thelwall'ın tespitine göre bu kısım Hezekiel 22/8'de geçmektedir.

⁶⁰⁶ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/155.

Yasa, Şabat ve sünnet gibi merkezi kavramlar arasında yer verdiği kurban⁶⁰⁷ kavramında da Tertullian tarafından ikili bir ayırım yapılmıştır.⁶⁰⁸ Buna göre, Âdem'in büyük oğlu Kâbil ile ortaya çıkan ve Yahudilerin kurbanının da ilişkilendirildiği kurban “dünyevi (earthly)” olarak tanımlanmaktadır. Hâbil ile ortaya çıkan ve Gentilelerin kurbanının da onun temsili olarak addedildiği kurban ise “uhrevi (spiritual)” kurbandır.⁶⁰⁹ Tertullian bu dikotomik ayırma ilaveten Yaratılış 4/2-14 arasından alıntı yaparak uluslara iki yönlü bir kurban anlayışının evvel zamanlarda da gösterildiğini ifade etmektedir. Buna göre Hâbil'in kurbanı uhrevi, Kâbil'in kurbanı ise dünyevi kabul edilmiştir:

“Tanrı Hâbil'i ve hediyelerini takdir etmişti; fakat Kâbil ve hediyelerinden hoşnut olmamıştı. Sonra ona [Kâbil'e]: “Niçin yüzün düştü? Sen -kurbanını hakkıyla sunabileceken, onu doğru bir şekilde bölmeyerek- günah işlemedin mi? Şimdi sükûnetini koru. Sana günahından tövbe etmek düşer ve bu tövbenin de sana efendilik etmesi gerekir.” dedi.”⁶¹⁰

Dünyevi kurbanı tanımlayan Tertullian, onun, İsrailoğullarına ve kardeşlerine has kılınmış olup yalnızca arz-ı mev'utta gerçekleştirilebileceğini; uhrevi kurbanın ise her yerde Tanrı'nın adına sunulan temiz kurbanlar olduğunu ifade etmektedir.⁶¹¹ Hatta Tertullian, Gentilelere göre kalple ilgili bir elemin yahut kalbi bir kederin bile Tanrı tarafından kabul edilen manevi kurban olarak düşünüldüğünü aktarmaktadır.⁶¹² Dolayısıyla da o, Yahudilerin dünyevi kurbanı yerine, Gentilelerin uhrevi kurbanın geçtiğini söylemektedir.

Son olarak Tertullian Yahudilerin dünyevi kurbanın kınandığını ve İşaya 1/11-14'ten paylaştığı pasajın da bu görüşü doğruladığını beyan etmektedir:

“...Kurbanlarınızın sayısının çok olmasının benim için anlamı nedir? Bana en iyi buğday ununu getirseniz bile, o benim için nafile bir yalvarma hediyesidir ve

---

⁶⁰⁷ Dunn, Tertullian'in eserinde Yasa'nın, Şabat, sünnet ve kurban gibi konuları kapsayan şemsiye bir kavram olarak kullanıldığını düşünen görüşlerden de bahsetmektedir. Dolayısıyla Yasa'da yapılan ayırımın kurban kavramı gibi konulara da sirayet ettiğini dile getirmektedir. bkz. Dunn, *Tertullian's Aduersus Iudaeos: A Rhetorical Analysis*, 93.

⁶⁰⁸ Dunn, *Tertullian's Aduersus Iudaeos: A Rhetorical Analysis*, 74.

⁶⁰⁹ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/156.

⁶¹⁰ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/156.

⁶¹¹ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/156-157.

⁶¹² Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/156.

benim için murdar bir şeydir. Benim tarafımdan görülmeye gelseniz bile yakılmış kurbanlarınızı ve sunularınızı, keçilerin yağlarını ve boğaların kanını kabul etmeyeceğim. Sizin ellerinizden gelen bu şeylere kim ihtiyaç duyar?’⁶¹³

3.3.2.Mesiyani Konular

3.3.2.1.Rebeka'nın Soyu

Bu mesele, ilahi lütfun artık Yahudileri şamil olmadığını, bilakis Gentileleri kapsadığını ifade etmek ve yine Gentileleri İbrahim'in soyuyla soylandırmak amacıyla Tertullian tarafından dile getirilen başlıca meselelerdendir. Ona göre Tanrı'nın yasasını temize çıkarmak amacıyla onu yeniden düzenleyen İbrahim, İsrail soyundan değildir. O bir Gentiledir. Dolayısıyla Gentileler de Yahudiler kadar lütfu mazhar olabilir. Hatta Tertullian'a göre onlar, lütuf konusunda Yahudilerle yer değiştirmişlerdir.⁶¹⁴

Tertullian, görüşlerini desteklemek amacıyla Tekvin Kitabı 25/21-23'ten *“Rahminde iki ulus var. Bu iki ulus senin rahminde ayrılacaklar. Bir ulus öbürüne galip gelecek. Büyük olanı küçük olana hizmet edecek.”⁶¹⁵* pasajlarını aktararak İsa'ya inananların Rebeka'nın soyundan –dolayısıyla da İbrahim'in soyundan- geldiğini desteklemeye çalışmıştır. Bahsi geçen pasajdan hareketle, İbrahim'in oğlu İshak'ın karısı olan Rebeka'nın zürriyetinden iki ulus ve iki kavim doğduğunu, bunlardan biriyle kastedilenin Yahudiler ötekini ise Gentileler olduğunu söylemektedir.⁶¹⁶ Yine Tertullian, Tanrı'nın bir kadının rahminden çıkan bu iki ulus ve kavimle ilgili olarak *“daha çok olan daha az olana hizmet edecek”* diye buyurmasından hareketle, Yahudilerin zamansal açıdan daha önce olmaları sebebiyle *“daha çok olan (the greater)”* olduklarını ve dolayısıyla Yasadaki ilk lütfun sahibi olduklarını ifade etmektedir. Kendisinin de içinde bulunduğu işaret ettiği Gentilelerin ise dünyanın son

⁶¹³ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/156.

⁶¹⁴ Geoffrey D. Dunn, “Tertullian and Rebekah: A Re-Reading of an ‘Anti-Jewish’ Argument in Early Christian Literature”, *Vigiliae Christianae* 52/2 (1998), 143.

⁶¹⁵ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 151, 7 no'lu dipnot, Yaratılış 25/21-23.

⁶¹⁶ Tertullian'ın Rebeka'nın soyu argümanının başarısız olduğunu düşünen Papp, bununla ilgili olarak iki sebebe yer verirken “Tertullian'ın, Yahudileri ve Gentileleri aynı anneden doğan kardeşler olarak sunma amacı...” şeklinde bir cümle kurmaktadır. bkz. Levente Papp, “Brothers or Rivals: Disagreements between the Judaic and the Christian communities in Tertullian's Adversus Iudaeos”, *Text și discurs religios* (Lucrările Conferinței Naționale Text și discurs religios, Iași: Editura Universității, 2014), 159. Fakat Papp'ın düşüncesinin aksine Tertullian'ın, Yahudiler ve Gentileler arasında sürekli bir şekilde karşıtlık kurma eğilimi var görünmektedir. Nitekim Tertullian'ın Adversus Iudaeos'u hakkında çalışmalar yapmış olan Dunn da iki tarafın Tertullian'ın eserinde birbirinden ayrı olarak sunulduğunu ifade etmektedir. bkz. Dunn, *Tertullian*, 46.

döneminde ilahi merhametin (divine mercy) ilmini elde etmiş olan “*daha az (the less)*” olanlar olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla ona göre önceki ve daha fazla olan Yahudiler, sonraki ve daha az olan Gentilelere hizmet edecektir. Daha az olan Gentileler ise daha fazla olan Yahudilere üstün gelecektir.

Yahudilerin ve Gentilelerin Rebeka'nın hangi oğluna nispet edildiği konusunda “...o uluslar ki şöyle diyecekler: Gelin, Yakub'un Tanrısı'nun evine turmanın..”⁶¹⁷ pasajını yorumlayan Tertullian, “*önceki oğul olan Esav'ın değil, ikinci oğul olan yani bizim ulusumuzun geldiği kişi olan Yakub'un*”⁶¹⁸ diyerek büyük oğul olan Esav'ı Yahudilere nispet etmektedir. Küçük olan oğul Yakub'un ise Gentilelerin atfedildiği kişi olduğunu ifade etmektedir.⁶¹⁹

Tanrı her ne kadar Rebeka'nın rahminden çıkan bu iki ulus ve kavim arasında lütfu paylaşırma konusunda bir ayırım yapmamış olsa da,⁶²⁰ Yahudiler tamamen Tanrı'dan vazgeçmeleri, putlara tapmaları, ilahı bırakmaları ve tasvirilere teslim olmaları sebebiyle bu lütuftan ayrılmışlardır. Gentileler ise Yahudilerin terk ettiği Tanrı'ya geri dönerek bu lütfu elde etmişlerdir.⁶²¹

3.3.2.2.Mesih

Tertullian, Mesih ile ilgili olarak dokuzuncu bölümde Yahudiler tarafından “*Geldiğine inanılan Mesih, İsa ismiyle adlandırılmadıysa (yani yalnızca Mesih adıyla adlandırılmışsa), niçin gelmiş olan kişi İsa Mesih (Jesus Christ) şeklinde isimlendirilmiştir?*”⁶²² şeklinde bir soru sorulduğunu varsayar. Yani Gentilelerin, Mesih'i, “İsa Mesih” olarak çağırması daha önceden haber verilmiş bir şey olmadığı için Yahudiler nazarında İsa'nın gerçek Mesih olmadığını düşünlüğünü aktarmaktadır. Tertullian bu varsayıma cevap olarak ise, Tanrı'nın Mesih'inde, İsa veya diğer tüm isimlerin tezahür edebileceğini ifade etmektedir. Bu kabul ile ilgili ilk örneğini Musa'ya bir varis olarak tayin edildiği ifade edilen Nun oğlu Hoşea'dan verir. Bu isim Tertullian tarafından İsa (Jesus) isminin en saf hali olarak kabul edilir. Çünkü bu isim, Hoşea Musa'nın varisi olarak seçildikten sonra değiştirilip Joshua, yani Jesus (İsa)

⁶¹⁷ Yeşaya, 2/2-3.

⁶¹⁸ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/154.

⁶¹⁹ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/154.

⁶²⁰ Williams, *Adversus Judaeos*, 45.

⁶²¹ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/152.

⁶²² Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/163.

yapılmıştır.⁶²³ Dolayısıyla bu isim, gelecekte ortaya çıkacak bir şahsiyete, yani İsa'ya ve onun adına delalet eden bir isimdir.⁶²⁴ Sonuç olarak da İsa (Jesus) isminin, Yeni Yasa ile ilgili bir lütuf olarak, Joshua'daki tezahür edişle başladığı ifade edilmektedir. Joshua, Yahudi ulusunu arz-ı mev'uda (the land of promise) sokaan kişiydi ve Tertullian bu hususu Tanrı'nın "*senden önce meleğimi gönderdim*" pasajından hareketle Joshua'ya yormuştur. Çünkü Tertullian tarafından Joshua'nın arz-ı mev'uda girmesi, Tanrı'nın bahsedilen toprakları Mesih'in gelişine hazırlamasının bir işareti olarak yorumlanmaktadır. Yine ona göre Nun oğlu Hoşea, İsa Mesih'in bizzat kendisi tarafından bu isimlendirmeye isimlendirmiştir. Çünkü Tertullian'a göre Musa ile konuşan kişi Tanrı değil, Mesih'tir. Bu nedenle, Tanrı'nın oğlu olarak kabul edilen Mesih, Musa'ya Horeb'de görünerek, Nun'un oğlunun "melek" yahut "Oshea" olarak değil, "Joshua" olarak çağrılmasını buyurmuş ve bu ismi ona ihsanda bulunmuştur. Yahudilerin bu isimlendirme ile ilgili sorularını cevaplandırıldığını düşünen Tertullian, Yahudilerin karşı çıkışlarının yerleşik bir hatanın karakteriyle hareket etmelerinden kaynaklandığını dile getirmiştir.⁶²⁵

Bu isimlendirme konusunun temellendirilmesine binaen Tertullian tarafından Mesih'in birkaç özelliğinden de bahsedilmektedir. Buna göre Mesih'in, Davud'un babası Yesse'nin (Jesse) soyundan gelen bir bakireden doğması icap etmektedir. Beytlehem'in topraklarından çıkması, Davud'un evinden gelmesi ve Romalılar arasında bulunması gerekmektedir. Tertullian, bu gerekliliklerden hareketle bakire kişinin, İsa'yı nüfus sayımı yapıldığı bir vakitte, o dönemde Roma'nın hâkimiyetinde bulunan yerde dünyaya getirmiş olmasından ötürü Meryem olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla Tertullian, Mesih'in gelip gelmediği mevzusunun İsa'nın bu özellikleri ve Kutsal Metin anlatılarının bir araya getirilerek irdelenmesi gerektiğini söylemektedir. Bu irdeleme yapıldığında ise Yahudilerin hakkında "*siz onu yaptıklarından ötürü değil, şabatta yapmasından dolayı taşladınız*" ifadesine rağmen onların da İsa'ya dair bu hususları reddedemeyeceklerini dile getirmektedir.⁶²⁶

---

⁶²³ Dunn, *Tertullian*, 61.

⁶²⁴ Dunn, *Tertullian*, 61.

⁶²⁵ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/163.

⁶²⁶ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/164.

Mesih'in ismine dair birtakım cevaplar verildikten sonra Yahudilerin, Mesih'i kabul etmeme konusunda da nasıl yanıldıklarına dair çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Buna göre Tertullian, Mesih'in iki karakteri olduğunu ve Yahudilerin bunu anlamadıkları için Mesih'i kabul etmediklerini ifade etmektedir. Ona göre Yahudiler, Mesih'in ihtişamla gelmesini beklemektedir. Fakat Gentilelere göre Mesih iki kez gelecektir. İlk gelişinde "kirli kıyafetler" içinde, "alçakgönüllülükle", "beşer suretinde", "hassas bir tabiatla" gelecektir ve bu durum onun çilesine kadar devam edecektir. Gentilelerin tamamı için kendisi kurban olacak, her türlü rezillikle küçük düşürülecektir. İlk gelişle birlikte muhtelif figürler içinde gizlenecektir. Sonuç olarak Tertullian'a göre, Mesih'in ilk gelişinin belli belirsiz olması hasebiyle Yahudiler onun Mesih olduğunu kabul etmemişlerdir. Hâlbuki Mesih ikinci gelişinde "onur ve ihtişamla", "ayaklarına kadar uzanan bir elbiseyle süslenmiş halde", "başında türban (turban) ve pak bir başlıkla (a clean mitre)" gelecektir. Fakat Tertullian'a göre Yahudilerin kaderinde onu tanımamak ve öngörülen felaketlere (Mesih'i öldürmeleri ve Yeruşalim'in tahribi gibi) maruz kalmak vardır. Dolayısıyla Yahudiler hem aldanmıştır hem de aldanmak kaderlerinde vardır.⁶²⁷

Tertullian, tarihsel olarak da 70 Hafta vizyonundan hareketle Mesih'in gelmiş olduğunu kanıtlamak adına Daniel Kitabı 9/1-27'den şu alıntıyı yapmaktadır:

"Medli Ahasuerus'un oğlu Kaldelilerin Kralı Darius'un hükümdarlığının birinci yılında ben Daniel yılların sayısını kitaplarda buldum... ve ben duama henüz başlamışken daha önceki bir vizyonda gördüğüm Cebrail bana uçarak geldi ve akşam kurbanı vaktinde olduğu gibi bana dokundu, benim anlamamı sağladı ve benimle konuşarak şunları söyledi: Daniel, ben şimdi seni feresetle doldurmak için geldim... sana beyan etmeye geldim, çünkü sen inançlı; kelimenin üzerine düşünen ve vizyonu anlamış olan birisin. Yetmiş hafta senin toplumuna ve kutsal şehre günahlar müzminleşene ve mühürlenene kadar ve doğruluk yakarıyla elde edilene kadar kısaltılmıştır. Vizyon ve peygamber[lik] mühürlenebilsin, kutsalların kutsal olan Bir, takdis edilebilsin diye kısaltılmıştır. Sen Lider olan Mesih'te 62,5 haftada Yeruşalim'in yeniden bir kelimeyle canlandırıldığını ve inşa edildiğini bilecek, bütünüyle göreceksin ve anlayacaksın. [O] Yeruşalim'i dönüştürecek, daha yükseğe ve daha sağlam olarak inşa edecek, zaman da yenilenecek. Sonra bu 62,5 hafta

⁶²⁷ Tertullian, "Ans. Jews", 3/171-173.

*takdisi ortadan kaldıracak ve bundan böyle takdis etme olmayacak. Şehir ve kutsal yer liderle birlikte ortadan kaldırılacak. Onlar, harabeye çevirecek olan bir savaşın sonuna kadar bir tufandaymış gibi hep bir ağızdan susturulacak. Ve o, çoğu kimsede bulunan ahiti tasdik edecek. Bir buçuk haftada takdimem ve işretim ortadan kaldırılacak. Bu yıkımla birlikte zamanın tamamlanmasının sonuna kadar kutsal yerdeki perişanlık laneti kalacak.*⁶²⁸

Tertullian, Daniel'in bu vizyonu gördüğü vakit olarak Darius'un hükümdarlığının birinci yılını esas alıp Mesih'in doğduğu vakte kadar geçen hükümdarlar ve onların hükmetme yıllarını hesaplayarak 437 yıl 6 ay elde etmektedir. Aynı zamanda bu sürenin 62,5 haftaya tekabül ettiğini dolayısıyla da Mesih'in gelmiş olduğunun ortaya çıktığını söylemektedir. Tertullian'a göre, İncil'de de Yasa ve peygamberlerin Vaftizci Yahya'ya kadar olduğunun yazması sebebiyle Mesih'ten sonra peygamber gelmeyecek ve vizyon görülmeyecektir.⁶²⁹ Dolayısıyla da eski nimet ve bereketin bolluğu -Yahudiler için olan- Mesih ile birlikte kaldırılmıştır.⁶³⁰

Alıntılanan pasajdaki diğer sayısal ifade olan 7,5 haftanın ise 52 yıl 6 aya tekabül ettiği ifade edilmektedir. Bu sürenin ise Mabetin yıkılması sebebiyle işret ve takdimelerin de sunulmadığı, dolayısıyla da kutsal yağlamanın da yapılamayacağı ve ortadan kaldırıldığı tarihlere denk geldiği söylenmektedir. Tertullian'a göre 70 Hafta ile ilgili olan Daniel'in vizyonu nihai nokta olarak Mesih'in öldürülmesi ve Yahudilerin sıkıntılı günlerinin başlaması ile gerçekleşmiştir.⁶³¹ Fakat Tertullian tarafından bu tamamlanmanın nirengi noktası, Yahudilerin İsa'yı vahşice öldürmüş olmasıdır. Ona göre İsrail'in sinagoglarının tamamı Mesih'i vahşice katletmiştir, dolayısıyla da Yahudiler için haber verildiği düşünülen tüm felaketler gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Tertullian tarafından kehanetin gerçekleşmesi, Mesih'in gelmiş olduğunun kanıtı olarak da dile getirilmektedir.⁶³²

3.3.2.3. İmmanuel

⁶²⁸ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/158-159.

⁶²⁹ Tertullian, "An Answer to the Jews", 160, 3 no'lu dipnot.

⁶³⁰ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/160.

⁶³¹ Geoffrey Dunn, Daniel'in bahsi geçen vizyonunun, ikinci asrın sonlarına kadar vizyondaki kişinin İsa olduğunu kanıtlama amacıyla kullanılmadığını ifade etmektedir. Yine Tertullian'ın, Daniel'in yukarıda geçen vizyonuna yalnızca Adversus Judaeos eserinde yer verdiğine değinmektedir. bkz. Geoffrey D. Dunn, "Tertullian and Daniel 9:24-27: A Patristic Interpretation of a Prophetic Time-Frame", (2002), 336-337.

⁶³² Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/160.

Tertullian, Yeşaya 7/13-14'te geçen “Sizler Davud’un evine kulak verin... İşte, Tanrı’nın kendisi size bir işaret verecek. İşte, bakire hamile kalacak ve bir oğul doğuracak ve siz onu İmmanuel diye çağıracaksınız.”⁶³³ pasajında geçen “İmmanuel (Emmanuel)” kelimesinin İbranicede “Tanrı bizimle” demek olsa bile Yahudilerin yalnızca onun telaffuzuna değil manasına da bakmaları gerektiğini söylemektedir. Tertullian’ın manaya bakılması gerektiğinden kastı, İsa’ya inanan Yahudilerin inanmaya başladıktan sonra onu İmmanuel (Emmanuel) olarak anmalarının, bu ismin “Tanrı bizimle” manasına işarette bulunuyor olmasıdır.⁶³⁴ Dolayısıyla Tertullian’a göre “İmmanuel” olarak çağrılan İsa, Mesih’tir. Bu ismin onun döneminde yaygınlaşmış olması da onun Mesih olduğunun mana ile ilişkilendirilmiş bir diğer delilidir. Çünkü Tertullian’a göre bu ismi İsa için kullananlar ve “Tanrı bizimle” manasını kastedenler Mesih’in aralarında olduğunun ve geldiğinin idrakinde olarak bu ismi kullanmaktadırlar. Sonuç olarak Tanrı onlardır, çünkü Mesih gelmiştir.⁶³⁵

Doğrudan ve kesin olarak tahrif anlamında bir suçlama olmasa da Tertullian, Yahudilerin bu ismin zahirine takılıp kalmış olmalarını bir bakıma eksiklik ve hata olarak görmektedir. Yine o, İmmanuel ismini yorumlarken Yahudilerin bu ismin geçtiği pasajın bağlamını dikkate almadıklarına dair de işarette bulunmaktadır. Son olarak o, Yahudilerin bu isimdeki ve Mesih’in gelişine dair kehanetlerdeki bazı ifadeleri bağlamından ayrı düşünerek Kutsal Metinlerin önceden bildirdiği hususları da gözetmediklerine dair görüşlerini beyan etmektedir.⁶³⁶

3.3.2.4. Çarmıh

Bu kavram, çarmıha gerilme ve Mesih arasında kurulan bağlantının Yahudiler tarafından anlaşılmasız yahut şüpheli bulunuşu ile yine Mesih’in çarmıha gerilmesinin

⁶³³ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/161.

⁶³⁴ Dunn, Tertullian’ın retoriğe çokça başvurduğunu dile getirmektedir. Ayrıca onun zaman zaman Kutsal Metinlerin literal manasını savunurken bazen de aksine, metinlerin alegorik anlamını ya da bağlamsal manasını savunduğunu dile getirmektedir. Burada da Tertullian’ın, Emmanuel isminin lafzına önem vermediğini dile getirmektedir. Tertullian için önemli olanın İsa’nın Emmanuel olarak çağrılması değil, Emmanuel ile kastedilen “Tanrı bizimle” manasının ona, kendisine inanlar tarafından atfedilmesi olduğunu aktarmaktadır. bkz. Dunn, *Tertullian’s Aduersus Iudaeos: A Rhetorical Analysis*, 124-125.

⁶³⁵ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/161.

⁶³⁶ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/161.

Yahudilere yüklediği ithamları ihtiva etmektedir.⁶³⁷ Aynı zamanda bu kavram çile/tutku (passion) ile birlikte ele alınmaktadır.

Tertullian'a göre Mesih her şeyden önce işlediği bir suç sebebiyle değil, peygamberlerin ağzından çıkan metinlerde yazanların gerçekleşiyor olması sebebiyle acı çekmiş ve bundan dolayı çarmıha gerilmiştir. Apaçık ve zahiren yazıyor olmasa da Mesih'in çarmıha gerilmesi ve acı çekmesinin, Yahudi Kutsal Metinleri'ndeki kehanetlerde mecazen bulunduğunu ifade etmektedir. Örneğin Mesih'in, "*bir sürçme taşı (a stumbling-stone)*" olması onun çekeceği acıların mecazi bir ifadesidir. Yine kurban olmaya giden İshak'ın, babasını takip ederken kendi "*ağacını/odununu*" omzunda taşıması erken dönemlerde Mesih'in çarmıha gerilecek oluşunun bir temsilidir. Tıpkı onun Tanrı tarafından kurban olduğunun söylendiği ve kendi çilesinin ağacını çarmıha gerileceği yere kadar taşıdığı gibi.⁶³⁸

Yusuf (Joseph) da Mesih'in bir diğer temsili olarak aktarılmaktadır; o, din kardeşlerinin elinden eziyet görmüş ve Mısır'da satılmıştı. Tertullian'a göre Mesih de Yahuda (Judas veya Judah) tarafından -din kardeşi tarafından- satılmıştır. Tertullian, Yusuf'un, babası tarafından "*Onun ihtişamı bir boğadadır; ki onun boynuzları tekboynuzlu atın (unicorn) boynuzlarıdır. Yeryüzünün dört bucağındaki uluslara onları fırlatacak.*" denilerek kutsandığını ve buradaki "boğa"nın onun iki şahsiyetinden her birine delalet ettiğini -biri kızgın bir Yargıç olan, öbürü ise yumuşak huylu bir Kurtarıcı olan- ve "boynuzlar"ın ise çarmıhın kol ve bacaklarına işaret ettiğini ifade etmektedir. Sonuç olarak bu kutsamayı da İsa'nın Tanrı tarafından kutsanması ve yine onun çarmıha gerilişi ile ilişkilendirmektedir.⁶³⁹

Son olarak Tertullian, daha önceki kehanetlerde Yahudilerin Mesih'e karşı işleyecekleri haber verilen diğer suçlar gibi Mezmurlar'dan "*Onlar içeceğime öd koydular. Susuzluğumu sirkeyle giderdiler.*"⁶⁴⁰ ve "*Üzerimdeki elbiselerim için kura çektiler.*"⁶⁴¹ gibi çarmıh hadisesi ile ilişkilendirilebilecek pasajları da paylaşarak İsa'nın başına gelmiş olanların Kutsal metinlerde yer aldığına dikkat çekmektedir.

⁶³⁷ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/164.

⁶³⁸ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/165.

⁶³⁹ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/165.

⁶⁴⁰ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/165.

⁶⁴¹ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/165.

Peygamberlerini gaddarca öldüren Yahudilerin, yine gaddar bir şekilde İsa'nın sinirlerini çiviyle mıhlıyarak onu vahşice öldürdüklerini aktararak, aslında bu öldürme eyleminin -ve işledikleri suçların- onlar için bir karakter haline geldiğini ve bunun da onların Kutsal Metinleri'nde yer aldığını vurgulamaktadır.⁶⁴²

3.3.2.5. Yeruşalim'in Tahribi

On üçüncü bölümde geçen bu tarihsel olay, Tertullian tarafından öncelikle, Yeruşalim'in tahrip edildiği ve Yahuda'nın yıkıldığı zamana kadar Mesih gelmemişse, Beytlehem'de İsrail halkından hiç kimsenin kalmamış olması sebebiyle beklenen Mesih'in nasıl doğacağına dair soruyla ilişkilendirilmektedir. İkinci olarak Mabet'in yıkılmasına binaen kutsal yağ ve suyun birleştirilmesinin yasak olması nedeniyle, Yahudilerin henüz gelmediğine inandığı Mesih geldiğinde onun nasıl kutsanacağı sorusu ile irtibatlandırılmaktadır. Yine metinlerde Yeruşalim'in, oradan çıkacak olan "lider"le, bu liderin acı çekmesiyle ve zulüm görmesiyle eş zamanlı olarak tahrip edileceğinin yazmasından ötürü Mesih'in gelmiş olmasının gerekip gerekmediğinin sorgulanması da Tertullian tarafından öncelenen meseleler olarak belirmektedir.⁶⁴³

Yukarıdaki üç sorunun Mesih'in gelmiş olmasının kabulü ekseninde sorulması ve Yahudilerin buna rağmen Mesih'in geldiğini kabul etmeyişleri, Tertullian'ın Yeruşalim'in tahribiyle ilgili bazı kehanetlerden yola çıkarak Mesih'in geldiğini kanıtlama çabasına dair son adımıdır. Yahudi Kutsal Metinleri'ndeki kehanetleri bu tarihsel olayla birleştiren Tertullian, Mesih'ten nefret eden ve onu öldürme ahlaksızlığında bulunan Yahudilerin kaderinin, Mabetlerinden mahrum bırakılma ve buldukları topraklardan sürgün edilme olduğunu ifade etmektedir. Yine Tertullian'a göre Yahudiler, asiliklerindeki sebatları nedeniyle de tarihsel olarak Tiberius'tan Vespasian dönemine kadar ve Vespasian dönemi boyunca da kötü şöhret sahibi olmaya devam etmişlerdir. Ayrıca, Yahudilerin felaket zamanlarında dahi Mesih'i anlama konusundaki başarısızlıkları, Tertullian'a göre kendi diyarlarının çöle çevrilmesinin, şehirlerinin yakılıp yıkılmasının, yabancıların onların topraklarını işgal etmesinin sebebidir. Yine Tertullian'a göre Yahudi Kutsal Metinleri'nde geçen "kılıç sizi yiyip tüketecek" pasajındaki "kılıç", Yahudilerin başına kendisi sebebiyle felaketlerin geldiği

⁶⁴² Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/165.

⁶⁴³ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/169.

Mesih'tir. Netice olarak Mabedin yıkılması, Mesih'in çilesi ve çarmıha gerilmesi, bu vakianın müsebbibi olan Yahudilerin, Mesih'i bir türlü kabul etmemeleri ile ilişkilendirilmiştir.⁶⁴⁴

3.3.3. Teolojik Konular

3.3.3.1. Putperestlik

“Rebeka'nın Soyu” başlığı altında Tertullian'ın, Tanrı'nın iki ulus arasında onların Esav ve Yakup'a nispet edilmeleri açısından lütufla ilgili bir ayırım yapmadığını beyan ettiği aktarılmıştı. Tertullian için ayırımın esasını oluşturan şey, Yahudilerin tarihte bir dönemde -Mesih'in gelmesinden önce- putlara tapacak olması ve Tanrı'nın da bunu önceden bilmesidir. Bu nedenle başta tipolojik bir sınıflandırma olan Esav ve Yakup -yani Yahudiler ve Gentileler- meselesi, Yahudi Kutsal Metinleri'nin bu şekilde tefsir edilmesiyle itikadi bir plana taşınmış görünmektedir.⁶⁴⁵

Tertullian'ın, Çıkış kitabından “*Bunlar bizi Mısır'dan çıkaran tanrılardır*”⁶⁴⁶ ve “*Harun'a dediler: Bize öncülük edecek tanrılar yap*”⁶⁴⁷ pasajlarını aktararak Yahudilerin Tanrı'dan yüz çevirdiği ve putlara teslim olduğu yorumlarını yapması, aslında başından itibaren meseleyi inanç boyutunda da ele aldığını göstermektedir. İtikadi minvalde hareket etmesi sebebiyle de Gentileleri Tanrı'ya rücu eden ve ilahi nimete mazhar olan ulus olarak tanımlamış görünmektedir Tertullian'ın İşaya'dan yaptığı “*Bir adam onların taptıkları ve yararsız altından ve gümüşten olan iğrenç şeyleri atacak*”⁶⁴⁸ alıntısına göre de İsa bu putperestliğe, dolayısıyla itikadi bozukluğa son verecek olan kişidir.

3.3.3.2. Ahit

Putperestlik kavramında da aktarıldığı gibi Tertullian, Yahudiler ve Gentileler arasında temsiller ışığında ayrımlar yapmaktadır. Tertullian, kehanetler açısından her ne kadar Davud soyundan geldiği için Yahudilerle İsa arasında bağlantı görüyor olsa da, yeni bir ahit verilen ve Tanrı'ya itaatkâr olan ulusun Mesih'i olarak İsa'yı, itikadi

⁶⁴⁴ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/171-172.

⁶⁴⁵ Dunn, Tertullian'a göre Tanrı'nın Rebeka'ya olan vadinin, Yahudilerin putperest olması, Gentilelerin de putperestlikten yüz çevirmesi ile bir nevi gerçekleştiğini aktarmaktadır. Dunn, *Tertullian's Aduersus Iudaeos: A Rhetorical Analysis*, 110.

⁶⁴⁶ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/151.

⁶⁴⁷ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/152.

⁶⁴⁸ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/171.

anlamda Yahudilerden ayrı ve Gentilelerle irtibatlı olarak ele almaktadır. Ayrıca o, yeni bir ahit verilmesine ek olarak Mezmurlar'dan "*Sana mirasçı olarak Ulusları (Gentiles)*"⁶⁴⁹ *vereceğim*" pasajını da alıntılıyarak Tanrı'nın bu sözünü de ahitin bir uzantısı olarak düşündüğünü ifade etmektedir.⁶⁵⁰ Yine Yeşeya'dan "*Seni aileme bir ahit olarak, Gentilelere bir ışık olarak vereceğim*"⁶⁵¹ pasajını alıntılıyarak Mesih'in kendisinin de bir ahit olduğuna işaret etmektedir. Ve bu ahit Yeni Yasa ile birlikte Mesih'in şahsında Gentileler için yeniden tanzim edilmiş olan bir ahittir.⁶⁵² Dolayısıyla Tertullian, Yahudilere verilmiş ahitin onların Mısır'da yüceltilmeleri, Kızıldeniz'e götürülmeleri, ardından çölde kırk yıl kudret helvasıyla beslenmeleri ile birlikte gerçekleştiğini⁶⁵³ ve bundan böyle de Gentileler için verilen ahitin yürürlükte olduğunu ifade etmektedir.

Bu Yeni Yasa ve ahitle birlikte gelen değişikliği ise bir başka pasaj olan İşaya'dan şu alıntı ile açıklamaktadır: "*Kılıçlarını sabana, mızraklarını orağa çevirecekler. Uluslar kılıçlarını ulusa karşı eline almayacak. Bundan böyle savaşmayı bilmeyecekler.*"⁶⁵⁴ Yine o, yalnızca Gentilelerin bu pasajı anladığını ve Yeni Yasa ile birlikte öğretilen barış haline de onların riayet edeceğini ifade etmektedir. Tertullian son olarak Yeni Yasa'nın, Eski Yasa'nın intikamcı ve misillemeci anlayışını merhamet ve sükûnet haline çevirdiğini dile getirmektedir.⁶⁵⁵ Bunun da Kutsal Metinler'de barışçıl ve zararsız eylemler olan "*tarla sürme (ploughing)*" ve "*toprağı işleme (tilling)*" fiilleriyle ifade edildiğini yorumlarına eklemektedir.⁶⁵⁶

3.3.3.3.Evrensellik

Tertullian'a göre vizyon ve peygamberlik, Mesih'in geleceğinin haber verilmesi gibi bir fonksiyon icra etmektedir. Buna göre o, Daniel Kitabı'ndan alıntılıdığı "*vizyon*

---

⁶⁴⁹ Pasajın aktarımında büyük harfle ve özel bir isim olarak kullanılmıştır.

⁶⁵⁰ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/168.

⁶⁵¹ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/168.

⁶⁵² Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/157.

⁶⁵³ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/155.

⁶⁵⁴ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/154.

⁶⁵⁵ Dunn, Tertullian'ın, Tanrı'nın yeni bir ahitle birlikte Gentileleri de kapsayacak şekilde lütufta bulunmasını kanıtlamak amacıyla, Tanrı'nın özgürlüğünü ispat etmeye çalıştığından bahsetmektedir. Tanrı'nın özgürlüğünü kanıtlamayabilmek adına da Eski Yasa ve ahit, şabat, sünnet ve kurban konularına değindiğini, dolayısıyla da Tertullian'ın bu gibi meselelerdeki durumu değiştirmeye kadir olan Tanrı'nın yeni bir ahit de ihdas edebileceğini düşündüğünü aktarmaktadır. Dunn, *Tertullian's Aduersus Iudaeos: A Rhetorical Analysis*, 111.

⁶⁵⁶ Tertullian, "An Answer to the Jews", 3/154.

ve peygamberlik mühürlenmiştir”⁶⁵⁷ pasajıyla, Mesih’in gelişinin gerçekleşmiş olduğunu ve ona inananların tamamının günahlarının bağışlanacağı yorumunu yapmaktadır. Buradaki “ona inananların tamamı günahlardan aklanmıştır” ifadesinde herhangi bir istisna olmaksızın kullanılan “ona inananların tamamı (all)”ndan hareketle, İsa’nın mesajının herkesi kapsadığı dolayısıyla da Tertullian tarafından evrensel olarak algılandığı fikri ortaya çıkmaktadır.⁶⁵⁸

Öte yandan daha önceki başlıklar altında ele alındığı üzere Tertullian’ın, Yahudileri asilikle itham etmesi ve Eski Yasa’nın karakterini “öç alma ve misilleme”⁶⁵⁹ ile tanımlaması Eski Yasa’nın evrensel kabul edilmeyişi açısından da önemlidir. Ayrıca Gentilelerin de Tanrı’nın ebedi lüftuna mazhar olan itaatkâr ulus olarak açıklanması, Yeni Yasa’nın ise “barış ve merhamet”⁶⁶⁰ sıfatlarıyla nitelenmesi, Gentilelerin Yasası’nın evrenselliğine delil olarak kullanılmıştır. Buna göre Tertullian, Adversus Judaeos’taki düşüncesi açısından hem Yahudi ulusunun hem de onların sahip olduğu Musa şeriatının yalnızca Yahudiler için olduğunu ifade etmektedir. Adversus Judaeos’un XII. bölümünde “*Yaratıcı olan Rab Tanrı ve Mesih’i için beşeri hatanın girdabından kurtulan evrensel uluslara bir bakın.*”⁶⁶¹ ifadesinde “evrensel uluslar” ile kastedilenin Gentileler olduğunu dile getiren Tertullian’ın, her iki ulus ve her iki yasaya dair görüşlerini ortaya koyduğu ve onlara verilen Yasa’yı da evrensel kabul ettiği ortaya çıkmaktadır.⁶⁶²

Yine Tertullian’ın, Gentileler üzerinden ortaya koyduğu evrensellik düşüncesini IV. bölümde Yeşaya’dan yaptığı “...Yeruşalim’de tüm bedenler sana tapınmaya gelecek, dedi Rab.”⁶⁶³ alıntısındaki “tüm bedenler (all flesh)” ifadesini “her ulus (every notion)”⁶⁶⁴ şeklinde açıklamasında görmek mümkündür.⁶⁶⁵

---

⁶⁵⁷ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/160.

⁶⁵⁸ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/160.

⁶⁵⁹ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/154.

⁶⁶⁰ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/154.

⁶⁶¹ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/168.

⁶⁶² Dunn, Tertullian’ın evrensellik fikrinin ön plana çıktığı yerlerden biri olarak XII. bölümü görmektedir. Ayrıca bu bölümün, Tertullian’ın, evrensellik fikrini ikinci bir kez dile getirdiği bölüm olarak görmektedir. Fakat bu bölümdeki açıklamaları yetersiz bulmaktadır. bkz. Geoffrey D. Dunn, “The Universal Spread of Christianity as a Rhetorical Argument in Tertullian’s adversus Iudaeos”, *Journal of Early Christian Studies* 8/1 (2000), 8,12.

⁶⁶³ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/155.

⁶⁶⁴ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/155.

⁶⁶⁵ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/155.

Tertullian, yine bir başka yerde Yeşaya'dan alıntılacağı “*Rab Tanrı, sağ elinden tuttuğu, ulusların onu işitebileceği Mesih’i için: ...o gelmeden evvel kapıları açacağım ve şehirler ona kapanmayacak, dedi.*”⁶⁶⁶ pasajındaki “ulusların işitmesi”ni “tüm uluslar onu işitecek, yani tüm uluslar ona iman edecek”⁶⁶⁷ şeklinde yorumlayarak, İsa’nın mesajının evrensel olduğuna işaret etmektedir.⁶⁶⁸ Ardından Mezmurlar’dan “*Yeryüzünün her yerine sesleri ulaşacak ve onların kelimeleri dünyanın öbür ucuna varacak.*”⁶⁶⁹ pasajını paylaşarak ve yukarıdaki alıntıya da referansta bulunarak farklı coğrafyalardan birçok ulus ismini zikredip bunların Mesih’e inanmış olduklarından bahsetmektedir. Dolayısıyla Tertullian için şehirlerin kapıları Mesih’e açılmıştır ve tüm bu uluslar yaşadıkları diyarlarda hayatlarını Mesih adına sürdürmektedir.⁶⁷⁰ Daha muhtasar bir ifadeyle söylenecek olursa Mesih’in mesajına Musa şeriatına tabi olan Yahudiler dışında da inanların bulunması, Mesih’in tebliğinin evrensel olduğu düşüncesinin delillerinden biri olarak kullanılmıştır.

Tertullian’ın, İsa’nın mesajının evrensel olduğuna dair düşüncesini gösteren bir diğer konu kurban meselesidir. V. bölümde bir melek vasıtasıyla on iki peygamberden biri kabul edilen Malaki peygambere söylenen: “*Sizin [Yahudiler] elinizden çıkan kurbanları kabul etmeyeceğim. Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar tüm uluslar arasında adım bilinir olacak ve her yerde onlar benim adıma temiz kurbanlar sunacak, dedi Kâdir-i Mutlak Tanrı.*”⁶⁷¹ pasajından hareketle Yahudilerin Yeruşalim’deki Mabet’le mukayyet olan kurbanlarının aslında bölgesel olduğuna ve daha önce zikredilen sebeplerden ötürü kaldırılmış olduğuna delalet etmektedir. Gentilelere ise evrensel bir manevi kurban sunma ritüelinin verildiğine işaret etmektedir.⁶⁷² Dolayısıyla Tertullian, Gentilelerin, manevi kurbanı her yerde sunabilecek olmasından hareketle hem bu kurbanın hem de Yeni Yasa ve ahitin evrensel olduğu fikrini bir kez daha beyan etmektedir. Nihayetinde Tertullian, birçok yerde bu tip ibadet ve ritüellerle ilgili olarak

⁶⁶⁶ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/157.

⁶⁶⁷ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/157.

⁶⁶⁸ Nitekim Geoffrey Dunn da, Adversus Judaeos’ta, Tertullian’ın işaretle bulunduğu evrensellik anlayışına dikkat çekmek maksadıyla, evrensellik konusunun ortaya koyulduğunu düşündüğü üç önemli referanstan biri olarak Eski Ahit’ten aktarılan bu pasajlara (691, 692 no’lu dipnotlar) dikkat çekmektedir. Geoffrey D. Dunn, “The Universal Spread of Christianity as a Rhetorical Argument in Tertullian’s adversus Iudaeos”, *Journal of Early Christian Studies* 8/1 (2000), 1.

⁶⁶⁹ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/157-158.

⁶⁷⁰ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/158.

⁶⁷¹ Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/156.

⁶⁷² Tertullian, “An Answer to the Jews”, 3/156-157.

yapıldığını düşündüğü değişikliklerden bahsederek bu değişiklikleri Yeni Yasa ve ahit planına taşımaktadır. Bu sayede de Yeni Yasa ve ahitin evrenselliğini kanıtlamaya çalışmaktadır.

SONUÇ

19.yüzyılda ‘anti-semitizm’ olarak kavramlaşan Yahudi karşıtlığının, Hristiyan literatürü ve tarihinde takribi olarak ne zaman ortaya çıktığı sorusuna odaklanıldığında, Patristik Dönem ve bu dönemde bir yazın geleneği haline gelen Adversus Judaeos türü ile karşılaşmıştır. Kilise Babaları dönemi olarak da adlandırılabilir olan Patristik Dönem’in, miladi ikinci asırda başladığı görüşü kabul edilecek olursa, Yahudi karşıtı ilk müstakil eserlerin de yine miladi ikinci asırda kaleme alındığı görülmüştür.

Patristik Dönem öncesine bakıldığında Hristiyanlar tarafından Yahudilere karşı menfi birtakım söylemlerin varlığı inkâr edilemeyecek olmakla birlikte, bunların hem sistematik olmadığı hem de tüm Yahudileri kapsamadığı anlaşılmıştır. Yine bu görüşlerin, bazı Yahudilerin karakteristik özelliği haline gelen bazı tavır ve anlayışları eleştirdiği fark edilmiştir. Patristik Dönem’e gelindiğinde ise konuların sistematikleşmeye başladığı, Yahudilerle ilgili mevcut olumsuz durumların, onların hem geçmişlerini hem de geleceklerini kapsayacak şekilde aktarılmaya başlandığı ortaya çıkmıştır.

Patristik Dönem’de Yahudiler ve Yahudilikle ilgili olarak kaleme alınan eserlerde Yasa, Şabat, sünnet, kurban ve Yahudilerle Hristiyanların ayrıştırılması gibi bahislerin muhakkak ele alındığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu dönemin ve bu dönemin yazarlarının, hem Yahudi karşıtlığının bir yazın türü haline gelmesinde hem de Musa Şeriatı ile İsa’nın tebliği arasında bir ayırım yapılması hususunda tesirleri olduğu anlaşılmıştır.

Yine bu tez çalışmasının birinci ve ikinci bölümleri birlikte düşünüldüğünde, miladi ilk iki asırdaki gelişmelerin, miladi ikinci asırdan sonra meydana gelen gelişmelerden farklılıklar arz ettiği görülmüştür. Bu farklılıkların başında İnciller’de ve Pavlus’un mektuplarında Yahudilerin bütünüyle menfi olarak aktarılmaması hususu gelmektedir. Bu hususla ilintili olarak İnciller’de ve Pavlus’un mektuplarında Yahudilere dair övgü olarak addedilebilecek ifadelerin varlığı tespit edilmiştir. Yasa ile ilgili pasajlardan hareketle ise, İsa ve Pavlus nazarında onun hala muteber olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla da söz konusu İnciller ve Pavlus’un Mektupları olduğunda istisnaların önem arz ettiği ve konuyu kısmen de olsa açıklığa kavuşturduğu anlaşılmıştır. Buna göre İsa’nın, özellikle de Ferisi Yahudilerin tekeline karşı, Musa

Şeriatı ile ilgili olarak tebyin, tashih ve takyit yaptığı, bunları yaparken de kendisinin bu şeriatı tabi olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca onun, şeriat açısından Yahudilere, ahlaki/itikadi açıdan ise tüm insanlığa gönderildiği anlaşılmıştır. Bu minvalde de İsa'nın tebliğini kabul eden Yahudilerden müspet bir şekilde bahsedildiği fark edilmiştir.

Öte yandan Rabbilerin, İsa ve Hristiyanlara karşı nadir birtakım olumsuz ifadelerinin bulunduğu iddia edilse de, ikinci asrın sonuna değin İsa ile birlikte İsa'ya iman eden kişilere karşı 'doğrudan' ve 'zahiren' menfi kanaatlerin bulunmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla ilk iki asırda hem Hristiyan hem Yahudi kaynakları açısından, Yahudiler ve Hristiyanlar arasındaki ilişkilerin sonraki asırlara göre nispeten mutedil olduğu anlaşılmıştır. Fakat ikinci asırdan sonra bir yanda Yahudilere reddiye geleneğinin oluşması, öbür yanda Hristiyanların, Yahudilerden ayrı bir inanca sahip olduğunun kabul edilerek diğer dinlerle eşit statü kazanması, Musa Şeriatı ve İsa tebliğinin birbirinden ayrıştırıldığını göstermiştir. İznik Konsili'nde bu ayrıştırmanın resmi olarak kesinleşmesiyle birlikte ise Yahudi-Hristiyan ilişkilerinin, Yahudilerin aleyhine olacak şekilde sürdürülmeye başlandığını görülmüştür. Nitekim Yahudilere yazılan reddiyelerin dilinin ağırlaştığı dönemle, Hristiyanların Roma İmparatorluğu'nda dinî, sosyal, iktisadî ve siyasi haklar kazanma süreci birbirine denk düşmektedir. Ayrıca Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlaşması yani Selanik Fermanı ve Theodosian Kanunları ile birlikte, Hristiyanların kazandığı hakların devamlılığının sağlanması gayesinin güdüldüğü görülmüştür. Bu nedenle de diğer dinî gruplarla birlikte Yahudilerin de bir tehlike olarak görülmeye başlandığı ve onlarla mücadele edildiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla Yahudilerin, uzun süredir sahip oldukları haklardan men edilmeye başladıkları saptanmıştır. Neticede miladi ikinci asırdan beşinci asrın başlarına kadar devam edegelen ve aynı zamanda Patristik Dönem'e paralel olan bu dönemin, Kilise Babaları'nın Yahudilere dair görüşlerinin kalıplaştırıldığı ve uzun yıllar kullanılacak olan argümanlara dönüştürüldüğü dönem olduğu tespit edilmiştir.

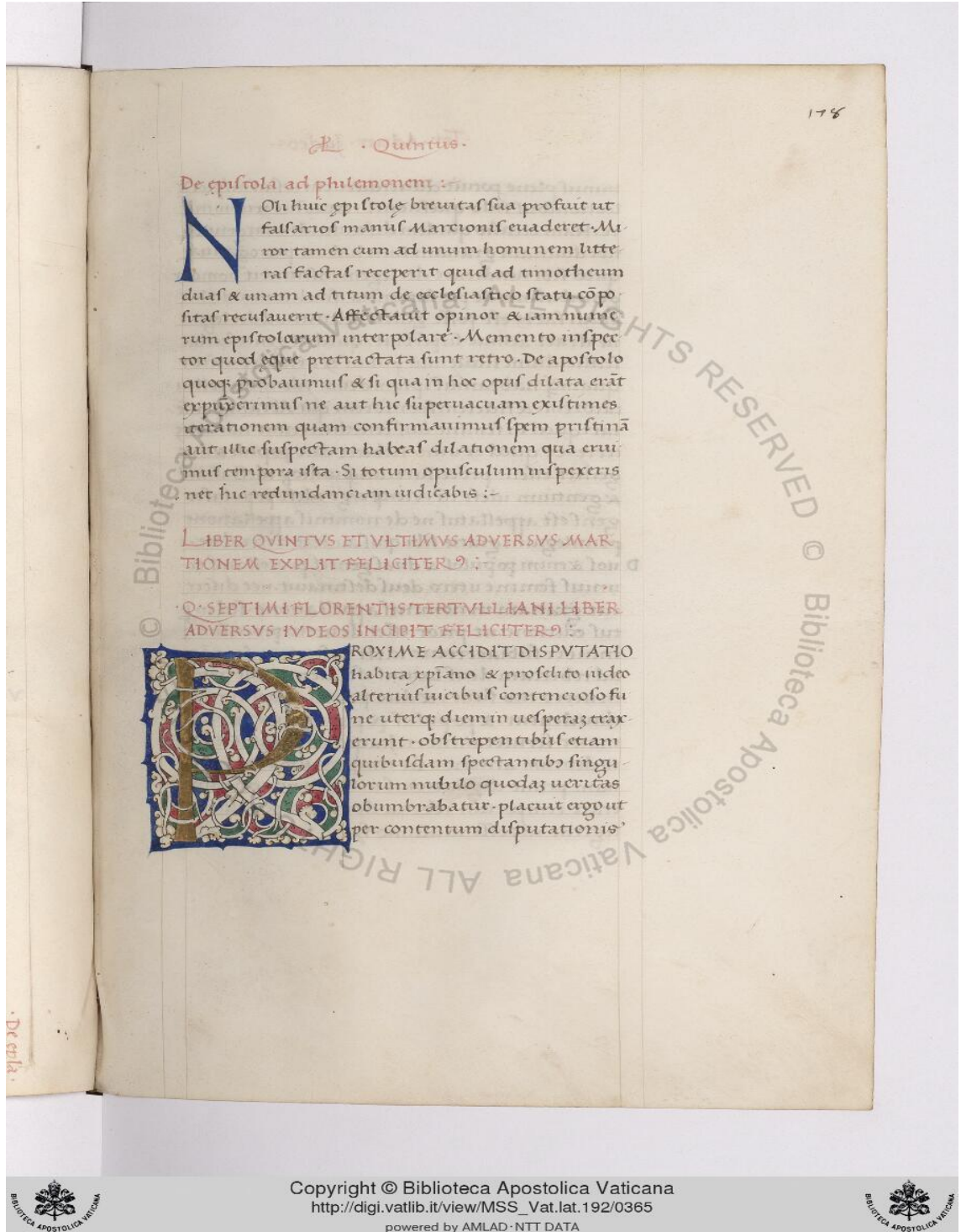
Patristik Dönem'de Yahudilere Reddiye Geleneği'nin bir örneği olarak üçüncü bölümde ele alınan Tertullian'ın Adversus Judaeos'unun, hem ilişkilerin menfi hale evrilmeye başladığı dönemde hem de Adversus Judaeos geleneğinde kullanmaya başlanan tipik argümanlar minvalinde kaleme alındığı anlaşılmıştır. Bir geçiş dönemi sayılabilecek miladi ikinci asrın sonuna doğru yazılan bu eserde, temel konuların Yasa

merkezli olduğu saptanmıştır. Yasa'nın öncelikli olarak ilga edilmiş addedildiği, Yahudilerin ise farklı mezhep ve anlayışlarına dikkat edilmeksizin bir bütün halinde ele alındığı anlaşılmıştır. Latin Kilise Babaları'nın eserleri arasındaki ilk reddiye örneği olması hasebiyle Adversus Judaeos'un, üslup olarak sonraki yüzyıllarda yazılmış olan reddiyeler kadar sert olmadığı fark edilmiştir. Yine bu eserde Yahudiler ve Gentileler arasında ayrıştırma yapıldığı ve bu ayrıştırmanın, itikat ve şeriat arasında da bir ayrıma dönüştürüldüğü; şeriatın Yahudilere, imanın ise Gentilelere referans olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Nitekim "Rebeka'nın soyu" başlığında 'Yahudiler ve Gentileler' şeklindeki tipolojik ayrımanın, Yahudilerin kendi tarihlerinde bir dönem puta tapmış olmaları hadisesi ile birleştirilerek itikadi bir plana taşındığı görülmüştür. Nihayetinde Yahudilerin itikadi problemi sebebiyle Musa şeriatı'nın da vaktini doldurduğu, bu nedenle de Gentileler için kabulünün muhal görüldüğü anlaşılmıştır.

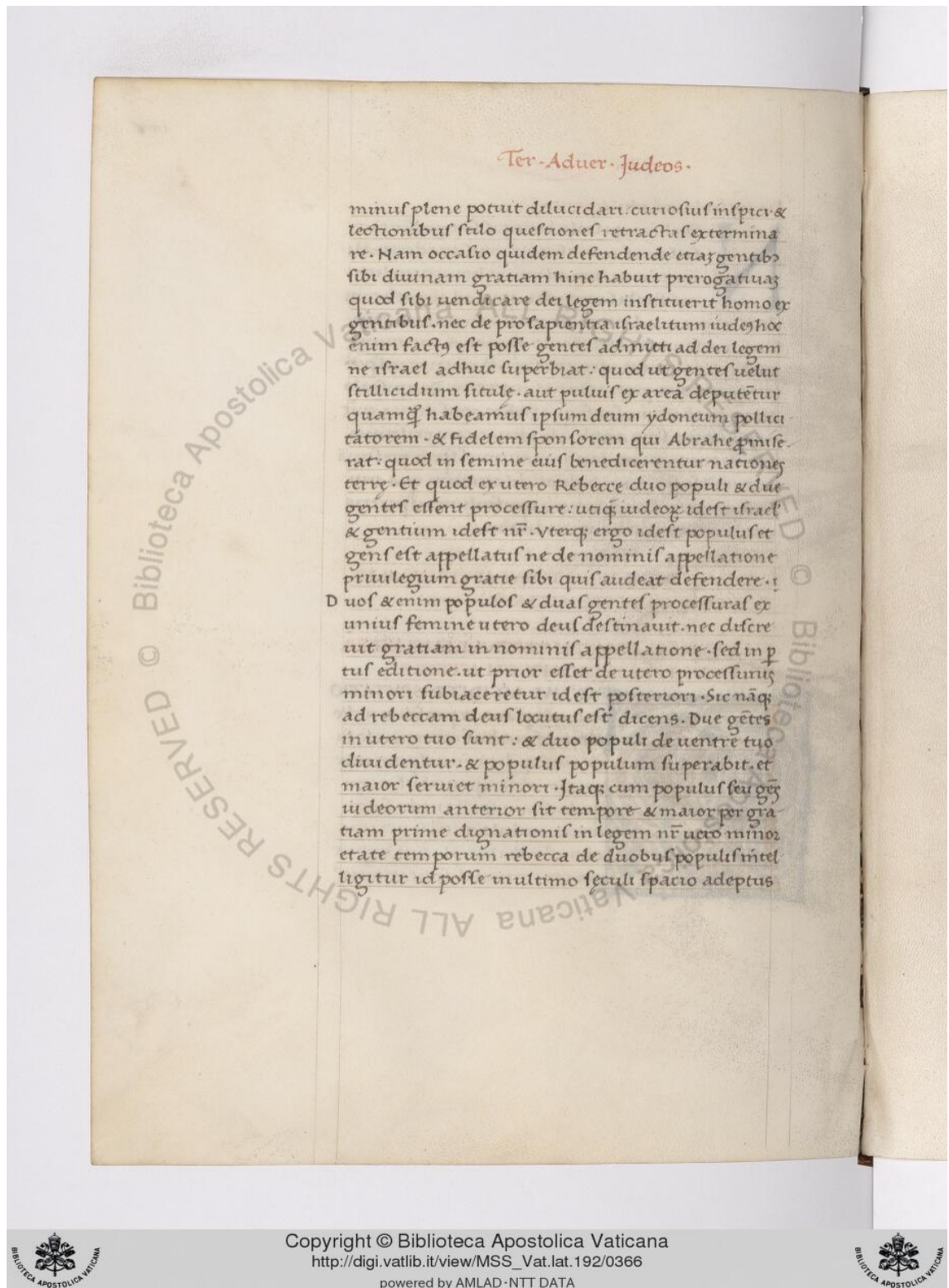
Sonuç olarak miladi ikinci asır itibariyle İsa'nın tebliğinin şeriatsiz hale getirilerek -gayriresmî olarak- Kilise Babaları'nın Adversus Judaeos türü eserlerinde ayrı bir inanç şeklinde sunulduğu görülmüştür. Resmi olarak ise Milano Fermanı ve İznik Konsili ile birlikte yeni bir din olarak addedildiği anlaşılmıştır. Musa şeriatı ve İsa'nın tebliğinin henüz ayrıştırılmadığı dönem olan miladi ilk iki asırda ise Yahudiler ve Gentilelerin mutedil ilişkilere sahip olduğu görülmüştür. Miladi ikinci asırdan sonra İsa'nın tebliğinin yeni bir din haline getirilmesiyle birlikte ilişkilerin, tamamen Yahudilerin aleyhine bir hâle geldiği tespit edilmiştir. Bu duruma en fazla katkıyı sağlayan unsurların başında Patristik Dönem'de Kilise Babaları'nın Yahudilere karşı kaleme aldığı eserlerin ve ayrıca siyasi ve iktisadi gelişmelerin geldiği saptanmıştır. Dolayısıyla anti-semitizmin erken dönem belirtilerinin gayriresmî olarak Adversus Judaeos geleneği ile; resmî olarak ise Milano Fermanı ve İznik Konsili sonrasındaki süreçle birlikte ortaya çıktığı anlaşılmıştır.

EKLER

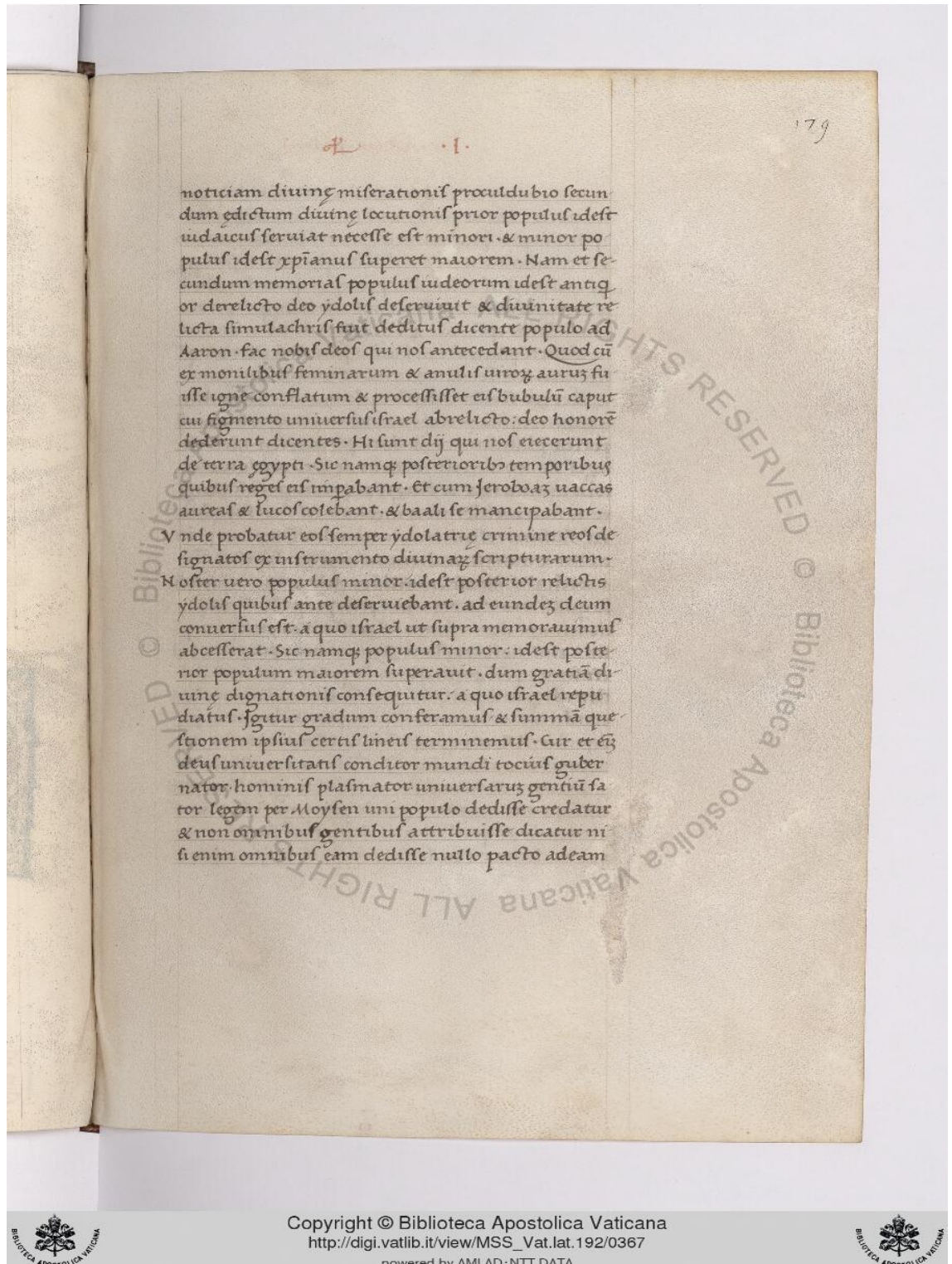
EK-1: Adversus Judaeos'un Biblioteca Apostolica Vaticana kütüphanesindeki 15-16. asra ait Latince yazmasının ilk sayfası.

EK-2: Adversus Iudaeos'un Biblioteca Apostolica Vaticana kütüphanesindeki 15-16. asra ait Latince yazmasının ikinci sayfası.

EK-3: Adversus Judaeos'un Biblioteca Apostolica Vaticana kütüphanesindeki 15-16. asra ait Latince yazmasının üçüncü sayfası.

KAYNAKÇA

- Adrahtas, Vassilis. "John of Damascus". *The Wiley Blackwell Companion to Patristics*. ed. Ken Parry. United Kingdom: John Wiley & Sons Ltd., 2015.
- Aitken, James K. *A Dictionary of Jewish-Christian Relations*. ed. Edward Kessler - Neil Wenborn. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- "Amoraim". *Encyclopedia of Judaism*. ed. Sara E. Karesh - Mitchell M. Hurvitz. 20. New York: Facts on File, 2006.
- Aquilina, Mike. *The Fathers of the Church: An Introduction to the First Christian Teachers*. Huntington: Our Sunday Visitor, 2006.
- Augustine. "The City of God". *Nicene and Post-Nicene Fathers: Volume II*. Michigan: William B. Eerdmans Publishing, 1993.
- Backus, I. "Father, Fathers of the Church". *Encyclopedia of Ancient Christianity*. ed. M. Maritano. 2/11-21. Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014.
- Bakhos, Carol. *İbrahim'in Ailesi: Musevilik, Hristiyanlık ve İslam İnancındaki Yorumlar*. çev. F. Büşra Helvacıoğlu. İstanbul: Tekin Yayınevi, 2016.
- Barnes, Timothy David. *Tertullian: A Historical and Literary Study*. New York: Oxford University Press, 1971.
- Barr, James. *Old and New in Interpretation*. London: SCM Press, 1982.
- Berardino, Angelo Di. "Typology". *Encyclopedia of Ancient Christianity* (2nd edition). 3/857-858. Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014.
- Berkhof, L. *Principles of Biblical Interpretation*. Michigan: Baker Book House, 1969.
- Binder, Stéphanie E. *Tertullian, On Idolatry and Mishnah Avodah Zarah: Questioning the Parting of the Ways between Christians and Jews*. Leiden; Boston: Brill Academic Publishers, 2012.
- Britannica. "Roman Republic". 06 Aralık 2021.
<https://www.britannica.com/place/Roman-Republic>
- Buckler, John. "Jerome". *The Encyclopedia of Religion*. ed. Mircea Eliade. 8/7-10. New York: Macmillan Publishing Company, 1987.
- Bunson, Matthew. "Decius, Gaius Messius Quintus (Trajan)". *Encyclopedia of Ancient Rome* (3rd edition). 195-196. USA: Facts on File Publishing, 2011.

- Bunson, Matthew. "Diocletian (Gaius Aurelius Valerius Diocletianus)". *Encyclopedia of Ancient Rome* (3rd edition). 201-204. USA: Facts on File Publishing, 2011.
- Buşgut, Hayriye. *Katoliklikten Protestanlığa Luteran Reform ve Heretikler*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Christou, Panagiotis C. "Cyprian". *The Encyclopedia of Religion*. ed. Mircea Eliade. 4/187-189. New York: Macmillan Publishing Company, 1987.
- Crescas, Hasdai. *The Refutation of the Christian Principles by Hasdai Crescas*. çev. Daniel J. Lasker. Albany: State University of New York Press, 1992.
- Crouzel, H. - Prinzivalli, E. "Origen". *Encyclopedia of Ancient Christianity* (2nd edition). ed. Angelo Di Berardino. 2/977-983. Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014.
- Crouzel, Henri. "Origen". *The Encyclopedia of Religion*. ed. Mircea Eliade. 11/108-111. New York: Macmillan Publishing Company, 1987.
- Cyprian. "The Treaties of Cyprian: Treatise XII(Three Books of Testimonies Against the Jews)". *The Ante-Nicene Fathers: Volume V*. Michigan: William B. Eerdmans Publishing, 1995. Basım, ts.
- Çiftçi, Halit Ahmet. *Bir Hıristiyan Apolojist Olarak Aziz Justin Martyr*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017.
- Doering, Lutz. *The New Testament and Rabbinic Literature*. "Sabbath Laws in the New Testament Gospels". ed. Reimund Bieringer vd. *Brill* 136 (2010), 207-253.
- Doniger, Wendy. "Origen". *Britannica Encyclopedia of World Religions*. 829-830. Encyclopedia Britannica Inc., 2006.
- Dunn, Geoffrey D. *Tertullian*. London ; New York: Routledge, 1st edition., 2004.
- Dunn, Geoffrey D. "Tertullian and Rebekah: A Re-Reading of an 'Anti-Jewish' Argument in Early Christian Literature". *Vigiliae Christianae* 52/2 (1998), 119-145.
- Dunn, Geoffrey D. *Tertullian's Adversus Iudaeos: A Rhetorical Analysis*. Washington, D.C: The Catholic University of America Press, 2008.
- Dunn, Geoffrey D. "The Universal Spread of Christianity as a Rhetorical Argument in Tertullian's adversus Iudaeos". *Journal of Early Christian Studies* 8/1 (2000), 1-19. <https://doi.org/10.1353/earl.2000.0006>

- Dunn, Geoffrey David. "Tertullian and Daniel 9:24-27: A Patristic Interpretation of a Prophetic Time-Frame".
<https://acuresearchbank.acu.edu.au/item/8q6x1/tertullian-and-daniel-9-24-27-a-patristic-interpretation-of-a-prophetic-time-frame>
- Duygu, Zafer. "İsa ve Musa Yasası Meselesi". *Bilimname* 35 (2018), 283-304.
- Dvornik, Francis. *Konsiller Tarihi: İznik'ten II.Vatikan'a*. çev. Mehmet Aydın. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990.
- Edwards, Mark vd. (ed.). *Apologetics in Roman Empire: Pagans, Jews and Christians*. United States: Oxford University Press, 1999.
- Ehrman, Bart D. (ed.). *The Apostolic Fathers: Volume II*. çev. Bart D. Ehrman. 2 Cilt. London: Harvard University Press, 2003.
- Ehrman, Bart D. *The New Testament: A Historical Introduction To The Early Christian Writings*. New York; Oxford: Oxford University Press, 4th edition., 2008.
- Eisenbaum, Pamela. *Paul Was Not a Christian: The Original Message of a Misunderstood Apostle*. USA: HarperOne, 2009.
- Eraslan, Osman. *Karl Rahner'in Teolojik Görüşleri ve Hıristiyan İlahiyatına Katkıları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Eusebius. *The Ecclesiastical History: Book VI-X*. ed. T.E. Page vd. çev. J.E.L. Oulton. London; Cambridge: William Heinemann Ltd.; Harvard University Press, 1932.
- Flavius, Josephus. *The Antiquities of the Jews*. çev. Whiston William. The Floating Press, 2008.
- Flinn, Frank F. "Tertullian of Carthage". *Encyclopedia of Catholicism*. ed. J. Gordon Melton. 594-595. United States: Facts on File Publishing, 2007.
- Gaston, Lloyd. "Anti-Judaism and the Passion Narrative in Luke and Acts". *Anti-Judaism in Early Christianity: Paul and the Gospels*. ed. Peter Richardson - David Granskou. 1/127-153. Canada: Wilfrid Laurier University Press, 1986.
- Gottheil, Richard - Krauss, Samuel. "Josephus, Flavius". *Jewish Encyclopedia*. Erişim 24 Mayıs 2022. <https://jewishencyclopedia.com/articles/8905-josephus-flavius>
- Gregoire, R. "Sermo, Sermon". *The Encyclopedia of Ancient History* (2nd edition). ed. Angelo Di Berardino vd. 3/548-552. Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014.

- Gribomont, J. "Jerome". *Encyclopedia of Ancient Christianity* (2nd edition). ed. Angelo Di Berardino. 2/398-401. Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014.
- Gürkan, Salime Leyla. "Talmud". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39/550-552. İstanbul, 2010.
- Hamman, A. - Leal, J. "Patrology-Patristics". *Encyclopedia of Ancient Christianity* (2nd edition). 3/92-94. Downers Grove, Illinois: IVP Academic, ts.
- Harakas, Stanley Samuel. "John of Damascus". *The Encyclopedia of Religion*. ed. Mircea Eliade. 8/110-112. New York: Macmillan Publishing Company, 1987.
- Harrington, Daniel. *When Judaism and Christianity Began*. "How Jewish Was Mark's Gospel?" ed. Alan Peck vd. *Supplements to the Journal for the Study of Judaism* 85 (2004), 343-359.
- Henderson, John B. *The Construction of Orthodoxy and Heresy*. Albany: State University of New York Press, 1998.
- Hinson, E. Glenn. "Justin Martyr". *The Encyclopedia of Religion*. ed. Mircea Eliade. 8/220-223. New York: Macmillan Publishing Company, 1987.
- Hinson, E. Glenn. "Tertullian". *The Encyclopedia of Religion*. ed. Mircea Eliade. 14/406-408. New York: Macmillan Publishing Company, 1987.
- Jacobs, Andrew S. "Adversus Iudaeos". *The Encyclopedia of Ancient History* (First 1st edition). 1/111-113. Blackwell Publishing Ltd, 2013.
- Jacobs, Andrew S. "The Encyclopedia of Ancient History". *Adversus Iudaeos*, ts.
- "Jerusalem Talmud Berakhot 4:3:8". Erişim 12 Haziran 2022. https://www.sefaria.org/Jerusalem_Talmud_Berakhot.4.3.8?ven=The_Jerusalem_Talmud,_translation_and_commentary_by_Heinrich_W._Guggenheimer._Berlin,_De_Gruyter,_1999-2015&lang=en&sbsq=carthage&with=SidebarSearch&lang2=en
- "Jerusalem Talmud Kilayim 1:9:4". Erişim 12 Haziran 2022. https://www.sefaria.org/Jerusalem_Talmud_Kilayim.1.9.4?ven=The_Jerusalem_Talmud,_translation_and_commentary_by_Heinrich_W._Guggenheimer._Berlin,_De_Gruyter,_1999-2015&lang=en
- "Jerusalem Talmud Taanit". Erişim 12 Haziran 2022. https://www.sefaria.org/Jerusalem_Talmud_Taanit
- "Jerusalem Talmud Yoma 1:3:4". Erişim 12 Haziran 2022. https://www.sefaria.org/Jerusalem_Talmud_Yoma.1.3.4?ven=The_Jerusalem_T

- almud,_translation_and_commentary_by_Heinrich_W._Guggenheimer._Berlin,
_De_Gruyter,_1999-
2015&lang=en&sbsq=carthage&with=SidebarSearch&lang2=en
- Jerome. “Against Jovinianus”. *The Nicene and Post-Nicene Fathers: Volume VI*. ed. Philip Schaff - Henry Wace. Michigan: WM. B. Eerdmans Publishing Company, 1989.
- Jerome. “Letters”. çev. W.H. Fremantle vd. *Nicene-Post Nicene Fathers: Volume VI*. New York: The Christian Literature Company, 1893.
- Jewish Encyclopedia. “Carthage”. 06 Aralık 2021.
<https://www.jewishencyclopedia.com/articles/4085-carthage#anchor3>
- John of Damasacus. “An Exact Exposition of the Orthodox Faith”. çev. The Rev. S. D.F. Salmond. *The Nicene and Post-Nicene Fathers: Volume IX*. Michigan: William B. Eerdmans Publishing, ts.
- Justin Martyr. “Dialogue with Trypho”. *The Ante-Nicene Fathers: Volume I*. ed. Alexander Roberts - James Donaldson. Michigan: William B. Eerdmans Publishing, 1996.
- Kaçar, Turhan. *Geç Antik Çağ'da Hıristiyanlık: Doğu'da İsa Doktrini'nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009.
- Kaiser, Walter C. - Silva, Moises. *Introduction to Biblical Hermeneutics*. Michigan: Zondervan Academic, 2007.
- Kaymaz, Yunus. *Konstantin ve Hıristiyanlık*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Kessler, Edward. *An Introduction to Jewish-Christian Relations*. New York: Cambridge University Press, 2010.
- Kessler, Edward. “Heresy”. *A Dictionary of Jewish-Christian Relations*. ed. Edward Kessler - Neil Wenborn. 183-184. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- “Ketubot 27b:16”. Erişim 12 Haziran 2022.
https://www.sefaria.org/Ketubot.27b.16?ven=William_Davidson_Edition_-_English&lang=en&sbsq=carthage&with=SidebarSearch&lang2=en
- Kitabı Mukaddes*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2015.

- Konstan, David - John T. Fitzgerald (ed.). *Pseudo-Gregory of Nyssa: Testimonies against the Jews*. çev. Martin C. Albl. The Netherlands: Society of Biblical Literature, 2004.
- Langer, Ruth. *A Dictionary of Jewish-Christian Relations*. ed. Edward Kessler - Neil Wenborn. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Langer, Ruth. "Birkat ha-minim". *A Dictionary of Jewish-Christian Relations*. ed. Edward Kessler - Neil Wenborn. 60. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Lasker, Daniel J. "The Jewish Critique of Christianity under Islam in the Middle Ages". *American Academy for Jewish Research* 57 (1991 1990), 121-153.
- Levine, Amy-Jill. *The Misunderstood Jew: The Church and the Scandal of the Jewish Jesus*. USA: HarperOne, 2007.
- Malingrey, A.-M. vd. "John Chrysostom". *The Encyclopedia of Ancient Christianity* (2nd edition). 2/429-433. Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014.
- Margerie, Bertrand. *An Introduction to the History of Exegesis: The Latin Fathers*. 3 Cilt. Petersham : Saint Bede's Publications, 1995.
- Martin, Dale B. *New Testament History and Literature*. New Haven; London: Yale University Press, 2012.
- McGrath, Alister E. *Christian Theology: An Introduction*. Massachusetts: Blackwell Publishers, 2nd edition., 1997.
- McHugh, Michael P. "Jerome". *Encyclopedia of Early Christianity* (2nd edition). 606-608. Great Britain: Routledge, 1999.
- Morrison, John Douglas. "Tertullian". *The Popular Encyclopedia of Church History*. ed. Ed Hindson - Daniel Mitchell. 321-322. Eugene, Oregon: Harvest House Publishers, 2013.
- Murphy, Frederick J. *When Judaism and Christianity Began*. "The Jewishness of Matthew: Another Look". ed. Alan Peck vd. *Supplements to the Journal for the Study of Judaism* 85/1 (2004), 377-403.
- O'meara, John. *Charter of Christendom: The Significance of the City of God*. New York: The Macmillan Company, 1961.
- Ommeslaeghe, F. Van. "Chrysostom". *The Encyclopedia of Religion*. ed. Mircea Eliade. 3/466-467. New York: Macmillan Publishing Company, 1987.

- Origen. "Against Celsus". *The Ante-Nicene Fathers: Volume IV*. ed. Alexander Roberts - James Donaldson. Michigan: William B. Eerdmans Publishing, 1996.
- Öner, Emine Saadet. *Augustinus'un Tanrı Devleti*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Papp, Levente. "Brothers or Rivals: Disagreements between the Judaic and the Christian communities in Tertullian's *Adversus Iudaeos*". *Text și discurs religios*. 153-159. Iași: Editura Universității, 2014.
- "Passover (Pesach)". *The Encyclopedia of Judaism*. ed. Sara E. Karesh - Mitchell M. Hurvitz. 380-381. USA: Facts on File Publishing, 2006.
- Patte, Daniel - Teselle, Eugene. *The Cambridge Dictionary of Christianity*. ed. Daniel Patte. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Patterson, Lloyd G. "Fathers of the Church". *Encyclopedia of Early Christianity* (2nd edition). ed. Everett Ferguson. 424-425. New York, London: Routledge, 2010.
- Peretto, E. "Christian-Christianity". *Encyclopedia of Ancient Christianity* (2nd edition). 1/504. Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014.
- Pettus, David. "Jerome". *The Popular Encyclopedia of Church History*. ed. Ed Hindson - Daniel Mitchell. 190-191. Eugene, Oregon: Harvest House Publishers, 2013.
- Quastensen, Johannes. *Patrology: Volume I*. Westminster, Maryland: Christian Classics, 3rd edition., 1986.
- Quastensen, Johannes. *Patrology: Volume II*. Westminster, Maryland: Christian Classics, 3rd edition., 1986.
- Quastensen, Johannes. *Patrology: Volume III*. Westminster, Maryland: Christian Classics, 3rd edition., 1986.
- Quastensen, Johannes. *Patrology: Volume IV*. Westminster, Maryland: Christian Classics, 3rd edition., 1986.
- Rankin, David. *Tertullian and the Church*. Australia: Cambridge University Press, 1995.
- Ruether, Rosemary Radford. "The *Adversus Iudaeos* Tradition in the Church Fathers: The Exegesis of Christian Anti-Judaism". *Aspects of Jewish Culture in the Middle Ages*. ed. Paul E. Szarmach - State University of New York at Binghamton. Albany: Suny Press, 1. Baskı., 1979.

- Sanders, E. P. *Paul: The Apostle's Life, Letters and Thoughts*. Minneapolis: Fortress Press, 2015.
- “Sanhedrin 43a — Talmud Bavli [English]”. Erişim 12 Haziran 2022. <https://www.hebrew-streams.org/works/judaism/sanhedrin43a-eng.html>
- “Sanhedrin 67a”. Erişim 12 Haziran 2022. https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/5458360/jewish/67a.htm
- Saxer, V. “Allegory-Typology”. *Encyclopedia of Ancient Christianity* (2nd edition). 1/86-87. Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014.
- Saxer, V. “Cyprian of Carthage”. *Encyclopedia of Ancient Christianity* (2nd edition). ed. Angelo Di Berardino. 1/646-649. Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014.
- Schaff, Philip - Henry Wace (ed.). *Nicene-Post Nicene Fathers: Volume IX*. New York: Charles Scribner's Sons, 1908.
- Setzer, Claudia. “II.The Jews in Carthage and Western North Africa”. *The Cambridge History of Judaism*. ed. Steven T. Katz. 4/68-75. Cambridge University Press, 2006.
- Siker, Judy Yates. “Anti-Judaism in the Gospels According to Matthew, Mark, Luke, John, and Mel”. *Pastoral Psychology* 53/4 (2005), 302-312.
- Siniscalco, P. “Tertullian”. *Encyclopedia of Ancient Christianity* (2nd edition). ed. Angelo Di Berardino vd. 716-723. Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014.
- Smit, Peter-Ben. “In Search of Real Circumcision: Ritual Failure and Circumcision in Paul”. *Journal for the Study of the New Testament* 40 (2017), 73-100.
- Smith, Warren Thomas. “Augustine of Hippo”. *The Encyclopedia of Religion*. ed. Mircea Eliade. 1/520-527. New York: Macmillan Publishing Company, 1987.
- Sterk, Andrea. *The Cambridge Dictionary of Christianity*. ed. Daniel Patte. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Stern, Karen. *Inscribing Devotion and Death: Archaeological Evidence for Jewish Populations of North Africa*. Leiden; Boston: Brill, 2008.
- Studer, B. “John of Damascus”. *Encyclopedia of Ancient Christianity* (2nd edition). ed. Angelo Di Berardino. 2/443-444. Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014.

- Şahin, Nadide. *Origen(Hayatı, Eserleri ve Hristiyan İlahiyatının Şekillenmesindeki Rolü)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Şenay, Bülent. *İlk Râfızî Hristiyan Kilisesi: Markûnîlik*. Bursa: Verka Yayınları, 2003.
- Şenay, Bülent. “Yahudi-Hristiyan İlişkileri Tarihi, Anti-Semitizm ve Oryantalizm”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002), 117-146.
- “Tannaim”. *Encyclopedia of Judaism*. ed. Sara E. Karesh - Mitchell M. Hurvitz. 511-512. New York: Facts on File, 2006.
- Tarakçı, Muhammet. “Origen ve Alegorik Kitab-ı Mukaddes Yorumu”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2010), 183-213.
- Tay Yılmaz, Merve. *Kartacalı Cyprianus'un Ekleziyolojisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Tertullian. “Against Marcion”. çev. DR. Holmes. *The Ante-Nicene Fathers: Volume III*. Edinburgh; Michigan: T&T Clark; WM. B. Eerdmans Publishing Company, Reprinted., 1993.
- Tertullian. “An Answer to the Jews”. çev. Sydney Thelwall. *The Ante-Nicene Fathers: Volume III*. Michigan: William B. Eerdmans Publishing, Reprinted., 1993.
- Tertullian. *An Answer to the Jews*. Minnesota,USA: Lighthouse Christian Publishing, 2018.
- Tertullian. *The Ante-Nicene Fathers: Volume III*. ed. Alexander Roberts - James Donaldson. 10 Cilt. Michigan: William B. Eerdmans Publishing, 1996.
- Tertullian.org. “A Supposed Fragment of the Lost Codex Fuldensis of Tertullian”. 06 Aralık 2021. https://www.tertullian.org/articles/souter_bn13047.htm
- Tertullian.org. “Adversus Judaeos (Against the Jews)”. 16 Şubat 2022. https://www.tertullian.org/works/adversus_judaeos.htm
- Tertullian.org. “Adversus Judaeos(Against the Jews)”. 06 Aralık 2021. https://www.tertullian.org/works/adversus_judaeos.htm
- Tertullian.org. “John Chrysostom, Against the Jews. Homily 1”. 14 Şubat 2022. https://www.tertullian.org/fathers/chrysostom_adversus_judaeos_01_homily1.htm

- Tertullian.org. “John Chrysostom, Against the Jews. Homily 2”. 14 Şubat 2022.
https://www.tertullian.org/fathers/chrysostom_adversus_judaeos_02_homily2.htm
- Tertullian.org. “John Chrysostom, Against the Jews. Homily 3”. 14 Şubat 2022.
https://www.tertullian.org/fathers/chrysostom_adversus_judaeos_03_homily3.htm
- Tertullian.org. “John Chrysostom, Against the Jews. Homily 4”. 14 Şubat 2022.
https://www.tertullian.org/fathers/chrysostom_adversus_judaeos_04_homily4.htm
- Tertullian.org. “John Chrysostom, Against the Jews. Homily 5”. 14 Şubat 2022.
https://www.tertullian.org/fathers/chrysostom_adversus_judaeos_05_homily5.htm
- Tertullian.org. “John Chrysostom, Against the Jews. Homily 6”. 14 Şubat 2022.
https://www.tertullian.org/fathers/chrysostom_adversus_judaeos_06_homily6.htm
- Tertullian.org. “John Chrysostom, Against the Jews. Homily 7”. 14 Şubat 2022.
https://www.tertullian.org/fathers/chrysostom_adversus_judaeos_07_homily7.htm
- Tertullian.org. “John Chrysostom, Against the Jews. Homily 8”. 14 Şubat 2022.
https://www.tertullian.org/fathers/chrysostom_adversus_judaeos_08_homily8.htm
- Tertullian.org. “Manuscripts”. 06 Aralık 2021.
https://www.tertullian.org/works/adversus_judaeos.htm#manuscripts
- Teselle, Eugene. *The Cambridge Dictionary of Christianity*. ed. Daniel Patte. United States: Cambridge University Press, 2010.
- The Jewish Virtual Library. “Carthage”. 06 Aralık 2021.
<https://www.jewishvirtuallibrary.org/carthage>
- The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*. çev. Clyde Pharr. New Jersey: Princeton University Press, 1952.
- Toprak, Bilal. *Montanizm: İlk Dönem Apokaliptik Bir Reform Hareketi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

- Trape, A. "Augustine of Hippo". *Encyclopedia of Ancient Christianity* (2nd edition). ed. Angelo Di Berardino. 1/292-299. Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014.
- Turpin, William. "Names,Roman". *The Oxford Encyclopedia of Ancient Greece and Rome*. ed. Michael Gagarin. 1/48-49. Oxford University Press, 2009.
- Wahlde, Urban C. von. "The Gospel of John an the Pressentation of Jews and Judaism". *Within Context: Essays on Jews and Judaism in the New Testament*. ed. David P. Efroymsen vd. 67-84. Collegeville, Minnesota: The Liturgical Press, 1993.
- Warfield, Benjamin B. "Augustine". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. ed. James Hastings. 2/219-224. New York: Charles Scribner's Sons, 1910.
- Wilken, Robert. "John Chrysostom". *Encyclopedia of Early Christianity* (2nd edition). ed. Everett Ferguson. 622-623. Great Britain: Routledge, 1999.
- Williams, A. Lukyn. *Adversus Judaeos: A Bird's-Eye View of Christian Apologiae Until the Renaissance*. London: Cambridge University Press, 2012.
- Wilson, Stephen G. *Luke and the Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Wilson, Stephen G. *Related Strangers: Jews and Christians 70-170 C.E*. Minneapolis: Fortress Press, 2005.
- Yalkut, Devrim - Ronald Albinet (ed.). *Hıristiyanlık Tarihi*. çev. Sibel Sel - Levent Kınran. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2004.
- Yazıcı, Zeynep. *Sinoptik İnciller'de Yahudiliğe Ait İzler:Mesih, Tanrı'nın Krallığı, Yasa, Temizlik*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Yeşilyaprak, Fatih. *Aziz Augustinus ve Asli Günah Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Yılmaz, Nuh. *Tertullian'ın Kristolojisi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.